

**Universitat de les
Illes Balears**

LA CAÇA COM A OBJECTE D'ESTUDI DE LA GEOGRAFIA: ESTAT DE LA QÜESTIÓ

**Autor: Antoni Barceló Adrover
Director: Dr. Miquel Grimalt Gelabert**

**Memòria del projecte d'investigació del Programa de Doctorat en
Geografia de la Universitat de les Illes Balears. Departament de
Ciències de la Terra.**

**Universitat de les
Illes Balears**

LA CAÇA COM A OBJECTE D'ESTUDI DE LA GEOGRAFIA: ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Per Antoni Barceló Adrover

**Memòria del projecte d'investigació del Programa de Doctorat en
Geografia de la Universitat de les Illes Balears. Departament de
Ciències de la Terra.**

Memòria del projecte d'investigació

LA CAÇA COM A OBJECTE D'ESTUDI DE LA GEOGRAFIA: ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Per Antoni Barceló Adrover

Memòria del projecte d'investigació emmarcat en el Programa de Doctorat en Geografia de la Universitat de les Illes Balears, i redactada sota la supervisió i vist-i-plau del

Dr. Miquel Grimalt Gelabert

Mallorca, juny de 2011

La geografía y otras disciplinas reclaman una consideración científica de la caza, que deberían asumir la geografía del ocio, la geografía rural y la geografía agraria.

(Antonio López Ontiveros, professor emèrit i Catedràtic de Geografia Humana de la Universitat de Còrdova, pioner en l'obertura de línies d'investigació de caràcter geogràfic sobre la caça a Espanya)

En una palabra, el verdadero cazador es capaz de disfrutar de un placentero día de caza sin necesidad de disparar la escopeta.

(Miguel Delibes. *El último coto*)

La caça i els gossos són invenció dels déus Apol·lo i Àrtemis. En feren present a Quiró i amb aquest obsequi l'honoraren per raó de la seva dretura.

(Exordi: *L'origen de la caça*. Relats mítics d'herois caçadors.)

A Felanitx, el senyor de s'Horta, ha aplicat un mètode peculiar; com a gran aficionat que és a la caça de conills, fa que els cans encalcin els conills per les seves extenses garrigues i contempla l'espectacle des d'un punt elevat; però a fi que no els puguin matar fàcilment, ha construït una torre, a la qual els conills, empaitats pels cans, es poden ficar per uns forats fets a posta, però no en poden sortir. Un cop acabada la caça, torna a deixar els conills en llibertat.

(Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria. *Les Balears descrites per la paraula i la imatge*, traducció del volum III, segona part, del *Die Balearen. In Wort und Bild geschildert*)

Volem que dit falconer major prescedesqui a tots els altres falconers i al nostre caçador, o sia, al guardià dels nostres cans de caça.

I manam que, si els troba negligents en el seu ofici, els pugui suspendre de la recepció de la seva paga, per quinze dies, però no més.

(Lleis Palatines de Jaume III de Mallorca)

La caça és un recurs natural renovable i s'ha de gestionar. Només s'han de treure els interessos del capital. Cal introduir una nova ètica, restant competitivitat i apropant el model de caçador al de l'excursionista o visitant de la natura amb la idea que el millor caçador no és el que més captura sinó el que millor s'ho passa al camp, amb la complicitat del ca, amb els companys i mantenint la dificultat natural de les captures.

(Mateu Castelló Mas. Enginyer de Monts i Dr. en Dret. Premi Ramon Llull 2008 a la dedicació en l'àmbit de protecció del medi ambient.)

Sens dubte, el col·lectiu de caçadors com a grup humà, té un factor comú, quasi una constant: la connexió directa amb el món rural, amb la pagesia. No podria ser de cap altra manera.

(Miquel Elena Rosselló i Charles Camberoque. *Ca eivissenc: l'alternativa*.)

ÍNDEX

AGRAÏMENTS

RESUM

1. MOTIVACIÓ

2. OBJECTIUS I METODOLOGIA

3. HIPÒTESI PRELIMINAR

4. INTRODUCCIÓ

5. CAÇA I GEOGRAFIA. ÉS LA CAÇA OBJECTE D'ESTUDI DE LA GEOGRAFIA?

5.1. Evolució del pensament geogràfic i caça

5.2. La geografia clàssica i moderna. Referències i fonaments per a l'estudi de la caça des de la perspectiva geogràfica

5.3. La incorporació del paisatge com a objecte d'estudi de la geografia. Els paisatges de la caça.

5.4. De la devastació a la gestió, passant per la protecció. Paral·lelismes entre els parcs nacionals i la caça. El fons geogràfic

5.5. El vessant econòmic de l'aprofitament dels recursos naturals: la integració de la caça en els circuits comercials.

5.6. Corrents geogràfiques de la segona meitat del segle XX i lligams amb l'activitat cinegètica

5.7. Conclusions

6. UN REPÀS ALS ESTUDIS GEOGRÀFICS SOBRE LA CAÇA A ESPANYA

6.1. Publicacions de caça amb contingut geogràfic. El treball de recerca d'Antonio López Ontiveros i Francisco J. Garcia Verdugo

6.2. Publicacions geogràfiques contemporànies sobre la caça. El paper dels geògrafs/es

6.3. Conclusions

7. ELS ESTUDIS I PUBLICACIONS SOBRE CAÇA A LES ILLES BALEARS

7.1. Breu repàs històric

7.2. Publicacions de caça elaborades per geògrafs/es

7.3. Altres publicacions sobre caça

7.4. Conclusions

8. LA POSICIÓ DE LA CAÇA DINS EL CONTEXT RURAL ACTUAL. UNA OPORTUNITAT PER DESPLEGAR LA METODOLOGIA DEL TREBALL GEOGRÀFIC I DESENVOLUPAR LES FORTALESES DE LA CAÇA SOSTENIBLE.

9. CONCLUSIÓ FINAL: L'ESTAT DE LA CAÇA COM A PUNT DE PARTIDA D'UNA INVESTIGACIÓ GEOGRÀFICA

10. BIBLIOGRAFIA

AGRAÏMENTS

- A la meua dona, na Joana Maria Seguí Campaner, pel seu ajut, comprensió i per compartir amb mi la passió per la cultura cinegètica i l'estima a la natura.
- Als meus pares, Maria i Toni, a la meua Tia Cati, als meus padrins, Jaume, Francisca, Toni i Miquela, i a tots els meus familiars pel seu suport i per tots els records i bons moments compartits entorn a la caça i al món rural.
- Al Dr. Miquel Grimalt pel seu suport en el disseny del projecte, aportació de dades, seguiment del treball, revisió del contingut i per acceptar dirigir aquesta memòria d'investigació.
- Al Dr. Bartomeu Seguí pel seu encoratjament en la realització d'aquest treball, revisió d'apartats, aportació d'idees i constant col·laboració.
- Al Dr. Mateu Castelló i al Sr. Antoni Mas pels seus consells, col·laboració i assessorament.
- Als Drs. Pere Brunet, Antoni Ordinas, Antoni Ginard, Climent Picornell, Jaume Binimelis, Cels Garcia i Pere Salvà per la impartició dels cursos de doctorat i ajuda en l'elaboració en d'aquesta memòria d'investigació.
- Als Doctors i doctores en geografia Antonio López Ontiveros, Emilia Martínez Garrido, Raquel González Pellejero, Felipe Fernández García, Froilán Bajo Cuadrado, al professor Juan Ignacio Rengifo Gallego i al doctorand David Scallan per l'aportació d'informació, dades, fonts bibliogràfiques i col·laboració.
- Al personal del Servei de Caça del Consell de Mallorca Sergi Martino, Consuelo Novo, Isabel Gómez, Antonia Rosselló, Angel García, Javier Vidal, Margalida Garau, Pere Garcies, Miquel Roig, Sebastià Ferragut, Ramon Valero, Fernando San Nicolas, Antoni Mena i Bartomeu Trobat, i a Cosme Prohens, Cati Pol i Oriol Domenech per la seva col·laboració i implicació.
- Als Srs. Antonio Gómez, Pere Ramon i Francesc Cladera, per l'ajut proporcionat i pel recolzament.
- A la Federació Balear de Caça per la seva col·laboració.
- Als directius de la Societat de Caçadors de s'Horta, per la seva ajuda.
- Als Srs. Guillem Vives, Miquel Vich, Nico Rullán, Pere Vanrell, Joan Binimelis, Javier Sagrera, Antoni Jaume, Joan Mayol, Celso Calviño i Bartomeu Berga per la seva col·laboració.
- Als companys i companyes del Departament de Medi Ambient del Consell de Mallorca, especialment a Josep Antoni Aguiló i als tècnics i administratius de les Unitats de Pedra en Sec i del Centre de Documentació per la seva ajuda.

- Al personal del Servei de Biblioteques de la Universitat de les Illes Balears, del Consell de Mallorca, de la Biblioteca de can Sales de Palma, de la Fundació Bartolomé March i del Servei de Prèstec Interbibliotecari de la UIB per la seva ajuda.
- Als directius i caçadors que m'han ajudat.

Sense l'ajut i la col·laboració de les persones abans esmentades, aquesta memòria d'investigació no hauria estat possible.

RESUM

Paraules clau: Geografia, caça, Illes Balears, territori, rural, bibliografia cinegètica, sostenibilitat.

La caça és una activitat de notable transcendència social i territorial a l'Estat espanyol que no pot passar desapercebuda al geògraf interessat en l'estudi dels espais rurals. A partir del darrer quart del s.XX es desperta l'interès dels geògrafs per aquesta activitat ancestral, amb Antonio López Ontiveros com a pioner. Posteriorment altres geògrafs/es aborden la temàtica des de diferents perspectives. A les Illes Balears, la caça ha estat modestament tractada des de la geografia, encara que a partir d'un complet recull i sistematització de la bibliografia cinegètica existent, es localitzen interessants treballs, a més de valuoses aportacions provinents des d'altres àrees de coneixement. Aquest treball d'investigació pretén donar compte sobre com ha estat tractada l'activitat cinegètica des de la geografia, i alhora posar de manifest les múltiples oportunitats que ofereix la caça als geògrafs/es per aplicar mètodes propis de la disciplina que contribueixin a garantir la sostenibilitat dels espais rurals.

La caça com a objecte d'estudi de la geografia: Estat de la qüestió

1. Motivació

La caça és una activitat associada històricament a l'evolució de l'espècie humana i alhora intensament lligada al territori i al medi biòtic. Tant la caça com els éssers humans han evolucionat. Això sí, de distinta forma segons l'indret geogràfic, per la qual cosa no cacen igual un grup de caçadors – recol·lectors d'Àfrica que un caçador europeu. La caça, per tant, variarà segons l'entorn socioeconòmic del caçador i tindrà, doncs, un vessant social a tenir en compte. A partir d'aquestes consideracions generals sobre la caça, formulades entorn a variables territorials, ambientals i socials, es pretén desenvolupar un estudi geogràfic sobre l'estat de la qüestió de l'activitat cinegètica.

El punt de partida d'aquest treball de recerca consisteix en una justificació conceptual de la caça com a objecte d'estudi de la geografia a partir de les principals corrents de pensament geogràfic i posteriorment en la recopilació de bibliografia i estudis cinegètics que alhora tinguin un interès geogràfic.

L'àmbit d'estudi es centra, en primera instància i d'una forma més general, dins l'estat Espanyol i prioritzant les investigacions en caça elaborades des de la geografia, i a continuació, d'una forma més concreta, en les Illes Balears i amb l'objectiu de citar el major nombre de llibres, articles i publicacions en general sobre caça, discernint entre les aportacions de geògrafs i les elaborades des d'altres disciplines.

La motivació de l'estudi no només es centra en enquadrar i justificar la caça com a tema d'estudi geogràfic i en recopilar la bibliografia existent sobre la matèria, sinó que també pretén definir teòricament l'important paper que pot jugar la caça dins els espais rurals i com la geografia pot aportar interessants metodologies d'estudi i abundant informació per a la presa de decisions que responguin al paradigma actual que necessàriament ha de combinar conservació ambiental amb dinamisme econòmic.

La justificació global del projecte emprès parteix des de dos eixos principals i simultàniament transversals: el geogràfic i el personal. Per començar, en termes acadèmics i des de l'òptica geogràfica, la caça és un tema poc estudiat i menys encara analitzat, malgrat disposa de les variables clàssiques d'estudi geogràfic: l'ésser humà i el territori. Dins Europa hi ha més de 7.000.000 de caçadors, dels quals gairebé 1.000.000 són espanyols, i just a Espanya unes 4/5 parts del territori està vedat. En el cas de les Balears, la caça compta amb més de 25.000 caçadors i la xifra de territori vedat és similar al del conjunt espanyol. Concretament en el cas de Mallorca, a l'any 2008, hi havia més de 21.000 titulars de llicències de caça, la qual cosa representa que prop del 3% de la població és practicant de la caça. Així mateix, aquest col·lectiu està organitzat en prop de 80 associacions que gairebé prop de la meitat dels aficionats. En termes territorials hi ha més de 1400 vedats de caça que assoleixen unes 270.000 hectàrees vedades. A més, la posició geogràfica i el component insular de les Illes Balears ha originat un ric bagatge cinegètic que es caracteritza per una gran afició i un

ric i divers patrimoni històric, etnològic, faunístic, cinòfil i cultural associat a la caça. En l'àmbit personal, la caça ha estat una activitat sempre present en els meus entorns familiars, d'oci, formatius i professionals. La vida a la ruralia a principis dels anys vuitanta del segle XX reunia les condicions necessàries perquè la caça fos un mitjà d'entreteniment i de contacte amb la natura. La caça es convertí en un mitjà de gaudir la vida i de comprendre la natura, no de subsistència. Les possibilitats de caça eren múltiples però sovint amb mitjans molt rudimentaris, amb els conseqüents baixos rendiments cinegètics. Era, en certa manera, una etapa de transició entre la Llei de Caça de 1970 i el Reglament de 1971 i el recent concepte de caça sostenible. Moltes pràctiques prohibides encara es practicaven i els *vells* caçadors es resignaven a deixar tibet les lloses, a penjar les pales i els llums de carbur o a fer la vetlada a casa davant el televisor quan es podia aprofitar per amollar unes hores els cans. La caça també jugava un paper molt important en termes d'oci de la vida rural i també era una forma de relacionar-se socialment, ja que parlar de caça era una aposta segura per obtenir conversa amb qualsevol persona dels encontorns. Els animals de caça, els cans especialment, però també les fures i les aus de falconeria, també van contribuir intensament en reforçar la condició de caçador. Emperò, sobretot un entorn familiar compost per una important afició a la caça i un intens arrelament a les activitats rurals, agrícoles i ramaderes, van proporcionar la meua condició de caçador que amb el pas dels anys es consolida, encara que sempre en contínua evolució. Tota aquesta experiència adquirida d'una forma autodidacta i a través de fonts orals afronta una nova etapa a partir de la dècada dels noranta mitjançant l'assistència a cursos formatius sobre caça, l'ocupació d'un càrrec directiu dins la Societat de Caçadors de s'Horta i els inicis dels estudis universitaris conduents a l'obtenció de la llicenciatura en geografia. Finalitzada la carrera, les primeres feines professionals com a geògraf estan lligades amb el medi rural i la caça.

És aquí a partir d'aquí on es forneix la idea de realitzar un doctorat sobre l'activitat cinegètica, atenent a que la condició de caçador i la formació en geografia conflueixen en aquesta idea. La caça, com el territori i la població, està sotmesa a intenses dinàmiques, tant internes com externes. En un quart de segle, la situació de la caça a les Illes assumeix canvis importants i es generalitzen les modalitats de caça amb arma de foc, les espècies cinegètiques evolucionen desigualment, els vedats de caça experimenten un intens dinamisme territorial, afloren nous conflictes i problemes derivats de la caça, el col·lectiu de caçadors formula noves demandes, l'administració afronta nous reptes, s'incorpora nova legislació, el lloguer de vedats i la caça major generen importants ingressos, l'associacionisme cinegètic evoluciona constantment,... encara que molts d'aquests canvis responen a processos exògens. En aquest sentit, el canvi de model socioeconòmic experimentat a les Illes Balears generat per les activitats turístiques i sectors associats i el progressiu augment de la mentalitat urbana ha imposat modificacions territorials i socials, a més de propiciar l'emergència de formes de pensar que inevitablement afecten la caça i que originen conflictes.

Amb aquests antecedents es pretèn elaborar un treball acadèmic sobre la caça a Mallorca, emmarcat a partir de la definició d'un marc conceptual, a mode de memòria d'investigació, que integra la caça com a objecte d'estudi de la geografia i, en un futur, amb la proposta d'un desenvolupament ampli de la tesi mitjançant l'estudi de les variables que afecten a la caça a l'illa de Mallorca i l'ús de mètodes i tècniques pròpies de la geografia.

2. Objectius i metodologia

a. Objectius

- Esmentar i analitzar els principals estudis geogràfics sobre la caça.
- Fonamentar la caça com a objecte d'estudi de la geografia a través dels principals corrents geogràfics, clàssics i moderns.
- Estudiar els tractaments conceptuals de la caça des de la geografia.
- Analitzar els treballs i les línies d'investigació geogràfiques sobre la caça dins l'Estat espanyol.
- Avaluar els estudis i publicacions sobre la caça a les Illes Balears, discernint entre els elaborats per geògrafs i els procedents d'altres disciplines.
- Disposar d'una completa bibliografia sobre caça amb interès geogràfic.
- Valorar la importància actual de la caça dins el medi rural i el paper del geògraf.
- Dissenyar el punt de partida per a l'elaboració d'una tesi doctoral sobre la caça a Mallorca.

b. Metodologia

La metodologia utilitzada per a l'elaboració del present estudi es fonamenta bàsicament en la recerca i recopilació d'informació bibliogràfica sobre caça i geografia. En aquest sentit, han estat sumament importants els catàlegs en línia de les biblioteques, especialment el de la Universitat de les Illes Balears, el de les Biblioteques del Consell de Mallorca, el de la biblioteca can Sales de Palma i el de la Biblioteca Fundació Bartolomé March. Per a la consulta d'obres presents en altres biblioteques insulars o estatals ha estat fonamental la col·laboració del Servei de Prèstec Interbibliotecari de la UIB. També s'han localitzat alguns treballs a través de la xarxa utilitzant servidors de cerca. Quant no ha estat possible localitzar les publicacions desitjades a través dels catàlegs bibliotecaris o a través de la xarxa s'ha optat per contactar directament amb l'autor de l'obra, principalment tesis doctorals sobre caça, telefònicament o via correu electrònic. L'ajut i col·laboració de professionals, investigadors, tècnics de l'administració i professorat de la UIB també ha estat molt important.

L'ampli abast de la informació localitzada i consultada s'ha resolt en la recopilació de les cites que s'han considerat més interessants. En menor mesura, atenent a l'interès suscitats per les aportacions d'alguns autors, s'ha optat per citar paràgrafs o textos al complet. Sistemàticament, s'ha pretès interpretar el contingut estudiat i al final de cada apartat s'han elaborat unes conclusions.

Els apartats en què està estructurada aquesta memòria d'investigació, s'estructuren del més general al més concret, i sovint també amb un ordre espai - temporal. La bibliografia final és amplia i exhaustiva amb l'objectiu de citar les obres i referències consultades.

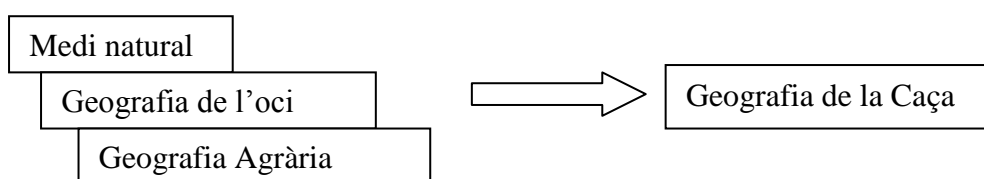
3. Hipòtesi preliminar

L'activitat cinegètica constitueix un element que ha influït en la configuració territorial de Mallorca i per això ha estat objecte d'estudi geogràfic. La seva influència es fonamenta en la intensitat d'aquesta activitat, el seu gran abast social, i la seva pervivència al llarg de la història. Es reflecteix en la nostra geografia tant en ésser un element subjacent en determinats paisatges, en haver deixat l'empremta en nombroses construccions i infraestructures i en ésser un element de vertebració social i gestió dels espais no urbans.

4. Introducció

La caça té com a escenari d'interacció el territori, concretament l'espai rural, cosa que la situa *a priori* com a objecte d'estudi de la geografia. La caça és i ha estat tractada des d'òptiques molt variades¹, d'entre les quals s'ha de tenir en compte la geogràfica.

La geografia de la caça s'emmarca principalment dins la geografia rural, que té com a marc de treball el coneixement dels paisatges, dels espais i de les societats rurals. No obstant això, també cal tenir present que la caça també és una activitat d'oci i uns dels principals espais recreatius són els espais cinegètics. En opinió del catedràtic de geografia Antonio López Ontiveros (1992), dins la geografia, [la caça] per a la seva adequada comprensió, cal referir-la a tres àmbits, que es complementen entre sí: el natural, el de la geografia de l'oci i el de la geografia agrària.

Quant al medi natural, es tractaria d'estudiar l'adaptació del recurs cinegètic, de les modalitats, tècniques i espais de caça a l'escenari físic i ambiental de l'entorn. A Espanya els estudis zoogeogràfics no són gaire abundants i han tingut major tractament a altres disciplines com la biologia, la veterinària o les ciències ambientals. No obstant

¹ Segons Ontiveros (1992), fent referència a les diferents òptiques d'estudi de la caça, aquesta activitat s'ha estudiat profusament des d'un punt de vista *històric*, donada la persistència temporal de la seva pràctica i la gran significació en moltes èpoques. Pot ser també abordable des d'una òptica *econòmica*, sobretot tot en espais amb alta significació, on es necessari estudiar les vendes i els llocs de feina que origina, circuits de producció i consum, comerç, etc. *Etnològicament*, obeïnt a una preocupació pel folklore o estudi de les tradicions populars, s'orienta el seu estudi cap al ric repertori de tècniques que utilitza, que amb visió actual, sens dubte, acabarà en "la deploració desencantada per la desaparició i empobriment de les tècniques camperoles tradicionals en profit de les formes de caça estandarditzades més fàcils i més mortíferes". Abundant també és la bibliografia sobre la interpretació *literària* i *artística* de la caça que la considera "com un univers específic de representacions, idees, valors i símbols", o dit d'una altra manera "analitza la codificació ideològica i simbòlica de les seves pràctiques a través de tot el registre de produccions, de les més fugitives a les més elaborades". Especial importància per al nostre argument geogràfic té la interpretació *sociològica* de la caça, en molts aspectes de continguts comuns amb la caça com a manifestació de la geografia de l'oci. Però a aquestes òptiques i a d'altres (jurídica, tecnològica, etc.) cal afegir-hi l'antropològica profunda, que constitueix com el fonament filosòfic de la caça en si mateixa, i que és argument principal dels caçadors front als seus detractors. En aquesta línia filosòfica esdevé de vital importància l'obra de José Ortega i Gasset (1883- 1955) titulada *La caza y los toros* en la qual tracta de les ocupacions felicitàries de l'home com és el cas de l'activitat cinegètica.

això, s'han de mencionar algunes aportacions² que aporten un interessant caire naturalístic als estudis geogràfics³.

La caça també ha estat objecte d'estudi des de l'òptica de la geografia de l'oci i són diversos els autors que així ho han reivindicat⁴. Amb tot, López Ontiveros (1992) precisa que cal diferenciar clarament les activitats de recreació rural i les de recreació a l'aire lliure, ja malgrat totes tenen en comú que es realitzen a l'aire lliure només algunes com la caça (i en menor mesura l'excursionisme, el passeig o l'hípica) utilitzen el mateix espai que les que les activitats rurals i especialment les agràries. Així mateix, uns dels trets diferencials és que la caça consumeix molt d'espai, molt més que la majoria d'activitats a practicades a l'aire lliure⁵.

Les línies principals d'investigació geogràfica que parteixen del concepte de "recreació rural" són, segons López Ontiveros i Mulero Mendigorri (1997), la geografia de la caça, el turisme cinegètic, les derivacions agràries de la caça i els conflictes actuals de la caça. Aquests camps oberts són una guia sobre les possibilitats d'estudis que existeixen dins la disciplina. En aquest sentit, Mulero Mendigorri (1991), *Turismo y caza en España, Estado de la Cuestión*, proposa, en un interessant article, les línies mestres sobre la relació entre turisme i caça, a la vegada que analitza les raons de la poca atenció prestada al tema des dels estudis científics, proposant noves vies d'anàlisi i reflexió per suplir aquestes carències (Sánchez Garrido, 2007). La tesi doctoral del geògraf cordobès Alfonso Mulero Mendigorri *Los espacios rurales de ocio: su significado general y análisis en la Sierra Morena Cordobesa* (1992)⁶ esdevé una important contribució al coneixement d'alguns processos que tenen lloc en el medi rural espanyol, mitjançant l'anàlisi dels orígens, de l'evolució i de les característiques d'un conjunt de grans espais

² Com *El solar de historia hispana* (1952) i *Fisiografía del Solar hispano* (1956) d'Hernández Pacheco, *De la panoràmica de caza en Extremadura* (1975) de Terrón Albarán o *Biogeografía, Paisajes Vegetales y Vida Animal* (1988) de Rubio Recio.

LÓPEZ ONTIVEROS, ANTONIO. << La investigación sobre la actividad cinegética en España: Estado de la cuestión >> A: Asociación de Geógrafos Españoles. Grupo de trabajo de geografía rural. *VI coloquio de geografía rural. Ponencias*. Madrid: Universidad Autónoma, 1992.

³ Sens dubte el vessant naturalista de l'activitat cinegètica ha d'incrementar-se amb el desenvolupament d'estudis geogràfics sobre ella, tan incipients encara, i amb l'elaboració dels ineludibles plans d'ordenació cinegètica que no sols tenen en compte els paràmetres ecològics, com a factors de potencialitat faunística, sinó que el seu principal objectiu es precisament calcular aquesta potencialitat i ordenar-ne l'aprofitament.

LÓPEZ ONTIVEROS, ANTONIO. << La investigación sobre la actividad cinegética en España: Estado de la cuestión >> A: Asociación de Geógrafos Españoles. Grupo de trabajo de geografía rural. *VI coloquio de geografía rural. Ponencias*. Madrid: Universidad Autónoma, 1992.

⁴ Com Simmons (1975), López Ontiveros (1981) i Luis Gómez (1988).

LÓPEZ ONTIVEROS, ANTONIO. << La investigación sobre la actividad cinegética en España: Estado de la cuestión >> A: Asociación de Geógrafos Españoles. Grupo de trabajo de geografía rural. *VI coloquio de geografía rural. Ponencias*. Madrid: Universidad Autónoma, 1992.

⁵ D'aquí se'n poden derivar aspectes conflictius de la caça per incompatibilitat amb altres usos.

⁶ El 1995 el Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación publica el llibre *Espacios rurales de ocio: su significado general y análisis en la Sierra Morena cordobesa* en el marc d'ajudes per al finançament de tesis doctorals de la Secretaría General Técnica del M.A.P.A.

rurals que suporten un ús recreatiu a Espanya: els vedats de caça, els monts públics, els rius amb els embassaments i, finalment, els espais naturals protegits⁷.

A més a més, la caça és una activitat agrària⁸, com també ho és l'agricultura, la ramaderia o la silvicultura, i distinta a la d'altres usos rurals no agraris. En aquesta línia, la geògrafa Emilia Martínez Garrido ha defensat el component econòmic de la caça lligat al sistema d'explotació agrari. Alguns articles al respecte de Martínez Garrido com *Propiedad y regímenes de tenencia en los cotos privados de Ciudad Real* (1988), *la geografía de la caza en Castilla La Mancha* (1991) y *Los cotos sociales de Castilla – La Mancha: evolución, gestión y explotación* (1991) són certament interessants. En aquests treballs l'autora deixa palès que la caça no sols es pot abordar des d'una perspectiva d'activitat recreativa i d'oci sinó també com a aprofitament de les explotacions agràries, ja sigui exclusiu o complementari.

Per finalitzar, cal esmentar que un dels apartats que tracta López Ontiveros a la ponència *La investigación sobre la actividad cinegética en España: estado de la cuestión* (1992) és que la geografia espanyola de la caça està per fer. I argumenta aquesta afirmació de la següent manera:

“y esta, en efecto, es la sensación por contraste, que uno tiene cuando se compara nuestra situación con la de Francia, en la que por ejemplo Chamboredon, 1982, puede no sólo analizar la evolución de los efectivos de cazadores en períodos de larga duración, 1830 – 1930 y 1945 – 1975, con sus respectivos subperíodos más cortos, de carácter más o menos coyuntural, sino también reflexionar sobre las causas de esta evolución y difusión de la caza así como sobre los parámetros que explican su distribución geográfica. Y he aquí algunos de estos parámetros que analiza el autor francés que sin duda también pueden jugar en el caso español: tamaño de las explotaciones; régimen de tenencia; tipo de agricultura; superficie de términos municipales; importancia de la propiedad burguesa, urbana, aristocrática o campesina; paisajes agrarios abiertos o cerrados; distribución de la población rural y urbana; proximidad o lejanía de las grandes ciudades; dinámica de confrontación entre forasteros, residentes y propietarios; cambio de la estructura de la población activa y en la composición de la población rural; condiciones de la producción de caza

⁷ Des de mitjans dècada de 1960 es constata a Espanya un creixement de la demanda d'espais i d'activitats d'oci de la més diversa índole. Aquest procés és comú al conjunt dels països desenvolupats i en el seu origen s'hi troben factors com l'augment de la renda familiar disponible, l'escurçament de la jornada laboral, la facilitat per realitzar desplaçaments així com molts d'altres atributs propis de la que s'anomena *civilització de l'oci*. Tot l'anàlisi de Mulero Mendigorri es sustenta sobre un tractament multiescalar, molt adient per assolir una visió global de la recreació rural i el treball ofereix una aproximació sintètica dels espais rurals d'oci a Espanya, Andalusia i Còrdoba, per desembocar en un estudi pormenoritzat i exemplificatiu d'aquests espais en la Sierra Morena cordobesa.

⁸ Tota activitat agrària – agrícola, ramadera o forestal – en el seu significat més elemental, suposa la transformació per l'home del medi natural, amb vistes a obtenir plantes cultivades, ramat domèstic o productes del mont, i en el moment actual – d'economia monetària – suposa també l'obtenció d'una renda agrària, mitjançant la comercialització de les esmentades mercaderies. Implica, per altra part, l'activitat agrària una triple manipulació: del suport físic de l'explotació o el seu *aménagement*, de les espècies animals o vegetals objecte de cria o cultiu i dels elements accessoris o de suport, dins o fora de l'explotació – tancats, pous, camins, edificis, etc. -. Si en l'activitat cinegètica es compleixen i realitzen aquestes actuacions i amb ella [la caça] es pretén obtenir una renda, sens dubte hi ha activitat agrària. (López Ontiveros, 1992).

(repoblaciones, caza puesta, oferta natural); predominio o no de valores culturales que estimulan o no este deporte, etc.”

5. Caça i geografia.

És la caça objecte d'estudi de la geografia?

Per respondre a la pregunta plantejada en aquest apartat cal partir de la base que la geografia és la disciplina que descriu i analitza les distribucions i variacions espacials dels fenòmens físics, biològics i humans que es produeixen en la superfície terrestre, i tracta les seves interrelacions i els patrons regionals més significatius. En efecte, el camp d'estudi és molt ampli i s'utilitzen gran varietat de mètodes i tècniques per al treball geogràfic, destacant per sobre d'altres la cartografia. És per tant, la geografia, una disciplina amb un àmbit d'estudi molt extens, però és evident que estudia, analitza i interpreta allò que succeeix a l'espai. Per la seva banda, la caça com a pràctica desenvolupada per l'espècie humana té com a escenari bàsic el territori, que és on interactua el caçador⁹.

A partir d'aquesta primera aproximació vinculant, és evident que la caça és objecte d'estudi de la geografia. En certa manera, el vertader caçador té part de geògraf perquè s'interessa en obtenir informació sobre el territori per fer més efectiva la seva tasca venatòria, procura interpretar els fenòmens naturals i determinar la seva influència sobre les espècies de caça i, sovint, descriu les accions cinegètiques amb constants al·lusions al marc territorial. Per la seva banda, el geògraf s'assembla en part al caçador en el sentit d'estar sempre alerta als canvis i als fenòmens que es succeeixen dins l'espai objecte d'estudi i per utilitzar mètodes o tècniques adaptades a les dades que es volen recaptar. En aquest cas particular, és lògic, doncs, que una forta afició a la caça des de la infància hagi desencadenat l'interès per l'estudi de la geografia. Amb el temps caça i geografia ha confluït en aquest treball, cosa certament lògica, si es té en compte que molts d'àmbits d'interacció d'una i altra activitat són, o bé compartits, o bé complementaris.

5.1. Evolució del pensament geogràfic i caça

A continuació ens proposam fer un anàlisi de com la caça és un camp d'estudi de la geografia i de com l'evolució del pensament geogràfic pot ser aplicat a la geografia de la caça.

La caça és una activitat tan antiga com complexa, per la qual cosa té múltiples accepcions que possibilita que pugui ésser abordada des de nombroses disciplines com l'antropologia, la sociologia, la biologia o l'enginyeria de monts o de forests, entre d'altres. Però, i la geografia? Doncs, és aquesta la qüestió que ens plantejam respondre en primer lloc.

L'acció de caçar prové del llatí *captiāre*, de *captāre*, que significa collir o agafar i la definició de caçar sol ser *cercar o seguir a les aus, feres i moltes altres classes d'animals per capturar-les o matar-les*. Sens dubte una definició excessivament senzilla

⁹ La caça, per tant, interessa des de la perspectiva natural ja que els animals caçables formen part de l'ecosistema en el qual es desenvolupen, el qual pot ésser desarticulat si se'n veu privat d'aquests; i interessa també des de la perspectiva social perquè les societats humanes han disposat ancestralment d'aquests recursos naturals i no pareixen disposades a prescindir-ne.

GONZÁLEZ PELLEJERO, R. La actividad cinegética en la España Contemporánea: transformaciones sociales y espaciales de un recurso natural. Tesis doctoral. Departamento de geografía, urbanismo y ordenación del territorio. Universidad de Cantabria, 1993.

per a una activitat universal, extensa temporalment i espacialment, durant totes les èpoques de la història fins a dia d'avui¹⁰.

L'espècie humana no sols s'ha aprofitat de la caça capturant-la, sinó que ha intervingut activament en regular-la, en planificar-la, en ordenar-la i, en definitiva, en gestionar-la¹¹. I on s'han duit a terme aquestes accions? Doncs sobre l'espai geogràfic. Home – medi – recurs cinegètic formen un triangle d'important contingut geogràfic. Una altra cosa és que els geògrafs li hagin dedicat més o menys importància. En general, cert és que s'ha caçat infinitament més del que s'ha escrit (J. Mayol, Com. Pers.).

Seguidament es reproduïxen algunes aportacions de geògrafs, formulades temporalment a cavall entre el s.XIX i XX, sobre el significat de la geografia. Això ens permetrà concretar el punt de partida de com la geografia pot abordar l'activitat venatòria. Bàsicament la caça influirà en el pensament geogràfic de caire naturalista.

Henri Baulig (1877 – 1962), geògraf francès format a París i a Estats Units, es demana què és la geografia? I respon que, en primer lloc, és un mètode o si s'estima més, una manera de considerar les coses, els éssers, els fenòmens i les seves relacions amb la terra: localització, extensió, variacions locals, i regionals de freqüència o d'intensitat. Per això el mapa és un instrument indispensable, no només d'expressió sinó també d'investigació. Baulig exposa que el geògraf no es contenta en descompondre els complexos naturals, en desmuntar-los o desplegar-los sinó que es proposa també captar-los, comprendre'ls i descriure'ls com a tals. Tot això es presenta en forma de paisatges, en el sentit més ampli del terme: no sols el que la vista percep des d'una òptica ben escollida, fins i tot des de l'aire, sinó també el que la ment assoleix en la seva visió del món, paisatges locals, regionals – els “països”- conjunts continentals, eventualment planetaris. Ja es sap: la geografia condueix a la descripció raonada, explicativa, dels paisatges. En aquest sentit, la descripció geogràfica recorre àmpliament a la imatge visual, al mapa, al dibuix, a la fotografia, a la pel·lícula; es pot pensar que es dedica a gravar sons, músiques naturals, renous de la ciutat o de la fàbrica. Però el seu medi d'expressió habitual segueix essent la paraula. S'observarà que, al contrari que les geografies generals, la descripció regional no té vocabulari tècnic. Parla el llenguatge de tot el món, en certa manera perquè es dirigeix a tot el món, però també perquè convida al lector a una participació activa despertant la seva memòria i la seva imaginació: més que escriure, evoca.

Per la seva banda, el geògraf alemany Alfred Hettner (1859 – 1941) indica que la geografia és la ciència de la terra. L'objecte serà la terra en totes les seves relacions, així com l'astre terra segons la seva situació a l'espai, segons la seva forma, les seves

¹⁰ Cal dir que des del nostre punt de vista, la caça és una activitat que ens identifica personalment amb el territori, amb la natura en sentit extens, gràcies a la pràctica d'aquesta activitat des del moment en què l'autor començà a tenir ús de raó. El nostre punt de vista és de respecte als animals, tant caçables, com protegits com auxiliars del caçador, de respecte a la gent del camp i als altres caçadors, vertaderes fonts de saber, i d'interès per les activitats tradicionals i del patrimoni cinegètic. No compartim en absolut les pràctiques de caça irresponsables, ni agressives amb la natura. En aquest treball s'estudiaran i analitzaran, com és natural, les implicacions geogràfiques de la caça, però la percepció de fons cap aquesta activitat ancestral és positiva en el sentit que defensam que una correcta gestió de la caça, suposa un bé per la natura i/o per l'espai rural.

¹¹ Cert és que les activitats de gestió cinegètica, llevat d'algunes honroses excepcions, són molt recents si les comparem amb els milenars d'anys d'existència de la caça com a activitat.

dimensions i les seves propietats físiques, i també les parts individuals o zones de la terra: l'interior de la terra, la cortesa terrestre, l'aigua, l'atmosfera, la flora i la fauna, i així mateix la humanitat, la inclusió de la qual estaria limitada per la precisió: en la mesura de la seva dependència de la naturalesa terrestre.

Harlan H. Barrows (1877 – 1960), geògraf Nord americà, indica que la geografia pot reclamar amb tota propietat el títol de Mare de les Ciències. Segles abans de Crist era admesa com un estudi el camp de la qual assolia l'univers sencer. A mesura que el temps va anar passant, la geografia va tenir molts de fills, entre ells, l'astronomia, la botànica, la zoologia, la geologia, la meteorologia, l'arqueologia i l'antropologia. Alguns d'aquests descendents han prosseguit carreres independents en el món de la ciència durant tant de temps que, de forma natural, la seva relació amb la ciència mare s'ha anat oblidant quasi totalment. La geografia ha contret en repetides vegades noves obligacions de forma que temes marginals s'han convertit en nous centres d'investigació, per la qual cosa ha guanyat en complexitat i en extensió del territori. Per una banda ha ampliat fronteres mentre que per l'altra s'han anat reduint. Així, l'abast de la geografia ha canviat varies vegades en el passat i, sens dubte, es poden anticipar nous canvis en el futur. Barrows esmenta que la geografia, tal vegada, continuï essent durant molts d'anys una “ciència vibrant”. Indica que la geografia és la ciència de l'ecologia humana. Les implicacions del terme ecologia humana expressa d'immediat el que al seu mode de veure ha de ser en el futur l'objectiu de la investigació geografia. La geografia haurà de tractar de posar de manifest les relacions que existeixen entre els medis naturals i la distribució i activitats de l'home.

Richard Hartshorne (1899 – 1992), geògraf nord-americà, indica que la geografia estudia les seccions espacials de la superfície de la terra, del món. La geografia, és per tant, fidel al seu nom, estudia el món, tractant de descriure, i d'interpretar, les diferències entre les seves diferents parts, tal com són vistes en qualsevol època, en particular en el present moment. Aquest camp no el comparteix amb cap altra branca de la ciència; més bé al contrari, reuneix en aquest camp part de moltes altres ciències.

Els geògrafs alemanys Hans Bobek (1903 – 1990) i Josef Schmithüsen (1909 – 1984) es plantegen que el sistema lògic de la geografia és l'espai lito-bio-atmosfèric de la superfície terrestre en el seu contingut i configuració totals, tant en conjunt com en les seves divisions. La geografia no es limita a l'observació i descripció del que es visible, sinó també pretén comprendre la naturalesa del conjunt d'elements constitutius de l'àmbit que, en certa impropietat, es denomina superfície terrestre.

Finalment, però no menys important, cal esmentar el que va observar el geògraf alemany Ferdinand Freiherr von Richthofen (1833 – 1905) *“molts cometen l'error de pensar que la geografia és un camp en el que es recull sense haver sembrat. Es pensa que, posat que gran part de l'aconseguit per investigadors seriosos resulta fàcilment intel·ligible, es pot treballar amb èxit sense verdadera preparació, i guanyar mèrits pel fàcil procediment de fugaces observacions de viatge o de recopilacions de notícies desproveïdes de sentit crític”*.

Els punts de vista dels geògrafs esmentats coincideixen en què la geografia, tal i com el seu nom indica, s'encarrega de l'estudi de l'espai terrestre. Uns i altres geògrafs concreten més encara aportant mètodes, instruments i, fins i tot, estableixen els límits amb altres disciplines. Ens queda la idea que el geògraf ve a ser com un fotògraf

intèrpret del que succeeix en el territori, espai que pot ser més ampli o més concret segons l'escala escollida sobre el fenomen o l'activitat a analitzar. Així mateix, la geografia és dinàmica, innovadora, evolutiva i, per això, pren de les ciències sistemàtiques tot el coneixement que pot utilitzar eficaçment per realitzar les descripcions dels fenòmens i les interpretacions, tan rigoroses i certes com sigui possible, de les interrelacions entre ells. També es recolza amb la història, encara que es fonamenta principalment en el present. Les descripcions i interpretacions són fonamentals per comprendre la realitat, per estudiar-la i per planificar-la, i per això l'expressió mitjançant mapes, fotografies o il·lustracions són eines de primera mà per al geògraf. L'activitat cinegètica compleix, sens dubte, els requisits necessaris per ser tractada des de la disciplina geogràfica, ja que a dia d'avui els espais de caça estan perfectament definits i els caçadors plenament identificats, fins i tot, per tipus de modalitats o pràctiques. Són moltes més les variables geogràfiques relacionades amb la caça, però només les esmentades – espais de caça i caçadors – ja donen joc a interessants anàlisis de distribució i d'interpretació. Cal puntualitzar que la caça, a l'igual que la geografia, és una activitat canviant, que evoluciona. Gràcies a la regulació i a l'ordenació a que està sotmesa actualment es possible treballar aspectes en clau geogràfica, cosa que era pràcticament impossible fa només algunes dècades. Per tant, els postulats formulats pels prestigiosos geògrafs fa més d'un segle són aplicables avui a la caça, però no ho eren en el seu moment, sobretot perquè la caça no s'entenia com s'entén avui. Amb això volem dir que avui més que mai la caça i la geografia conflueixen en nombrosos aspectes, com veurem més endavant, cosa que dóna validesa als comentaris d'H.H. Barrows quan diu que la geografia és una ciència vibrant i que temes marginals es converteixen en nous centres d'investigació.

No obstant això, la caça fins fa poques dècades no ha estat tractada directament com a camp d'estudi geogràfic, excepte en comptades ocasions i d'una forma molt marginal. Malgrat tot, l'espècie humana, abans de conèixer l'agricultura i la ramaderia, va ser caçadora i recol·lectora. A la prehistòria, el canvi d'una economia basada en la caça i la recol·lecció a l'agricultura i la ramaderia suposà l'inici de la civilització. Amb l'aliment assegurat, l'ésser humà disposà de més temps per a l'oci i per a la creativitat i, arran d'això, es comencen a desenvolupar estrats socials, religions complexes, projectes d'edificació a gran escala i, finalment, la paraula escrita o el símbol que marca el pas de la prehistòria a la història.

5.2. La geografia clàssica i moderna. Referències i fonaments per a l'estudi de la caça des de la perspectiva geogràfica

És precisament en els inicis de la humanitat quan trobam un dels primers lligams entre caça i geografia. De fet, els raonaments del geògraf alemany Friederich Ratzel (1844 – 1904), sota una concepció antropogeogràfica en la qual promulga que l'espècie humana habita sota les lleis de la naturalesa, ens ho ve a confirmar. Ratzel a l'article *El territori, la societat i l'Estat* fa referència a la caça, més concretament a la caça primitiva, com a font d'obtenció d'aliment i generadora d'una incipient organització social. Ratzel exposa que l'alimentació és la necessitat més urgent, tant per als particulars com per a la col·lectivitat; per això, les necessitats que imposen tant als individus com a grups prevalen sobre les demés. L'home depèn sempre de la naturalesa per a l'obtenció de l'aliment, del lloc on viu i de l'extensió del terreny que produeix els aliments. La caça ocupa preferentment a homes, mentre que la collita de fruits és sobretot tasca de dones i de nins. Com més productives són la caça i la pesca, més dones

i nins hi ha disponibles per al treball domèstic; així doncs, més solidàriament pot ser construïda la casa i convenientment organitzada.

Ratzel és un destacat geògraf de la segona meitat del s. XIX, seguidor dels corrents positivistes, tenia formació en farmàcia i en zoologia, i es preocupà de les de les relacions entre els distints tipus d'organismes vius i de les relacions entre els organismes i el medi ambient. En certa manera considerava que la geografia i l'etnografia són ciències molt relacionades.

Elisée Reclús¹² (1830 - 1905), estudia profundament les relacions de l'home amb el medi i, entre d'altres aspectes, també s'ocupa d'esmentar fets i qüestions vinculats a la caça primitiva. Concretament al tom I de *El Hombre y la Tierra*, referint-se als esquimals diu: *Sin embargo, á pesar de la maravillosa sagacidad del cazador, suele faltar la caza; el hambre, el hambre terrible, domina á veces, y esa calamidad, inminente siempre, explica rasgos de costumbres que no comprenden las poblaciones sedentarias que cuentan con sus cosechas anuales. Así los lazos de familia se atan y desatan forzosamente según las necesidades de la pesca y de la caza.*

[...]

A pesar de esos dramas que hace inevitable la amenaza del hambre, no hay poblaciones donde la necesidad absoluta de la ayuda mutua sea más solidaria que entre los esquimales. Muy habladores, fáciles á las confidencias, se visitan de cabaña en cabaña y de pueblo en pueblo; cuando están bien provistos de alimentos y la caza y la pesca les deja tiempo libre, emprenden viajes de cientos de kilómetros para visitar a los amigos. Todo extranjero tiene derecho a cobijarse en su iglou.

[...]

Una de las islas del pequeño archipiélago de Hirt ó Saint-Kilda, situado a lo largo de las Hébridas, posee una comunidad de ese género, compuesta de una veintena de familias que viven en un verduoso valle, ocupada únicamente en la cría de carneros y en la caza de aves marinas.

[...]

De tres siglos acá, la vida de los Urus no ha cambiado: todavía residen sobre balsas de totora, en chozas bajas, formadas de cañas y parcialmente cubiertas de arcilla. Comúnmente sujetan su embarcación á una roca ó á un grupo de hierbas de la orilla, y no se aventuran á distancias sino en buen tiempo. Entonces tienden su vela, tejida de juncos, y gobiernan muy hábilmente el lecho de cañas que les sirve de embarcación. El fondo de su alimentación está también suministrado por la totora, cuyas raíces comen con la carne de los pescados y las aves acuáticas. Una parte de su caza la venden á los Quichúas y á los Aymaras de la orilla, pero jamás, dice Basadre, consienten en habitar en chozas en tierra firme ni en contraer uniones con otros que con sus contribulos.

[...]

Reclús vincula intensament la geografia amb la història. *Considerada desde elevado punto de vista, la Geografía, en sus relaciones con el Hombre, no es más que la Historia en el espacio, del mismo modo que la Historia es la Geografía en el tiempo. ¿No ha dicho Herder, hablando de la Fisiología, que es la Anatomía en acción? ¿No*

¹² El geògraf francès Elisée Reclús era republicà, internacionalista i seguidor de polítiques anarquistes, i s'hagué d'exiliar en diverses ocasions. Viatjà per Europa i per Amèrica. Una de les seves obres principals és *L'home i la Terra* (1905-1908), en la qual posa especial èmfasis en les nocions d'harmonia i equilibri entre l'espècie humana i la terra.

puede también decirse que el Hombre es la Naturaleza formando conciencia de sí misma?

En aquesta línia, Reclús també repassa l'etapa històrica de l'home caçador: *La diversidad principal que presentan actualmente los hombres es la del genero de trabajo determinado por las necesidades de la vida. Originariamente, el antropopiteco vivía de semillas y de frutos, como lo atestiguan sus uñas, sus dientes, sus músculos, toda su anatomía; pero el aumento de las familias, la extensión del territorio poblado, la falta de los alimentos habituales y el hambre, terrible consejera, cambiaron las costumbres del hombre al mismo tiempo que cambiaba su medio. En su consecuencia, púsose el hombre á perseguir al animal para comerle, y se hizo cazador, pescador, matador de animales, obedeciendo á las condiciones de la Naturaleza ambiente.*

La caça, entesa com pràctica primitiva i com a font d'alimentació, contribueix, igual que la pesca o els cultius, a representar formes d'organització social, és a dir, l'Estat segons Ratzel. Certament, es pot afirmar que la caça ha contribuït a modelar l'espai i a organitzar la societat, termes de clara índole geogràfica.

D'altra banda, una de les primeres referències geogràfiques més o menys clares a la caça cal situar-la a l'antiguitat, entorn al geògraf grec Estrabó (64 a.C – post 24 d.C), autor que considerava que la geografia també havia de servir per assumptes de menor importància, com per exemple per a la caça.

L'obra d'Estrabó¹³ conté una enorme quantitat de referències a autors i a obres anteriors. La geografia va ser a l'antiguitat, com ho és avui dia, una disciplina complexa en la que hi conflueixen diversos tipus de sabers. La *Geografia* es l'única obra d'Estrabó que ha arribat als temps contemporanis quasi sencera i és l'obra amb la qual es coneix aquest autor. L'obra està dividida en 17 llibres amb dues parts clarament diferenciades: els llibres I i II constitueixen els “*prolegòmens*” dedicats fonamentalment a la defensa d'Homer com a geògraf, a la discussió de l'obra dels seus principals predecessors i als conceptes bàsics de la geografia. Des del llibre III fins al final s'ocupa de la descripció de cada una de les diferents regions del món conegut. A partir del llibre III, el qual s'ocupa d'Ibèria¹⁴, Estrabó inicia la part purament descriptiva i el dedica als límits, accidents geogràfics, ètnies, economia, entremesclant la descripció amb dades històriques i referides a l'administració romana.

Estrabó utilitza informació de primera mà en algunes parts de les seves obres gràcies als viatges realitzats. Malgrat tot, per a la resta de la seva obra, que és la major part, utilitza en uns pocs casos informes orals de viatgers. I és que l'oïda és superior a l'ull en matèria de ciència, tal i com assenyala Estrabó per justificar el seu recurs a altres

¹³ ESTRABÓN. *Geografía*. Vol. 1, Libres I-II. Introducció general de J. García Blanco ; traducció i notes de J.L. García Ramón y J. García Blanco. Madrid: Editorial Gredos, 1991.

¹⁴ De tota l'*ecumene* o terra habitada, Iberia era per als grecs la regió més desconeguda i exòtica, i això era per dues raons: per una banda, per l'allunyament del focus cultural hel·lènic i, per l'altra, per la presència de cartaginesos a partir del segle V i durant el IV i III A. C.

geògrafs per a la composició de la seva obra¹⁵. Cal dir que Estrabó mai no va visitar el que avui és Espanya, i per això va escollir testimonis de primera mà de diversos autors.

Estrabó distingeix dues parts fonamentals, una geografia general i una regional o corografia. Com diu, la geografia ha “d’exposar en primer lloc el nostre món habitat, les seves dimensions, la seva figura, la seva naturalesa i la seva relació respecte a la terra, doncs aquesta és la tasca pròpia del geògraf. Llavors ha de donar l’explicació convenient de cada una de les regions, tant terrestres com marítimes, afegint tot el que no hagi estat suficientment tractat pels nostres predecessors, especialment els considerats els millors en aquests temes”.

La geografia, segons Estrabó, no sols s’ocupa dels factors naturals d’un lloc sinó també dels humans, que encara que varien, si són importants adquireixen caràcter d’autèntica naturalesa. Per això la història i el mite són també disciplines importants per al geògraf. Així mateix, la tasca del geògraf consisteix en parlar del llocs tal i com són en el present, però a vegades els fets del passat que són important també han de ser citats.

Quant a la utilitat de la geografia, per una banda radica en el coneixement científic del que hi ha en el cel i a terra però sobretot és útil a assumptes polítics i governs. La geografia està en la seva major part orientada a les necessitats polítiques, i més bé, tota orientada cap a les accions pròpies del govern, ja que com millor podrà governar cada país és sabent de quina extensió és el territori i a quina distància es troben d’altres llocs i quines característiques diferencials hi ha tant de clima com en si mateix.

I en aquest benefici per al governant coincideix amb la filosofia ètica i política, sobre les que la geografia té certa superioritat pràctica. Aquest criteri de la utilitat explica el recurs a les dades històriques i mítiques, així com la limitació de les informacions matemàtiques i és la mesura per determinar el major o menor detall de les informacions sobre diversos països. Quan major és l’empresa, major és el profit de la geografia, encara que aquesta resulta útil fins i tot en assumptes menors com la caça.

Una de les primeres referències a la caça i a la geografia a l’Estat espanyol, i també de les Balears prové d’Estrabó¹⁶. En referència a la Turdetania, el que avui podria ser bona part d’Andalusia, Estrabó esmenta l’abundància de ramat de moltes classes i també de caça, sobretot de conills. Dels lagomorfs destaca els danys produïts a les plantes i als sarments, per la qual cosa s’havien inventat diversos mètodes de caça, un dels quals era la caça amb fures salvatges que es criaven a Àfrica.

¹⁵ El gruix de la informació li arriba dels geògrafs que l’han precedit, que els cita gairebé sempre pel seu nom. Estrabó considera que Eratostenes és el primer gran geògraf modern i la seva Geografia el model fonamental. Però Eratostenes és un científic que, primer, recopilava i criticava les opinions dels seus predecessors, per establir després les dades indispensables d’aquesta ciència: el caràcter esfèric de la terra, la mesura de la seva circumferència, la determinació de la longitud i l’amplària del món habitat, i com a resultat, un nou mapa basat en consideracions matemàtiques i dividit en *sphragides*; finalment, en el seu tractat hi havia nombroses observacions particulars de pobles i regions, encara que no era la geografia regional el que més li interessava. Així, Estrabó s’ajuda dels coneixements d’altres geògrafs per als estudis regionals.

¹⁶ ESTRABÓN. *Geografía*. Vol. 2, Llibres III -IV. Traducció, introducció i notes de M^a. José Meana i Fèlix Piñero. Madrid: Editorial Gredos, 1991.

Es inagotable asimismo la riqueza en ganado de toda especie y en cazar siendo en cambio raras la alimañas, con excepción de los lebratos zapadores que algunos llaman “leberides”¹⁷: al comerse las raíces estropean las plantas y las simientes, y esto ocurre en casi toda la extensión de Iberia, llega hasta Masalia y estraga incluso las islas. Se dice que los habitantes de las Gimnesias¹⁸ enviaron una vez una embajada a los romanos a petición de tierras, por ser, según decían, expulsados de las suyas por estos animales, ya que no podían hacerles frente a causa de su número. Y ciertamente, quizás en una lucha tan grande – que no siempre tiene lugar – contra un azote devastador, habría necesidad de semejante auxilio (como en el caso de serpientes y ratones de campo), pero en una situación ordinaria se han hallado modos diversos de cazarlos. Crían especialmente con este propósito hurones salvajes de los que se dan en Libia, que sueltan, luego de ponerles un bozal, en dirección a las madrigueras. Éstos, con sus uñas, arrastran fuera los que agarran o los obligan a huir hacia la superficie, y los hombres que están allí apostados los cazan cuando se precipitan fuera.

ESTRABÓN. *Geografía*. Vol. 2, Libros III -IV. Traducción, introducción y notas de M^a. José Meana i Fèlix Piñero. Madrid: editorial Gredos, 1991.

Segons Estrabó, les Balears també patiren els efectes “destructius dels conills” i per aquest motiu els habitants demanaren als romans altres terres. Segons els escriptors antics, els conills de les Balears descendien d’una parella que havien introduït i Estrabó comenta, referint-se a la petició dels habitants de les Balears, que només en temps de gran abundància era necessari el mètode tan estrany de combatre’ls amb soldats:

A la fecundidad de la tierra se suma el hecho de no hallarse fácilmente ninguno de los animales dañinos, pues dicen que ni siquiera los lebratos son indígenas, sino que alguien llevó desde la costa de enfrente un macho y una hembra, que engendraron una pole que des de el principio fue tan numerosa que derribaban casa y árboles con sus galerías subterráneas y, como dije, las gentes se vieron obligadas a recurrir a los romanos. En cambio ahora la facilidad de su caza no permite que prevalezca el daño, sino que los propietarios disfrutan con provecho de su tierra. Estas son pues las islas del lado de acá de las llamadas Columnas de Heracles.

ESTRABÓN. *Geografía*. Vol. 2, Libros III -IV. Traducción, introducción y notas de M^a. José Meana i Fèlix Piñero. Editorial Gredos. Madrid, 1991. Pàg. 118

El naturalista, historiador i escriptor Plini (24 dC —24 d'agost de 79) corrobora els texts d’Estrabó, i afirma que els habitants de les Balears van demanar a August que els enviàs soldats per combatre els conills. En el text que es reproduïx a continuació també fa paleses algunes de les modalitats utilitzades, com la caça amb fura, i esmenta algunes curiositats animals:

¹⁷ Els grecs no coneixen el conill, per la qual cosa van anomenar a aquest animal *lagideýs*, diminutiu de llebre. El terme romà *cuniculus* sembla que es va prendre del seu nom ibèric, com testimonien autors antics. Catulo, XXXVII 18, anomena a Celtiberia “*cuniculosa*”. La paraula *leberis* es massaliota i va ser agafada d’allà per Posidoni.

ESTRABÓ. *Geografía*. Vol. 2, Libros III -IV. Traducción, introducción y notas de M^a. José Meana i Fèlix Piñero. Editorial Gredos. Madrid, 1991

¹⁸ Anomenades també Baliarides. Es refereix a Mallorca i a Menorca.

También hay muchas clases de liebres. En los Alpes son blancas; se cree que estas comen nieve en los meses de invierno para alimentarse; y es verdad que, al derretirse aquélla, enrojecen todos los años. Por otra parte, es un animal que se cría en medio de un frío intolerable. De la especie de las liebres son, así mismo, los que Hispania denomina conejos, de una fecundidad desmesurada y que conducen al hambre a las islas Baleares porque devoran sus mieses (se considera entre los manjares más exquisitos a las crías arrancadas del vientre o retiradas de las mamas, sin limpiarles los intestinos; se las llama laúrices). Consta que los habitantes de las Baleares pidieron ayuda militar al divino Augusto contra el excesivo número de conejos. Los hurones son muy apreciados para su caza: se los introduce en la madriguera, que tiene muchas bocas en el suelo – de donde también toma el nombre este animal – y los cazan, tras haberlos hecho salir hacia arriba de esta forma.

En la isla de Poroselena las comadrijas no cruzan las sendas. Del mismo modo, los topos importados en Lebadea, de Beocia, evitan tocar el suelo, y éstos, al lado, en Orcómeno, socavan los campos totalmente. Hemos visto cobertores de cama hechos de pieles de éstos: o sea que ni siquiera el sentimiento religioso es capaz de prohibir los placeres que proceden de los seres portentosos. En Ítaca las liebres importadas mueren en el extremo de las costas; en Ibiza lo hacen los conejos, aunque abundan tanto en Hispania como en las Baleares.

PLINIO EL VIEJO. *Historia Natural*. Libros VII – XI. Biblioteca Clásica Gredos, 308. Ana Mª Moure Casas (coord.). Editorial Gredos, 2003

Estrabó ha estat considerat el més important geògraf de l'antiguitat¹⁹, i això no només és cert per a la Península sinó per a tot el món conegut, ja que la seva tasca compiladora recull tots els coneixements existents anteriors a ell i ens ofereix en la primera geografia dels països conquerits per Roma durant els dos segles darrers abans de Crist. Amb tot va ser un bon historiador i etnògraf i ens fa arribar un llegat on preval un concepte modern de la geografia, és a dir, la descripció del món habitat, amb la reducció de la cosmologia i de la meteorologia com a ciències auxiliars i eliminant de cada un dels seus predecessors l'enfocament que entorpís la construcció d'una autèntica geografia descriptiva, tant en l'apartat físic com en la part humana i econòmica. És especialment interessant la seva aportació en matèria de geografia econòmica, ja que anota amb detall les produccions agrícoles, forestals i industrials i les activitats comercials, presentant en general a Hispania com una reserva de matèries primeres.

Després de més de 2000 anys, l'obra d'Estrabó es posiciona avui dia com una obra relativament novedosa en termes geogràfics, amb freqüents similituds metodològiques, per exemple, amb la geografia regional francesa de Vidal de la Blache. Estrabó realitzà una intensa tasca de compendi i un treball fonamentat metodològicament a partir d'un punt de vista multidisciplinar, on l'auxili d'altres disciplines l'ajuden a emmarcar el treball geogràfic. Pel que fa a la caça, cal destacar que és un dels primers geògrafs en esmentar la importància dels coneixements geogràfics per a la pràctica cinegètica i també cita breus referències sobre modalitats de caça a Espanya i a les Balears. Finalment, no podem deixar de banda l'observació d'Estrabó quan presenta a Hispania com una reserva de matèries primeres; pràcticament 2000 anys després Hispania,

¹⁹ ESTRABÓN. *Geografía*. Vol. 2, Libros III -IV. Traducción, introducción y notas de M^a. José Meana i Fèlix Piñero. Editorial Gredos. Madrid, 1991. Pàg. 18

Espanya, es considerat com un dels països més aspres d'Europa, un país ampli i salvatge²⁰, que amb el temps s'ha convertit en el vedat d'Europa²¹.

Passant ara ja a l'època contemporània, els primers intents de sistematització general del coneixement geogràfic es deuen als alemanys Alexander Von Humbolt i a Karl Ritter²².

Humbolt²³ (1769 - 1859) en els seus viatges investiga la complexa i rica problemàtica de les relacions entre els distints fenòmens del planeta. Va seguir un mètode comparatiu i al mateix temps va incorporar sempre en les seves investigacions la perspectiva històrica. Comparava sistemàticament els paisatges del sector que estudiava amb altres parts de la terra. Així mateix, deixa enrere la concepció estàtica de la natura i adopta un punt de vista totalment diferent considerant una visió dinàmica, contemporània a la ciència evolucionista. També nombrosos geògrafs han destacat que Humbolt és el primer que al·ludeix als paisatges naturals, com a expressions d'àrees homogènies. Humbolt deia que la geografia eren principalment els mapes i els treballs previs per construir-los. Essencialment, Humbolt entenia la geografia com els viatges i les posicions en el mapes. El mètode de Humbolt és empíric – inductiu, primer recull dades mesurades rigorosament, posteriorment localitza i compara per arribar a generalitzacions. Hi ha autors que el consideren no sols com el creador de la geografia moderna sinó també com el creador de la moderna geografia regional. A més és considerat un pioner en la biogeografia, i també té compte l'acció de l'home.

El mètode comparatiu i la perspectiva històrica juntament amb conceptes biogeogràfics, l'evolucionisme i la cartografia són aspectes que tenen el seu àmbit d'aplicació tant en la geografia com en la caça. Els espais cinegètics s'han de poder comparar, i és també innegable que la caça té un fort component històric malgrat evolucioni constantment. Alhora té forts lligams amb la biogeografia i l'elaboració de mapes esdevé fonamental. Si alguns dels conceptes establerts per Humbolt suposaren les fites de la geografia moderna, la caça, sens dubte, és objecte d'estudi geogràfic atenent a la coincidència temàtica dels continguts d'estudi²⁴.

²⁰ Chapman, A i Buck, W. J. *La España inexplorada*. Junta de Andalucía. Sevilla, 1989.

²¹ *No obstante, España cuenta con dos elementos que singularizan su oferta venatoria: la abundancia de terrenos de caza y la presencia de piezas cinegéticas de interés; factores ambos que han llevado a algunos autores a calificar, apasionadamente sin duda, a España como "Coto de Europa"*. MULERO MENDIGORRI, ALFONSO << Turismo y caza en España. Estado de la cuestión >> A: Agricultura y Sociedad, núm. 58. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1991.

²² Es consideren els pares putatius de la geografia contemporània.

²³ Alexander Von Humbolt realitzà nombroses aportacions als camps de la geografia física, encara que més que geògraf era un naturalista. Humbolt, armat d'un àmplia formació, va realitzar aportacions decisives a diverses branques de la ciència com la geologia, la mineralogia, la meteorologia o la climatologia, la geografia botànica, la hidrologia o el geomagnetisme. Només una part de l'obra de Humbolt és geogràfica. Fou un gran viatger i realitzà interessants aportacions a la geografia botànica.

²⁴ Humbolt estudià, a la Península Ibèrica, la Meseta Central, espai que ha esdevingut un dels principals indrets de caça de referència per a tot Europa.

Karl Ritter²⁵ (1779-1859), geògraf alemany, arribà a ser catedràtic de la Universitat de Berlín. La seva obra es proposà d'una forma directa i fonamental l'estudi de les relacions entre la superfície terrestre i l'activitat humana, donant importància a la història. El seu objectiu científic consisteix en estudiar les relacions entre el marc natural i l'home amb un enfocament antropocèntric. Va més enllà del mètode descriptiu i exposa que juntament a l'anàlisi de formes, el de les relacions geomètriques dels espais i de les seves figures constitueix un altre mètode de coneixement geogràfic. Ritter concebia el món com organitzat segons el principi de finalitat i la història com a expressió de la voluntat divina. La terra es considerada com el teatre on es desenvolupa l'activitat humana en el seu camí cap a Déu. De totes aquestes arrels procedeix l'anomenat determinisme de Ritter, la seva pretensió d'explicar els fets humans en funció dels fenòmens físics. Amb tot, el seu determinisme és atenuat, ja que reconeix que els canvis tecnològics (transports,...) poden modificar les relacions espacials. L'obra monumental de Ritter és *Die – Erkunde*, que és una descripció regional de la terra. En primer lloc, es defineix la regió com una unitat física, llavors inclou l'home intentant demostrar com mitjançant les destreses materials i mentals, s'adapta i utilitza l'hàbitat.

Amb total garantia, la línia d'estudi geogràfica definida per Ritter és absoluta aplicació a la geografia cinegètica. No en va, la caça suposa una baula més de l'encadenat de relacions entre la superfície terrestre i l'activitat antropològica. La caça, les modalitats, el territori cinegètic,... és poden descriure però són molts més els fronts d'atac que contribueixen al coneixement geogràfic prenent la història com a marc de referència. També el determinisme definit per Ritter és d'aplicació, en el sentit que el relleu, el clima, la vegetació o, fins i tot, la situació geogràfica d'una regió sobre la terra, influeixen en qualsevol aspecte derivat de la caça. El medi determina les formes de caça, cosa que origina sovint modalitats de caça molt particulars.

Durant el s. XIX s'institucionalitza la geografia i, a més, coincidint amb el segle de l'expansió i finançament de l'imperialisme europeu, la colonització suposava una tasca prèvia d'exploració i estava associada normalment a l'activitat geogràfica. Així, bona part de la feina de les societats geogràfiques estava relacionada amb objectius imperialistes. La geografia es va convertir en la segona meitat del segle XIX en una ciència al servei dels interessos imperialistes dels països europeus, ja que el coneixement dels països colonials constituïa una premiant necessitat per als govern europeus, que estimulaven per això no només la realització d'exploracions sinó també la creació de centres estudis dedicats a la investigació dels països d'ultramar.

Sobre l'activitat venatòria, com és de suposar, no tenim constància que aparegui en la primera línia de batalla d'aquests estudis colonials encomanats a geògrafs, però la caça en els continents africà, asiàtic i americà constituïa un vertader atractiu per a molts de caçadors europeus. De fet, els viatges internacionals de caça, associats principalment a la consecució de trofeus, s'iniciaren en el segle XIX i tenien com a destinacions principals Àsia i Àfrica. Al final del segle XIX aparegueren els primers sistemes de medicació de trofeus, com el Roland Ward (1892, principalment per a fauna africana) o el Boone and Crockett (1895, principalment per a fauna nord-americana). La millora dels mitjans de comunicació, l'afany per explorar territoris desconeguts, el colonialisme i la

²⁵ El problema essencial de Ritter és l'estudi de les relacions, entre els fets físics i humans. Les preocupacions per les relacions es planteja sempre en termes de causalitat: amb referència a cada fenomen és necessari establir el perquè de cada un, i com apareixen d'acord amb la localització a l'espai.

consecució de col·leccions d'animals per a l'estudi científic i per als museus varen ser factors que, malgrat tinguessin objectius diferents, impulsaren l'afany pels viatges de caça. Cert és que les caceres del segle XIX i del principi del XX, sovint contractades per caçadors pertanyents a les classes altes de la societat, es dugueren a terme en situacions logístiques difícils i amb un alt grau d'aventura i risc. Es tractava, sovint, d'una tipologia híbrida entre caçador i naturalista, ja que els primers caçadors que arribaren a Àfrica s'emmarcaven més dins la categoria de caçadors professionals que no dins l'àmbit esportiu. És després de la II Guerra Mundial, quan començà a popularitzar-se i a estendre's el turisme cinegètic, així com el turisme en general, que es veren afavorits per processos com la descolonització, la caiguda del teló d'acer, la regularitat i l'abaratiment de tarifes aèries, i la desvinculació de la caça de les classes d'elit de la societat, entre d'altres.

En certa manera, en les aventures cinegètiques d'ultramar del s.XIX, caça i geografia possiblement conflueixen en l'esperit aventurer. Amb el temps, l'afany viatger dels caçadors a l'Àfrica, Àsia, Amèrica o Oceania per obtenir trofeus o per viure experiències difícils d'assaborir a Europa, han derivat en un important moviment qualificat com a turisme cinegètic, constituint un camp d'estudi d'una forta component geogràfica. És aquí on la geografia es posiciona, per una banda, com una disciplina pròxima i de gran utilitat al caçador, el qual abans d'iniciar el viatge estudiarà en detall aspectes biogeogràfics del punt de destí (regions més idònies per acollir els caçadors, espècies de caça, hàbitats, clima, relleu,...) i, per una altra banda, el turisme de caça, emergeix també com una branca d'estudi geogràfic i social (fluxos turístics, recreació rural, repercussions econòmiques, planificació cinegètica, desenvolupament local,...). A continuació citam un paràgraf d'una enciclopèdia de caça sobre Àfrica en el qual es pot comprovar les constants referències a variables geogràfiques:

En nuestros días las regiones africanas más idóneas para acoger a los cazadores, tanto por su abundancia de fauna como por la presencia en ellas de organizaciones turístico-cinegéticas, son las de la ex África oriental inglesa, es decir, Kenya, Tanganika y Uganda, a las que es necesario añadir Mozambique, Chad, Zambia, Bechuanalandia, Ubanghi, Camerún, el ex Congo Belga y el Sudán.

Incluso prescindiendo de las modificaciones (y especialmente del hombre blanco), la fauna no está difundida igualmente en todas las regiones africanas; es cierto que ciertas especies como el elefante y el leopardo, viven en casi todas partes, pero también es cierto que otras están extremadamente localizadas, como el gran kudú y el sable.

En el continente africano se pueden distinguir tres zonas geográficas que hospedan, cada una, una fauna particular y definida. Estas zonas son: la sahariana, la de la sabana y la forestal. Existen también territorios en los que se dan todas las gradaciones intermedias entre aquellas zonas primarias.

HUERTA RAMÍREZ, F. (Dir). *Enciclopedia de la Caza*. Vol. II. Editorial Argos Vergara, S.A. Barcelona, 1980.

5.3. La incorporació del paisatge com a objecte d'estudi de la geografia. Els paisatges de la caça.

A principis del segle XIX, el paisatge es converteix en un objecte essencial de la investigació geogràfica, un concepte que marcarà una clara línia de treball geogràfic. Cada regió es tradueix en un paisatge i aquest és reflex de la diferenciació espacial. La insistència en el paisatge permet identificar un objecte específic per a la ciència geogràfica, diferenciant-la clarament de l'ecologia i de les diferents disciplines que contribueixen també a l'estudi de la superfície terrestre. Per altra banda, podria permetre, a l'igual que la insistència en la regió, superar el perill amenaçant de divisió de la matèria entre una geografia física i una altra humana.

El geògraf francès Paul Vidal de la Blache (1845 – 1918), creador de l'escola geogràfica francesa²⁶, va estudiar les relacions entre els homes i el medi físic, des de la perspectiva del paisatge. Vidal de la Blache, fent referència al panorama de la geografia a França, planteja que la història d'un poble és inseparable del territori en el que habita. Les relacions entre el terreny i l'home estan impregnades, a França, d'un caràcter original d'antiguitat, de continuïtat. Durant molts de segles s'ha duit així una vida local, que s'ha impregnat de les essències de la terra. S'ha produït una adaptació, gràcies als costums transmesos i mantinguts en els llocs on havien nascut. L'home ha estat durant molt de temps, a França, un deixeble fidel del terreny. L'estudi del terreny contribuirà, per tant, a il·lustrar sobre el caràcter, els costums i les tendències dels habitants. Vidal va criticar el caràcter naturalista de Ratzel, ja que l'home apareixia com un ésser passiu, dominat pel medi.

El geògraf francès Jean Brunhes (1869 – 1930)²⁷ va incorporar a la seva obra l'estudi del paisatge. Tenia formació essencialment filosòfica i històrica però es va convertir a la geografia, atret per Vidal de la Blache. Per ell, el camp de la geografia és el contacte entre la part superficial del globus i la inferior de l'atmosfera, dels fets que es donen en aquesta franja de contacte són objecte de la geografia humana aquells en què hi participa l'home. Segons Brunhes, els geògrafs han d'estudiar sempre l'acció de l'home sobre la natura, sense separar-la mai de l'estudi de la geografia natural o física.

Per la seva banda, a Alemanya Otto Schlütter (1872 – 1952) insisteix en la noció de paisatge com a objecte d'estudi de la geografia. Va utilitzar per primera vegada la distinció entre paisatge cultural i paisatge natural, encara que no va deixar de reconèixer la dificultat de distingir entre un i l'altra.

Max Sorre (1880 - 1962), deixeble de Vidal de la Blache, també s'interessa per la geografia del paisatge. Sorre considera que s'han d'aïllar els trets humans en el paisatge en què estan incorporats, perquè paisatge humà i paisatge natural no coincideixen necessàriament. Sorre pensa que una regió es caracteritzava pel domini d'un paisatge o per la combinació definida dels paisatges i reconeix la dificultat d'estudiar els paisatges humans. Segons aquest geògraf, els paisatges difereixen per les tècniques agrícoles

²⁶ Vidal de la Blache es considerat també el pare de la geografia moderna. Havia tingut influències de Karl Ritter.

²⁷ Brunhes fou deixeble de Vidal de la Blache i defensa el 1902 la tesi *La irrigació. Les condicions geogràfiques, els mètodes i l'organització a la península Ibèrica i en el Nord d'Àfrica: estudi de la geografia humana*.

emprades en l'organització del sòl, per l'existència d'un paisatge urbà, pel grau d'articulació reflectit en les vies de comunicació.

El geògraf Nord-americà Carl Sauer (1889 – 1975) va considerar que el paisatge és una associació de formes naturals i culturals existents en la superfície terrestre i va distingir netament dos components distints: el paisatge natural i el paisatge cultural, que seria el paisatge transformat per l'acció humana, el paisatge humanitzat.

Carl Troll (1899 – 1975), geògraf alemany, exposa que si la geografia es defineix com la ciència que tracta dels fenòmens de la superfície terrestre, és a dir, la litosfera, la hidrosfera, i l'atmosfera en les seves diferents configuracions i intercanvis funcions, la síntesi geogràfica significa l'observació dels fenòmens que es donen en la superfície terrestre i de les seves convergències en la unitat de l'espai, això és, en el paisatge. Amb els paisatges, la geografia ha trobat el seu objecte propi, un objecte que, com va dir Hassinger el 1919 no se'l pot disputar cap altra ciència, al temps que l'interès pels seus diversos elements (geofactors, components del paisatge) la relaciona amb les ciències naturals, humanes, econòmiques i socials. Indica que tots els paisatges reflecteixen també transformacions temporals i conserven testimonis de temps passats. Científicament considerat, el paisatge és, per tant, un concepte de geografia regional i comparativa.

El geògraf francès Etienne Juillard (1914 – 2006) exposa, que per a De la Blache, la síntesi regional és la realització última del treball del geògraf, l'únic terreny en el que assoleix la seva plena identitat. Considera que des de fa molts de temps una de les nocions més fecundes de la geografia és el paisatge, és a dir, una combinació de trets físics i humans que dona lloc a un territori amb una fisonomia pròpia, que el converteix en un conjunt si no uniforme, al menys caracteritzat per la repetició habitual de certs trets. L'home ha deixat la seva petjada en molt d'indrets del món per això ens hem de referir al paisatge humanitzat o el que anomenen els alemanys, *Kulturlandschaft*.

El geògraf francès Philippe Pinchemel (1923-2008) des de principis de la dècada dels seixanta del segle XX es va preocupar de la classificació i anàlisi dels paisatges humanitzats i considerava que la descripció i explicació d'un paisatge requeria un anàlisi sistemàtic que posa en evidència els diversos components, la seva forma, la seva densitat, l'evolució i que per a la qual cosa això exigia de la utilització de múltiples correlacions, cartografia i estadística.

Sens dubte l'escola de Vidal de la Blache i els seus seguidors desenvoluparen el concepte de paisatge sota una concepció possibilista contraposada al determinisme, afirmant que l'espècie humana té la possibilitat de disposar d'allò que la natura li ofereix.

No hem localitzat estudis concrets d'aquesta corrent geogràfica basats en la caça, però indubtablement, l'activitat cinegètica té la capacitat de caracteritzar, en major o menor mesura, els paisatges alhora que el paisatge també influeix sobre la pràctica venatòria. En aquest sentit, l'article del geògraf Eduardo Alvarado Corrales *Socioeconomía de la caza. El ejemplo extremeño* inclòs en el *Manual de ordenación y gestión cinegética* (1991) ens ofereix una perfecta visió dels paisatges de caça d'Extremadura, una de les províncies amb més renom cinegètic, tant de caça major com menor, dins l'Estat espanyol. A continuació citam part de l'apartat referit a caça i paisatge.

Paisaje y caza

La existencia de la caza debe entenderse también desde el punto de vista del medio físico y humano que permiten y favorecen su existencia. Hablar de ello referido a Extremadura o a cualquier otro espacio exigiría hablar del conjunto del paisaje tanto por la interrelación de sus elementos constitutivos como por el hecho de que las características que permiten explicar o favorecer el aprovechamiento cinegético son su práctica totalidad. Solamente los espacios más urbanizados y un entorno no demasiado amplio quedan restringidos al desarrollo de esa actividad.

La tradición con ser importante en el desarrollo de la caza, no existiría sin unas determinadas condiciones físicas y otras de tipo estructural (grandes explotaciones, bajos rendimientos, absentismo, extensividad, escasa población, orientación agraria...) y que están ligadas a la actividad del hombre. En todo caso, no podemos olvidar que el hombre es un elemento fundamental del paisaje por la importancia y trascendencia de sus actuaciones, tanto en intensidad (espacial y temporal) como desde un punto de vista cualitativo.

[...]

Segons l'autor les variables de caràcter físic són:

1. La posició regional i les característiques climàtiques
2. La vegetació
3. La posició geogràfica d'Extremadura.
4. La topografia
5. La presència d'aigua.

[...]

Estas características físicas deben conjugarse con otras que tienen un origen o un componente antrópico y que terminan configurando paisajísticamente un cierto espacio. Algunas de ellas están más ligadas a ciertas características del medio físico (escasez de suelo por la topografía o por la propia estructura edáfica que exigen aprovechamientos de tipo extensivo, reduciéndose, en términos generales, los más intensivos a ciertos ámbitos regionales o incluso ciertos espacios más reducidos en las explotaciones), mientras que otros responden a situaciones históricas y son de tipo socioeconómico y sociológico.

[...]

Les característiques socioeconòmiques a les quals fa referència Alvarado Corrales són :

1. Despoblació existent en la regió i escàs desenvolupament dels recursos endògens.
2. Escàs desenvolupament industrial i de serveis.
3. Estructura de la propietat amb el predomini de la gran propietat i una explotació intensiva.
4. Transformacions agràries.

[...]

Esta combinación de factores de tipo antrópico y físico, con decisiones en cuanto a los primeros que no responden al propio ámbito de decisión regional, son las que permiten hablar de la existencia de la caza independientemente de otra muchas causas, entre las que habrá quien mencione la propia existencia de la caza (tal vez fuera más indicado hablar de los grandes cotos) pues sin aquella combinación es posible que los cazaderos se hubieran arrasado y hubiera desaparecido la caza.

A tenor de lo expuesto, Extremadura se configura como un ámbito con caza y propio para su desarrollo. Sin embargo, en ella se pueden establecer una serie de espacios más o menos apropiados para determinadas modalidades o para potenciarles en función de esas líneas que hemos ido marcando. Sin lugar a dudas, con la exclusión de los regadíos, el resto del territorio regional es susceptible de ser utilizado para la actividad cinegética.

ALVARADO CORRALES, EDUARDO. "Socioeconomía de la caza. El ejemplo extremeño". A: FUENTES ZAMORA, ANTONIO; PAJUELO DE LA MALLA, LUÍS I SÁNCHEZ RUBIO, IGNACIO (Coord.). *Manual de ordenación y gestión cinegética*. Badajoz: IFEBA, 1991.

En aquest cas, Alvarado Corrales enumera un llistat d'interessants variables, físiques i humanes, relatives al paisatge i que en major o menor mesura caracteritzen els territoris de caça. Quant al marc físic esmenta el clima, la vegetació, la posició geogràfica i l'extensió de l'espai estudiat, la topografia i els recursos hídrics presents, considerant a més de les precipitacions i els cursos hídrics, les sequeres. Pel que fa als aspectes humans, cal considerar el poblament i la densitat de població, les classes d'activitats que es desenvolupen en el medi, el règim, l'extensió i el tipus de propietat, i les diferents transformacions agràries que hi puguin coexistir. Són trets generals del paisatge, sense entrar en detall en elements pròpiament cinegètics, però es tracta d'aspectes estratègics de gran valor per obtenir una primera aproximació als espais de caça presents a una determinada escala geogràfica. De la interrelació d'aquest conjunt de variables s'obté, a priori, informació suficientment valuosa per delimitar paisatges de caça diferents, encara que caldrà aprofundir més en determinades propietats, com ara les espècies cinegètiques, les modalitats, el tipus de vedats, el nombre de llicències o l'economia de la caça.

En aquesta mateixa línia d'al·lusió paisatgística, creim convenient citar el següent paràgraf dels geògrafs Antonio López Ontiveros y Francisco J. García Verdugo a l'article *Geografía de la Caza en España*:

Es lógico que la mayor parte de los tratadistas de caza no confieran en sus escritos óptica geográfica alguna. En general, utilizan unos "geografismos" de apoyo que les facilitan la localización, pero que poco le sirven para la explicación de las distribuciones cinegéticas. Como excepción, me parece muy interesante y convincente la óptica de Terrón Albarrán²⁸, que interpreta la caza en Extremadura no sólo en función de clima y vegetación, sino también de relieve. He aquí sus fundamentos:

"Si clima y vegetación, principales factores ecológicos, tienen influencia decisiva en la distribución faunística de la caza, no menos influye la tectónica geológica, principio de toda morfología paisajística. El relieve genera, con su evolución cronológica, la variedad de los paisajes donde la caza mayor se mueve"

²⁸ TERRÓN ALBARRÁN, M. "De la panorámica de la caza en Extremadura". A: ORELLANA, C. (Dir.). *Los Libros de la caza Española*. Madrid: Editorial Orel, 1975.

y de acuerdo con esto, en Extremadura: “... la orografía hercínica condiciona ventajosamente la estrategia de la montería. Casi más que su cabal diseño táctico, situación topográfica de posturas, huida de reses, normativa del ojeo, obedecen al contexto del plegamiento...”

LÓPEZ ONTIVEROS, A; GARCÍA VERDUGO, F.J. “Geografía de la Caza en España” A: GÓMEZ DE BENITO, CRISTÓBAL (Dir.). *Agricultura y Sociedad*, núm. 58, Enero – Marzo 1991. Madrid: MAPA, 1991.

La visió de Terrón Albarrán, ens dóna a entendre com el paisatge natural no sols determina la distribució de les espècies sinó que també incideix substancialment sobre les modalitats de caça, la qual cosa ens condueix a pensar que la configuració paisatgística d'un territori també condicionarà notablement l'ordenació i la gestió cinegètica.

L'*Atlas de los paisajes de España* (2004) dirigit per R. Mata Olmo i C. Sanz Herráiz, ofereix un anàlisi dels paisatges de l'Estat espanyol. A la introducció d'aquesta publicació s'esmenta que amb el terme de paisatge es fa referència a les configuracions concretes que adquireixen els espais i els elements geogràfics, a les formes materials que han resultat d'un procés territorial. És a dir, la manifestació morfològica i fisionòmica d'una espacialitat concreta, produïda per la suma d'una evolució natural i d'un succeir històric. I, de forma afegida, però inevitable, també es fa referència als significats culturals, representacions i imatges de tals formes geogràfiques: es maneja un concepte que inclou a la vegada, realitat objectiva i percebuda, sentits afegits i fins i tot a l'home reconfigurador i preceptor de l'espai.

A continuació es reproduïxen una sèrie de paràgrafs de l'*Atlas de los paisajes de España* en els quals s'esmenta la interacció de la caça dins determinats paisatges (s'han subratllat els apartats amb les referències a la caça), situats principalment a la meitat centre - sud de l'Estat espanyol:

MONTES DE TOLEDO

Dinámica del paisaje

En los últimos decenios, la organización tradicional de estas sierras, basada en la explotación de leñas, el carboneo y la ganadería extensiva, se rompe al entrar en crisis el modo de aprovechamiento tradicional. El abandono ganadero y el cese de la agricultura cerealista, consecuencia de una emigración intensa y concentrada en el tiempo, en un espacio tradicionalmente poco poblado, han sido las causas de una espectacular progresión del matorral, que ha ocupado las áreas que antaño formaron parte de la explotación agropecuaria. En la actualidad estas dinámicas vegetales han sido muy importantes para el incremento poblacional de algunos grupos faunísticos de aves y de mamíferos. Este nuevo paisaje, con alto grado de matorralización y en el que las actividades agrarias han cesado, es la base de una nueva actividad económica, la caza, que deja también numerosas huellas paisajísticas en forma de nuevos caminos y pistas, organización de las manchas cinegéticas, rehabilitación de elementos de patrimonio edificado para alojamiento y servicios y, sobre todo, las nuevas cercas metálicas, muy distintas de los grandes cercos tradicionales de estos espacios ganaderos.

SIERRAS DE HORNACHUELOS

Dinámica del paisaje

Tras la fuerte alteración del paisaje causada por la construcción del embalse de Bembézar en los primeros años 60 del siglo xx, no se prevén cambios notables a corto plazo, salvo los que puedan derivar de las actuaciones por desarrollar en este espacio tras su consideración como Lugar de Importancia Comunitaria. El incremento de la actividad cinegética, como en toda la Sierra Morena, puede introducir modificaciones a corto plazo en el paisaje si no se toman medidas de control: la intensificación de la actividad cinegética, cuya gestión no se rige por criterios ambientales, puede afectar al mantenimiento y regeneración de la cubierta vegetal. Además, el excesivo número de venados ha convertido algunas fincas en ganaderías semiextensivas de ciervos, especie cuyos movimientos se ven limitados por vallados cinegéticos que impiden el intercambio genético de las poblaciones objeto de caza y dificultan considerablemente el libre tránsito de la rica fauna de la sierra.

PASILLO DEL RIO BULLAQUE

Organización del paisaje

Rañas y vertientes han sufrido un giro importante en la organización de su aprovechamiento, pues buena parte de las grandes fincas han orientado su economía hacia la actividad cinegética. El desarrollo de esa actividad implica un aumento en la densidad de ungulados silvestres (ciervo y corzo) y de suidos (jabalíes) con repercusiones no siempre beneficiosas para la conservación del hábitat, ya que estas especies con elevadas densidades sobreexplotan la cubierta arbórea y arbustiva. La caza mayor ha incrementado también la longitud y densidad de los cerramientos con malla cinegética, con importantes consecuencias paisagísticas y biogeográficas (consanguinidad, reducción de la movilidad faunística, etc).

Dinámica del paisaje

Durante los últimos decenios el abandono de la agricultura y la ganadería ha favorecido las dinámicas naturales de colonización vegetal. Los matorrales de jara y brezo se extienden por las laderas y por los montes que han dejado de explotarse. Este cambio en las actividades productivas y en la cubierta vegetal son las dos caras más expresivas de la transformación del paisaje, a la que se asocia también de modo muy palpable la orientación cinegética de buen número de grandes explotaciones.

MESA DE OCAÑA

Organización del paisaje

La ganadería extensiva de ovino, una actividad tradicional en este territorio, se encuentra en declive, aunque el empleo de mano de obra extranjera, procedente principalmente del Magreb, parece haber frenado la caída del sector. Otros aprovechamientos importantes son los cinegéticos, destacando la caza de liebre ibérica, perdiz común y tórtola común, ésta última en media veda; destaca también por su interés etnológico la caza con galgo.

VERTIENTES Y LLANOS DE LA JARA BAJA

Organización del paisaje

*El aprovechamiento cinegético, principalmente caza de perdiz común (*Alectoris rufa*), paloma torcaz (*Columba palumbus*) y liebre (*Lepus granatensis*) es especialmente importante y se desarrolla tanto en los campos de cultivos como en áreas que mantienen matorrales, bosquetes y dehesas.*

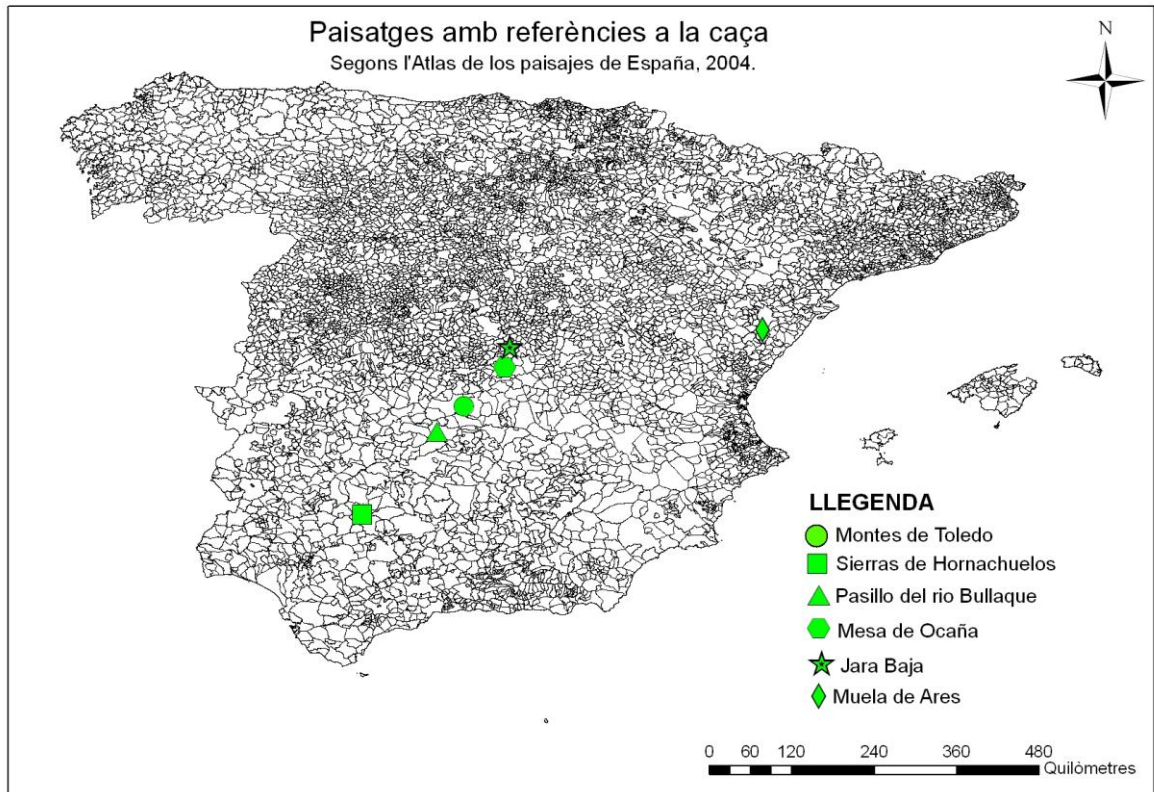
Dinámica de paisaje

Es posible que en esta zona, como en otras de Los Montes de Toledo, se hayan producido roturaciones de envergadura en el periodo 1930 - 1950 aunque más recientemente parecen haberse abandonado algunos campos de cultivo poco productivos, favoreciéndose así la recuperación de la vegetación autóctona. El mantenimiento de matorrales bien conservados y de elevada riqueza en su numerosos puntos permitiría una rápida recuperación de la vegetación, especialmente en los enclaves ocupados por campos de cultivo de menor extensión. Algunas zonas están sometidas a una fuerte presión cinegética, que se mantiene artificialmente gracias a la suelta de aves criadas en cautividad.

MUELA DE ARES

Los valores ecológicos, culturales y perceptivos

La belleza de este paisaje maestracense reside en su carácter agreste y en la perfecta conjunción o armonía entre la naturaleza y lo construido por el hombre: terrazas agrícolas, masías pueblos e infraestructuras ganaderas. El paisaje posee también interés científico y educativo por la evidencia de los procesos morfológicos y las dinámicas sucesionales de la vegetación, a lo que hay que añadir las huellas artísticas de los primeros pobladores: pinturas rupestres con escenas de caza y motivos de la vida cotidiana (Epipaleolítico y Neolítico).

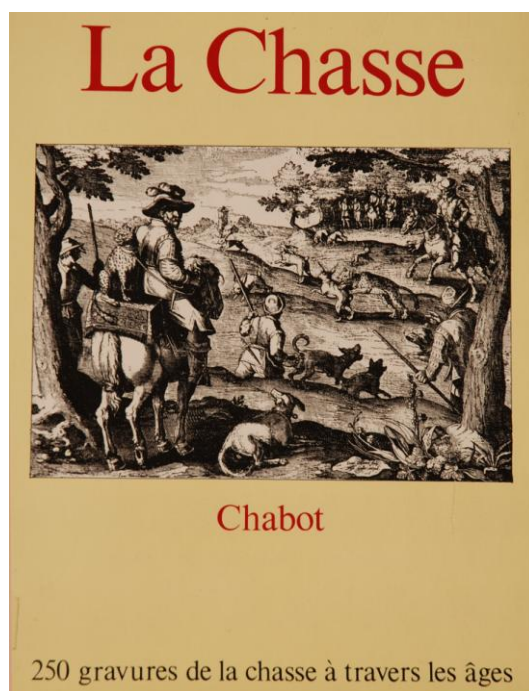

Mapa 1: Localització dels paisatges amb referències a l'activitat cinegètica, segons l'Atlas de los paisajes de España 2004) dirigit per R. Mata Olmo i C. Sanz Herráiz.

En primer lloc, cal anotar que els paisatges en els quals s'esmenta l'activitat cinegètica, es situen al centre - sud de la península Ibèrica, principalment a Castella – la Manxa, un vertader paradís de la caça, tal i com veurem més endavant. També s'aprecia que la caça és considerada com una activitat econòmica que comporta un maneig del medi, el qual no sempre es considerat beneficiós en termes de conservacionistes atenent, principalment, als impactes sobre la vegetació, la introducció dels tancats cinegètics i l'amollada d'aus criades en captivitat. Des del nostre punt de vista, es tracta de models de caça amb una marcada vocació comercial i, en certa manera, intensiva. Admetem que els tancats cinegètics de malla metàl·lica suposen un important impacte ambiental i paisatgístic, però trobam a faltar referències als trets positius que aporta la caça a la conservació i al manteniment de molts de paisatges tradicionals, on el gestor cinegètic ha assumit funcions pròpies dels pagesos i de la gent del camp. És evident que els *inputs* que genera la caça ajuden encara a conservar l'autèntica fesomia del paisatge. Amb tot i conscients de les indesitjables alteracions paisatgístiques que poden introduir certs tipus de modalitats, la caça en comparació amb altres activitats, és una de les actuacions menys agressives amb el medi, crea riquesa, organitza l'espai i manté viu l'esperit tradicional del medi rural. Quina seria la dinàmica del paisatge si no existís la caça a segons quins indrets de la península Ibèrica? Qüestió difícil de respondre, però la implantació de noves activitats amb poques o nul·les connexions amb les activitats tradicionals o l'abandonament de milers d'hectàrees serien hipòtesis força probables de convertir-se en realitat. En certa manera, la relació de la caça amb l'entorn és una relació *Quid pro quo*, és a dir, una simbiosi en termes d'equilibri ambiental. Per acabar,

cal anotar que la caça també pot deixar les seves empremtes en forma d'expressions artístiques con poden ser les pintures rupestres amb motius cinegètics.

En el segon tom del *Cosmos*, publicat a mitjans del s. XIX, Alexander Von Humbolt ja va assenyalar l'interès que podria tenir, des del punt de vista geogràfic, la consideració de les imatges de la naturalesa i el paisatge ofertes per la literatura i la pintura²⁹. Esdevé important citar aquí també la importància de la caça en la pintura. Grans pintors com Diégo Velázquez o Francisco de Goya, entre d'altres, disposen de magnífiques obres sobre la caça i paisatge.

Portada del llibre *La Chasse* de Chabot (1979). L'art, en aquest cas en forma de gravats, són certament interessants per observar i interpretar el paisatges de caça de l'època.

A l'actualitat, existeix un cert acord en reconèixer que la literatura ofereix sovint imatges del paisatge, i de les relacions que l'home manté amb el paisatge, que tenen un interès geogràfic notable. En aquest sentit, les obres de caça del magnífic escriptor Miguel Delibes constitueixen el millor dels exemples. Les obres cinegètiques de Delibes reflecteixen uns paisatges venatoris viscuts en primera persona, reals i coneguts. Segons Delibes³⁰ *“El hombre cazador aparece en mi literatura con harta frecuencia. Comprendo que, en apariencia, la caza es una actividad secundaria, marginal, pero a mí me vale como tema. En ella se dan suficientemente perfilados, esos tres ingredientes que yo considero inexcusables para la novela: un hombre, un paisaje y una pasión. Se aducirá que una pasión de esta naturaleza es insuficiente para justificar un libro y otro tanto acontece con un hombre reducido a la condición de cazador. Quien tal cosa argumente, o no ha entendido la complejidad de la caza o es incapaz de imaginar el fervoroso arrebató que tal actividad puede provocar en un corazón humano. Por otra parte, resulta indudable que el sentimiento de la caza condiciona y determina – o puede*

²⁹ La publicació *La chasse a travers les ages* del Compte de Chabot (1979) resulta d'especial interès en aquest sentit, ja que es repassa l'evolució de la caça a través de gravats i il·lustracions.

³⁰ DELIBES, M. *“Obras completas v. El cazador.”* Barcelona: Ediciones Destino, 2009.

hacerlo – la vida toda de un hombre y, en consecuencia, basta para darnos un personaje diferenciado, tarea esta cada día más espinosa y a la que el novelista debe aplicar sus mayores desvelos”.

En els relats de caça, els ingredients geogràfics del paisatge són ben palesos. Vegem-ne a continuació un exemple adient, el qual es basa concretament en el paisatge:

Paisajes

3 de septiembre de 1987

Cazar codornices en el alto de Masa tiene su aliciente. Sumados siembras y herbazal, el cazadero no tendrá arriba de cuarenta o cincuenta hectáreas, pero la escarpa de su lado oeste permite que la codorniz en fuga sobrevuele el robledal planeando como una minúscula ala delta. Miguel y yo pateamos ayer tarde este cazadero y aunque parezca mentira, en el cogollito de cebada y centeno, con maleza en los costados, no levantamos pájaro. La codorniz estaba en la vecindad del monte, agrupada, táctica inteligente, pues de tres codornices que se descuelgan simultáneamente sobre el robledal pueden escaparse dos. Y ayer no sólo ocurrió esto sino que encima perdimos otras dos, abatidas entre las primeras carrascas del arcabuco. Luego, Miguel, que hasta ese momento había tirado mal, hizo una demostración, más propia de una película de Búfalo Bill que de un cacerío de codornices. Apenas cobrado un pájaro, volaron otros dos que sujetó en un doblete fulminante y, mientras cargaba, una cuarta voló a sus espaldas, repinada sobre el monte, y él serenamente, cerró la escopeta, la encañonó y la derribó en los espeso. El viejo Coquer puso la guinda a la tarta cobrándola en el primer intento.

Hoy subí al Pico Toralvillo con Germán. Apenas vimos codornices. Yo tiré tres tiros cuando el promedio de estos días era de una docena. Al fin se acusa la presión venatoria sobre estas hazas y quizá los primeros desplazamientos migratorios. Ya iba siendo hora, porque las tardes van acortando y la codorniz anda nerviosa. A cambio gozamos de una panorámica inigualable. Desde la cresta del Toralvillo (la prominencia más alta de la zona) se dominan las desnudas estribaciones cántabras, sus profundos valles de verde oscuro y, en la línea del horizonte, la cadena de plegamientos (Espigüete, Curavacas) que flanquean los Picos de Europa. La luna llena, en el crepúsculo, proporcionaba al anfiteatro geológico un sobrecogedor aspecto fantasmal. La excursión, aún con su acceso peliagudo, bien merece la pena.

DELIBES, M. << El último coto >> A: *Obras completas v. El cazador*. Barcelona: Ediciones Destino, 2009.

Delibes no sols transmet al lector la seva passió per la caça i pel medi rural, sinó que també com a caçador i home de coneixedor camp, analitza, diagnostica i es preocupa per les greus amenaces a les quals està sotmesa la naturalesa. *Tiempos de desolación* y *La profecía de Ortega* en són bones mostres:

Tiempos de desolación
23 de diciembre de 1991

Mi hijo Miguel, biólogo en activo, da por buena mi nota del 3 de noviembre, en la que hablaba de la desertización de páramos y laderas en Castilla a causa de la sequía. La conversión en leña de plantas resistentes al sol como el aligustre, la retama o la junquera es un hecho comprobado en el último año. Sin embargo, Miguel considera que omito en mi teoría un factor esencial para explicar la desertización de los altos, a saber, el incremento del riego en las vegas. Esto es, no sólo es la sequía (que según cifras facilitadas por el Observatorio de Carralobo está siendo tan dura, que al agua caída en 1990 no pasó de los 325 litros, y 304 en 1991), sino la creciente irrigación de las tierras bajas. El alumbramiento de nuevas aguas que comporta el descenso del nivel freático y, con él, la desaparición de humedales y puntos de agua que antes existían en cuevas y parameras. Al mismo tiempo, las plantas resistentes, al no alcanzar sus raíces la primera capa de humedad, se debilitan, languidecen y terminan por morir. De manera que, aceptada esta teoría, la perdiz, que para sacar adelante a sus polluelos precisa de ciertas hierbas e insectos y un determinado grado de hidratación, o se traslada a los regadíos o sucumbe en una proporción importante.

Este hecho no puede aceptarse sin más como única causa del eclipse de la perdiz en extensas zonas de Castilla, pero sí de su desigual distribución en regadíos y tesos. Creo, en definitiva, que esta causa, unida a otras causas, ha creado la alarmante situación actual y da pie para pensar que si el riego en los campos de Castilla no se controla, se producirá un fenómeno extraordinario y a mi juicio no deseable, es decir, que las tierras más altas de Castilla se conviertan en un secarral mientras las vegas adoptan la apariencia de un vergel. La actual marcha de las cosas no invita a pensar de otra manera.

DELIBES, M. “<< El último coto >> A: Obras completas v. El cazador. Barcelona: Ediciones Destino, 2009.

La profecía de Ortega
17 de diciembre de 1995

Ortega y Gasset afirmó, en su famoso prólogo al libro del conde de Yebes, que lo que justificaba la caza como actividad era la escasez de piezas. En sus reflexiones venía a decir que si las perdices fueran tan abundantes que se nos posaran en el ala del sombrero, el hombre dejaría de cazarlas. Incluso Ortega fue más lejos y, arrogándose dotes proféticas, vaticinó que la humanización de la naturaleza comportaría la paulatina desaparición de las especies de caza. Y si nos dejamos guiar por lo que ha venido sucediendo en España con las perdices durante las últimas décadas, concluiremos que el maestro tenía razón: la mecanización expulsa a la caza, acaba con ella poco a poco. Incluso no tengo inconveniente en admitir que si la patirroja subsiste aún en nuestro país es porque su población montuna se ha visto reforzada con las aportaciones de los gallineros. Así de claro. De no haberse llevado a buen puerto la reproducción artificial, hace años que la perdiz roja como especie habría entrado en la agonía.

Obsérvese, sin embargo, que al hablar de la extinción de las especies silvestres Ortega generalizaba, no hablaba solamente de la perdiz. Según él fauna y naturaleza estaban tan imbricadas la una en la otra, que aquélla iría desapareciendo a medida que esta se humanizaba. Y la naturaleza dejaría de ser naturaleza una vez que el hombre impusiera su norma en ella. Como se ve, el gran pensador no quiso saber nada de las posibilidades de adaptación de algunas especies, incluso de aquellas que gozaban fama, al menos entre los fabulistas, de ariscas y difidentes. De este modo, tanto bichos que creíamos perdurables, como la perdiz, la trucha o el cangrejos, se los va llevando la trampa, otros de mayor envergadura, enfrentados al hombre desde siempre, como el lobo, el corzo, o el jabalí, se multiplican y extienden no sólo por el paisaje agreste, sino por las zonas más habitadas y domesticadas de España. Hoy día, por empleo, un refugio habitual del jabalí en la Castilla desguarnecida lo constituyen los maizales, lo estamos viendo todos los días. Ítem más: en las laderas que encaran Tordesillas, es decir, en plena civilización, mis hijos y yo divisamos el año pasado una manada de ocho lobos que, hasta el momento y que yo sepa, no han cometido ninguna tropelía. (En la actualidad, los lobos de Castilla apenas atacan a los rebaños de ovejas porque los basureros de los pueblos los abastecen de alimento durante todos los días. Únicamente hacia el mes de septiembre, la loba con una camada ya crecida, numerosa y hambrienta, que no se atreve a conducir hasta el ejido, puede llevar a cabo alguna sarracina para alimentar a la prole.) Ítem más: naturalistas ingleses han filmado unos vídeos apasionantes que demuestran que el astuto zorro se ha urbanizado, ha tomado posesión de Londres y otras grandes urbes del país. Estoy exponiendo hechos, no conjeturas. Y ante la diferencia de comportamiento entre una perdiz y un zorro, cabría pensar que la predicción de Ortega afectaba tan sólo a los animales menores. Pero tampoco las cosas parecen ir por ahí. Desde hace unos pocos años, el cormorán, pájaro de agua limpia, estuarios y litoral, se ha asentado en corrientes inmundas como el Pisuegra a su paso por Valladolid o el Duero camino de Portugal. ¿Qué tienen hoy estos ríos que no tuvieron antes? Suciedad, detritus, contaminación; la negativa huella del hombre. Algo semejante podríamos decir de la ardilla roja, huésped cada año más frecuente de nuestra Tierra de Pinares. ¿Qué ha sucedido en Castilla para que la ardilla sea hoy el principal habitante de sus bosques de coníferas?

En resumen, Ortega no acertó en sus predicciones sobre el porvenir de la fauna silvestre. La humanización del medio ha traído de todo: animales que sucumben al domesticarse el plante como el maestro ya vaticinaba, y otros, en apariencia menos compatibles con el hombre, que están proliferando en su compañía como nunca se pudo imaginar.

DELIBES, M. << El fin de la perdiz roja silvestre >> A: *Obras completas v. El cazador*. Barcelona: Ediciones Destino, 2009.

La literatura de Miguel Delibes és certament exquisida en molts de sentits i en el fons mostren a l'autor com una persona compromesa amb la seva terra, amb el seu entorn: Castella en la més pura essència, agrícola i cinegètica. Les aportacions des del punt de vista geogràfic són moltes, apreses i observades en el camp, a partir dels majors, de la gent rural, de les vivències pròpies... Delibes parla i descriu a la perfecció els paisatges ... i no era geògraf, però sí un gran caçador. Dins la disciplina geogràfica es prou reconegut que la literatura aporta valuosa informació sobre els paisatges. Però, i la caça? Sens dubte també.

El paisatge és un concepte molt interessant per a l'estudi geogràfic, i més encara si ho combinam amb l'activitat cinegètica. Del treball detallat dels paisatges on es practica la caça sorgeixen multitud d'elements d'un extraordinari valor que sovint poden passar desapercebuts en el marc d'altres estudis més generalistes fonamentats en altres qüestions temàtiques. L'escala de treball des d'una òptica que combini geografia i caça, contribuirà a revalorar elements, construccions i trets del paisatge poc coneguts i poc estudiats en termes generals³¹. Just pel que fa a les modalitats tradicionals de caça, el territori està farcit de construccions, infraestructures i topònims que, per una banda, ens fan prendre consciència de la importància que ha tingut i té la caça, i per l'altra, posen de manifest l'elevat grau de coneixement de la naturalesa adquirit pels caçadors. Aquest serà un dels nostres principals fronts de treball: els valors cinegètics del paisatge i els paisatges de caça³².

5.4. De la devastació a la gestió, passant per la protecció. Paral·lelismes entre els parcs nacionals i la caça. El fons geogràfic

Segons la geògrafa Raquel González Pellejero³³ (*La actividad cinegética en la España contemporánea. Transformaciones sociales y espaciales de un recurso natural*, 1993) la caça és una activitat de tremenda actualitat en la nostra societat per la seva transcendència social, econòmica i espacial. Atès a això i per poder interpretar la importància i l'abast de les transformacions que s'estan produint, resulta interessant prospectar la seva evolució contemporània i la relació amb la geografia.

Quant a la tradició geogràfica de la caça, exposa González Pellejero, que la caça és una activitat que implica l'aprofitament d'un recurs natural, i per això pot entendre's com una activitat desenvolupada en el punt de connexió entre la naturalesa i la societat. Així doncs, l'anàlisi enllaça amb les més primitives tendències geogràfiques desenvolupades des del segle XIX. Si la caça com a objecte d'estudi sols no ha estat tractada en la geografia, pot ser degut a que, quan la disciplina va néixer com a tal, constituïa ja una activitat marginal en el model de les relacions de l'home amb el medi. Aquesta falta de tractament no ha estat exclusiva de la caça, sinó que és extensible a altres petites produccions o collites realitzades en el medi natural (fruits, baies, plantes medicinals, bolets,...) que van jugar un paper en les societats rurals tradicionals. La seva presa en consideració hagués qüestionat l'exclusivitat dels valors positius atribuïts a la propietat individual i la suposada tasca protectora de l'home en la naturalesa; és possible que l'escassa valoració de l'eficàcia dels aprofitaments col·lectius o de propietat difusa fos desitjada amb la finalitat de no oposar altres models al model d'aprofitament capitalista del medi.

³¹ Aquests comentaris ens condueixen a recordar les paraules introductòries del llibre *La España Inexplorada* de Abel Chapman i Walter J. Buck, escrit originalment el 1910: *La España que amamos sobre la que escribimos, no es la España del turista o el trotamundos. Estos se contentan con las rutas y carreteras principales que enlazan una ciudad con otra; algunos, como mucho, se aventuran por los caminos secundarios. Pero nuestra España empieza donde éstos terminan.*

³³ GONZÁLEZ PELLEJERO, RAQUEL. *La actividad cinegética en la España contemporánea. Transformaciones sociales y espaciales de un recurso natural*. Tesis doctoral. Universidad de Cantabria: Departamento de geografía, urbanismo y ordenación del territorio, 1993.

González Pellejero argumenta que la falta de sensibilitat pel tema, pot també relacionar-se amb les dificultats que es plantegen al tractament de qualsevol aspecte l'objectiu del qual es trobi a cavall entre la geografia física i la humana. Amb tot, en el darrer terç del segle XIX la geografia es va plantejar l'anàlisi de les relacions de l'home amb el medi a través de l'estudi dels recursos naturals i, dins aquests, la caça.

És aquí, tenint en consideració l'aprofitament dels recursos naturals per part de l'home, on es poden localitzar nous lligams entre caça i geografia. El clàssic llibre *La géographie humaine*³⁴ de Jean Brunhes, obra publicada originalment el 1910, desenvolupava el concepte de *Raubwirtschaft*³⁵ (o economia de rapinya o de saqueig) introduït inicialment pel geògraf alemany Ernst Friedrich³⁶ i que feia referència, malgrat fos de forma metafòrica, a la modalitat d'explotació dels recursos naturals d'un territori que, atenent a la seva gran intensitat, provocava inevitablement la disminució de les riqueses naturals. *Raubwirtschaft* s'utilitzà sovint per referir-se a les pràctiques colonials³⁷ del segle XIX.

En les seves reflexions, Brunhes s'estranyava que la civilització anàs acompanyada d'una típica devastació amb totes les seves conseqüències mentre que els grups primitius coneixien només expressions suaus de devastació.

Parece extraño que la devastación caracterizada acompañe a la civilización sobre todo, mientras que los "salvajes" únicamente conocen de ella formas atenuadas. Éstos practican destrucciones y expoliaciones parciales, pero no llegan casi nunca a la devastación propiamente dicha.

Los pueblos salvajes practican la devastación incendiando los bosques y cultivando el terreno así conquistado hasta agotarlo. Pero en esas comarcas hay superabundancia de terrenos, y ese procedimiento no tiene para ellos como consecuencia la penuria de los medios de subsistencia; acarrea tan sólo la vida nómada. El incendio del bosque y, sobre todo, del bosque húmedo, es el único método que procura el medio primordial de instalar en él las existencias humanas que viven poco más o menos del cultivo.

³⁴ En l'àmbit de la geografia física poques van ser les aportacions al binomi home – medi, atenent que aquesta branca de la geografia es preocupava més per comprendre la dinàmica natural. Així, les grans escoles no incorporaven les relacions de l'home amb el medi i tracten independentment a l'home i a les espècies naturals i vegetals. Amb tot, la majoria de geògrafs es centraven més en l'anàlisi del medi que en els canvis que hi provocava l'home, atribuint principalment els canvis en la naturalesa a les crisis naturals.

³⁵ NAREDO, J.M; PARRA, F (comps.). *Hacia una ciencia de los recursos naturales*. Madrid: Siglo XXI de España Editores, 1993

³⁶ Geògraf nascut el 1867 i fou professor de Koenisberg.

³⁷ L'enorme auge de l'explotació colonial que va seguir al descobriment d'Amèrica, propiciat pel perfeccionament en l'art de navegar i en l'ús de la pólvora per a finalitat bèl·liques, va contribuir a implantar la idea que l'apropiació de les riqueses d'altres territoris constituïa un factor important a l'hora d'explicar l'opulència dels Estats. Mentre fos vigent la idea que l'home no podia modificar de forma sensible el volum de les riqueses, la generació de les quals s'atribuïa en l'essencial a la mare terra, el comerç no podia veure's més que com un joc en el que els guanys obtinguts per determinats Estats o individus mitjançant, l'habilitat, l'engany o la coerció, es traduïen inevitablement en pèrdues per a d'altres. Essent l'objectiu polític de cada Estat l'apropiació de la major part possible del muntant de riquesa existent en el món, era corrent diferenciar entre comerç interior i comerç exterior. (Naredo, 1987)

La caza en los pueblos salvajes no revela tampoco, por lo general, el carácter de la ocupación destructiva propiamente dicha; no es lo suficientemente intensiva para no ser compensada por la fuerza regeneradora de la naturaleza.

La devastación caracterizada, con todas sus consecuencias, alcanza una intensidad particular entre los pueblos civilizados.

BRUNHES, J. *Geografía humana*. Edición abreviada por Mme. M. Jean-Brunhes Delamarre i Pierre Deffontaines. Barcelona: Editorial Juventud, 1964.

A partir de les aportacions de Brunhes, a les universitats franceses, es podia preveure l'emergència d'una geografia ecològica però el desenvolupament d'un concepte com el de *Raubwirtschaft* no es podia popularitzar ni era políticament correcte en una Europa imminentment colonial. Amb tot, la troballa conceptual de Friedrich permetia qualificar i quantificar el grau d'aprofitament dels recursos en un *continuum* de situacions d'intensitat creixent, des de fórmules d'apropiació dels recursos naturals sense excessiva apropiació fins a l'excessiva pressió en el medi que provoca l'esgotament dels recursos i desequilibris naturals. En cap cas però, l'apropiació del recurs es concebia acompanyada de la seva reposició, així que depenia de la fragilitat del medi i de la intensitat de l'extracció en la que la depredació fos més o menys irreparable. En altres paraules, en aquest context ecològic i social no es concep ni molt menys el concepte de gestió o administració racional dels recursos naturals. Així, el terme *Raubwirtschaft* no tingué massa ressò, malgrat fos utilitzat o tingut en compte per diversos geògrafs, ja que sembla que la seva acceptació podria haver generat crítiques al model de sistema econòmic i de civilització que es desenvolupava.

Brunhes, fent referència a les modalitats de l'ocupació destructiva de l'home parla de la caça;

Bajo la denominación general de ocupación destructiva debe agruparse toda la explotación de la tierra que tiene a arrancarle primeras materias minerales, vegetales o animales, sin idea ni medios de restitución. Los hombres que extraen de una cantera molasa o mármol para edificar sus casas, trasladan, sin pensar en restituirlos, materiales naturalmente empotrados en el suelo. La pesca y la caza que no se relacionen con una cría, como la de faisanes o salmones, constituyen asimismo un despojo de la naturaleza no compensado por ninguna serie reflexiva de esfuerzos humanos.

Entre las modalidades de la ocupación destructiva, unas tienen un carácter normal, metódico; otras, por el contrario, presentan una intensidad inmoderada, que les hace merecer la designación alemana de Raubwirtschaft, es decir, de rapiña económica, o más sencillamente si se quiere, de devastación.

La economía destructiva, Raubwirtschaft es, en este sentido, una forma particular de recolección, pero ataca a la naturaleza con mucha más violencia. De este violento ataque puede resultar la miseria, y entonces es la devastación caracterizada.

BRUNHES, J. *Geografía humana*. Edición abreviada por Mme. M. Jean-Brunhes Delamarre i Pierre Deffontaines. Barcelona: Editorial Juventud, 1964.

Segons Brunhes hi ha tres regnes principals d'ocupació destructiva: el mineral, el vegetal i l'animal. És en aquest darrer on es localitzen clares referències a l'activitat cinegètica. Brunhes exposa que si l'home mata als animals per alimentar-se o vestir-se, i al mateix temps se'n cuida de la reproducció, això s'anomena ramaderia. En canvi, l'autèntica *Raubwirtschaft*, és quan l'home, com a conseqüència del creixement de la població, es veu obligat a restringir l'àrea dels animals. Així mateix, l'home té dret a exterminar els animals perillosos. La caça esdevé una activitat perillosa quan es practica com a esport;

La cuestión varía de aspecto cuando la caza se practica como deporte. La caza se trueca rápidamente en devastación, si ataca sin consideración a los animales no dañinos.

La caza fue en sus principios premisa de la colonización, como el desmonte se convierte con demasiada frecuencia en devastación.

BRUNHES, J. *Geografía humana*. Edición abreviada por Mme. M. Jean-Brunhes Delamarre i Pierre Deffontaines. Barcelona: Editorial Juventud, 1964.

Brunhes s'explica ampliant la informació sobre els efectes de la devastació animal i les extincions:

En Francia, 30 millones de hectáreas, de 45 que constituyen "el dominio de la caza", se dedican a la caza insubstancial, que debe ser calificada de verdadera plaga. Ella es la que ha trocado en desierto las provincias meridionales, en donde, por los siglos XVII y XVIII, "daba incluso repugnancia comer a diario en las hosterías codornices y perdices en todas las comidas".

La devastación animal ejerce sus estragos, sobre todo, en los confines del bosque boreal, tanto en el Norte como en el Sur: Canadá, norte de los Estados, norte de Rusia y Siberia, donde se cazan en gran escala animales de pieles; y en la parte meridional de aquella zona, la devastación es un hecho casi consumado. El castor, buscado primeramente por su carne y después por su piel, casi ha desaparecido ya por completo. En diez años se han sacrificado en América millones de búfalos³⁸.

*La extinción de una especie animal se efectúa más rápidamente en los espacios limitados, sobre todo en las islas de poca extensión. Inglaterra ha tomado la delantera al continente en la extirpación del oso, del linco, del lobo, del ciervo, del alce, del castor; en la Reunión, el pájaro gigante, *Didus ineptus*, ha sido exterminado en diez años.*

BRUNHES, J. *Geografía humana*. Edición abreviada por Mme. M. Jean-Brunhes Delamarre i Pierre Deffontaines. Barcelona: Editorial Juventud, 1964.

Com a conseqüència dels efectes destructius i devastadors de l'home, que en ocasions l'obliguen a canviar de medi ambient, Brunhes esmenta que en els darrers temps hi ha una preocupació sobre aquests excessos destructius. Concretament, a Europa, als Estats Units i a Canadà, s'han emprès mesures enèrgiques contra la devastació. En aquest sentit, els primers en donar exemple han estat els Estats Units, creant una espècie de

³⁸ Brunhes cita que en els anys 1878 – 1879, 200.000 búfals van descendir al Missouri. El 1872, el magatzem de la Hudson Bay Company, de Montreal, va rebre 133.814 pells d'animals.

museus naturals anomenats Parcs nacionals, i que són autèntics “conservatoris” de la vida vegetal i animal, així com de totes les riqueses naturals. També esmenta que s’han creat Parcs nacionals a Canadà, Argentina, Alemanya, Suïssa, França, etc... i que s’han decretat lleis especials per protegir els peixos, la caça, i fins i tot, els paisatges.

Amb tot, sigui com sigui, el desenvolupament del plantejament de Friederich hagués pogut permetre plantejar una teoria de l’home destructor com a factor natural i com a factor històric i hagués permès veure la relació home / cultura / naturalesa de forma diferent. Però, malgrat el reconeixement professional que gaudia Friederich dins la geografia, el seu treball quasi no va tenir cap eco encara que va edulcorar els problemes plantejats pel progrés assegurant que al mateix temps que es produeix la degradació, la societat en pren consciència i arbitra mesures de protecció i de conservació per corregir-la. (González Pellejero, 1993).

En definitiva, el concepte desenvolupat per Friederich no evoluciona tal com es podia preveure però són prou evidents els greus efectes de l’activitat antròpica sobre la natura. La caça esportiva, la que es practica intensament per plaer i per interessos econòmics, sense planificació ni ordenació, es considera com una d’aquestes activitats destructives. Un altre magnífic testimoni en aquesta línia és l’obra d’Eliseu Reclús, la qual és encara anterior a la de Brunhes.

Eliseu Reclús a l’obra *L’home i la terra*³⁹ (1905) plantejava la relació de l’home amb el medi i la importància de les tasques de domesticació animals en el sentit de potenciació de les qualitats de diverses espècies, ja que al llarg del segle XIX moltes espècies es van veure seriosament amenaçades per, entre d’altres causes, pràctiques de caça totalment destructives. L’obra de Reclús planteja un rebuig al colonialisme i es seguidor de polítiques anarquistes, intentant així separar-se dels aparells estatals que havien utilitzat la geografia com a instrument d’expansió colonial i de representació ideològica. Les aportacions de Reclús són extraordinàriament interessants i a continuació se’n reproduïxen uns paràgrafs que, atenent al nostre criteri i a les relacions amb la caça, mereixen ser destacats, sobretot per reflectir els perjudicials efectes de la caça de l’època sobre la biodiversitat:

Como toda evolución, la de las relaciones del hombre con las otras especies vivientes, vegetales y animales, sufre ciertos retrocesos. [...]. En cuanto á domesticar los animales, es cierto que la humanidad se halla parcialmente en una vía regresiva. Algunas especies que hubieran podido ser preciosos auxiliares han sido destruidas, así como otras que, por lo menos, contribuían á la belleza y á la alegría de nuestro planeta; ahora no se las conoce en las vitrinas de nuestras colecciones, sino por raros ejemplos y por las descripciones y los grabados que sagaces naturalistas han dedicado á la fauna desaparecida. Hay especies aún, como el kanguro, gravemente amenazadas, y si llegasen á perecer la pérdida sería irremediable. Además, animales antes domesticados han vuelto en nuestros días á la vida errante. [...]

Con las diversas especies de perros que poseían y enseñaban los Egipcios, habían sabido adiestrar dos animales aproximados á la hiena, en los que Hartmann a

³⁹ Cal esmentar que el 2010 es commemora el 30è aniversari de la mort del naturalista Félix Rodríguez de la Fuente (Burgos, 1928 – Alaska, 1980), qui va produir la sèrie televisiva documental titulada *El Hombre y la tierra* (1974 – 1980), coincident amb el títol de l’obra de Reclús. L’obra ha rebut nombrosos premis i en el seu moment va inaugurar un innovador estil per documentar i donar a conèixer la naturalesa.

reconocido el perro hienoide, canis pichus, que vive todavía en Abisinia, pero que no se utiliza ya en ninguna parte como cazador, aunque sabe agruparse muy bien en jauría y perseguir la caza con raro método hasta en pleno día. No costó gran trabajo á los egipcios aprovechar ese instinto tan notable, porque el perro hienoide se reproduce en la domesticidad. En cuanto al guepardo (felis jubata), que los cazadores de Egipto tenían también en sus perreras, sirve todavía á los Beni Mzab de Argelia para perseguir á los antílopes. Al extremos opuesto del continente, en las malezas del África meridional, el abandono extraordinario de los colonos, de raza holandesa, francesa o británica, ha destruido, en el espacio de dos siglos, quizá más especies de animales que las que el hombre hubiera podido asociar á su trabajo. [...].

El elefante, que constituía la gloria de los grandes cortejos de África, hace dos mil años, como todavía en la actualidad en las Indias, ha vuelto recientemente al estado salvaje en el continente negro. En el curso del siglo XIX, la especie africana no estaba ya representada por un solo animal domesticado: la raza había vuelto á su primitivo estado silvestre, y lo que de ella quedaba estaba amenazado de desaparición muy próxima. Se ha calculado que la producción de marfil elefantino en África es de 800.000 kilogramos anuales. Una pequeña parte de esta preciosa substancia se compone de “marfil muerto”, procedente de cadáveres hallados en bosques, pero casi toda la cosecha se compone de “marfil vivo”⁴⁰. Es decir, tomando un término medio de 15 kilògramos por colmillo, los cazadores matan á lo menos 40.000 elefantes al año, sin contar los que habiendo sido heridos, van á morir lejos perdidos en la maleza. Y sin embargo, ¡cuánta riqueza superior, por su fuerza de trabajo y por su inteligencia representa el animal vivo comparado con el animal muerto! En lugar de esas cazas de exterminio, se podría fácilmente domesticar al gigantesco animal, como antiguamente los Etiopes, los “más prudentes con los hombres”, y transformarle en servidor, mejor aún, en aliado en el trabajo de arreglo del suelo africano. [...] Pero la guerra mató la industria de la domesticación, y á la paz, á la paciente dulzura de los educadores incumbe comenzar nuevamente la grandísima obra, porque es verdaderamente uno de los supremos triunfos del hombre haber sabido elevar ciertos animales hasta la sociedad superior que concibe y practica lo bello. [...]

Reclús també es lamenta de determinades actituds de la societat com la moda femenina de portar capells adornats amb plomalls, la qual cosa posa en perill a espècies d'aus exòtiques que están sotmeses a la pressió dels caçadors només per aconseguir-ne les plomes. A l'igual que nombroses aus, els castors i altres animals han desaparegut, escassejen o han disminuït la seva àrea de distribució atenent al valor comercial de pells, carn o simplement pel plaer de caçar de determinats grups humans, sovint provinents de societats “avançades”

[...]

Existen otras especies que el hombre ha aprendido á utilizar, pero la mayor parte son auxiliares de la caza y de la pesca, y contribuyen á esa obra de destrucción en que el hombre es tan experto; tales son el hurón, la nutria, el esparaván, el halcón, el cuervo marino, el leopardo cazador, la pantera y hasta el león. Además aparte de nuestros corrales y de nuestros parques, de nuestras granjas y de nuestras pajareras, el agricultor ha domesticado la llama, la vicuña, el reno, el dromedario, el camello de las

⁴⁰ En el text original, es menciona a peu de pàgina que el marfil posat a la venda en els tres grans mercats de Londres, Liverpool i Amberes el 1895 va ser de 674.550 quilograms.

tierras africanas y asiáticas, aclimatado este también en Australia, donde la cría, que no ha sido abandonada á la casualidad, ha producido individuos muy superiores a los de la India, por la alzada, la fuerza y la resistencia. [...].

En 1900 se pusieron de acuerdo las potencias europeas para impedir la destrucción de los grandes animales de África, al menos para someter á regla la caza. En virtud de su tratado, quedó convenido que, en la región central del continente, fuera provisionalmente permitida la caza de leones, leopardos, hienas, babuínos, serpientes venenosas y pitones, en tanto que la del buitre, del serpentario, del buho y otros animales útiles fuera estrictamente prohibida; también la girafa, el gorila, el chimpancé, el asno salvaje y el elan, en peligro de exterminio completo han de ser protegidos: en cuanto al elefante, el rinoceronte, el hipopótamo, á la zebra y al búfalo está prohibida la caza de los menores y de las madres acompañadas de sus crías. Hubiera sido más eficaz limitar claramente una comarca é impedir en absoluto la entrada á los leñadores, lo mismo que á los matadores de animales y de hombres, salvo en caso de defensa personal.

[...]

La acción del hombre sobre el animal podría ser mucho más profunda si tuviera por objeto no hacer al animal más útil al hombre, sino hacer al animal más útil á sí mismo, más bello, más fuerte, más inteligente.

Com es pot constatar, Reclús critica durament la caça esportiva, ociosa i destructiva, ja que suposa una severa amenaça per a nombroses espècies arreu del món. La caça utilitària, comercial i amb ànim de lucre és la causant de la devastació i els efectes arriben a tal extrem que esdevé necessari regular la caça i, fins i tot, crear zones delimitades de protecció, com és el cas dels parcs nacionals. En cap cas l'autor no s'oposa o no emet cap comentari contrari a la caça com a recurs que fixa poblacions indígenes i els proporciona aliment, com es pot comprovar en el següent paràgraf que es refereix a poblacions de l'Amèrica precolombina:

Los anales hallados en distintos puntos y los recuerdos que conservaban los Americanos vencidos, han permitido reconstruir algunos rasgos de la historia precolombiana del Nuevo Mundo. [...] Más al Sud todavía, los grandes desiertos de piedra de la vertiente oriental de la Patagonia mantenían á los escasos habitantes dispersos en los territorios de caza, y, hacia la punta del continente, los glaciares, los derrumbamientos, las morainas, las rocas abruptas y los bosques reducían también la superficie de las tierras, desde luego avaras, donde los últimos indígenas pasaban su ruda existencia.

RECLÚS, E. *El hombre y la tierra*. Versión Española por A. Lorenzo. Tomo IV. Barcelona, escuela moderna, 1908.

D'altra banda Reclús no dubta en criticar a l'espècie humana per no tenir "paciència" o "interès" en domesticar espècies que suposarien una immillorable oportunitat per poder treballar conjuntament home i animal. Considerava la domesticació com a via per salvaguardar les espècies amenaçades, ja que acabaria amb les lluites, el furtivisme i les massacres, propiciades per la posada en el mercat dels cotitzats "productes de caça" de l'època.

Reclús també fa referència a la solidaritat i cooperació entre animals, qualitat que també és present en les societats més primitives o salvatges.

Cuando un cazador tira, para recrear su ociosidad, sobre una banda de grullas y hiere a una de ellas, la cual no volando más que con un ala corre peligro de caer, se reforma inmediatamente la banda, y dos compañeras, una de derecha y otra de izquierda, sostiene con su vuelo el fatigado é ineficaz de la amiga desgraciada. [...].

Es, pues, contraria á toda verdad la aserción de los pesimistas que hablan del mundo animal como si se compusiera únicamente de destructores desgarrándose á bocados y zarpazos y bebiendo la sangre de las víctimas. Dígase lo que se quiera, la lucha por la vida no es la ley por excelencia, y el acuerdo mutuo es con mucho superior en la historia del desarrollo de los seres. La mejor prueba de ello la tenemos en el hecho de que las especies más dichosas con su destino no son las mejor armadas para la rapinya y la matanza, sino al contrario, las que desprovistas de armas perfeccionadas, se ayudan mutuamente con más empeño: no son las más feroces, sino las más amantes.

Lo mismo puede decirse respecto de los “primitivos” ó “salvajes” entre los hombres, porque los testimonios de la prehistoria, lo mismo que el estudio de las poblaciones contemporáneas, nos muestran un gran número de tribus que viven en paz y hasta en armonía de una posesión común de tierra y de un trabajo común.
[...]

RECLÚS, E. *El hombre y la tierra*. Versión Española por A. Lorenzo. Tomo I. Barcelona, escuela moderna, 1908.

En tot cas, la domesticació i la col·laboració de l'home amb l'animal és una tasca de notòria utilitat:

La domesticación de los animales ha de ser en muchas ocasiones más fácil que la utilización de las plantas, puesto que en muchos de ellos se presentaron al hombre, y viviendo la misma vida, las especies se comprendían mutuamente. [...]

[...] Se ha observado frecuentemente que perros salvajes, ó vueltos al estado libre, se asocian por docenas para obligar á la carrera á un animal que sería harto temible ó demasiado rápido para uno solo de sus perseguidores.

Así mismo, en ocasión de hallarse unos hombres cazando animales grandes por su propia cuenta, se han visto cánidos tomar también parte en la caza, contando con que después de la captura el jefe de montería no dejaría de darles un trozo de la presa que habían ayudado á capturar. Así se selló el tratado de alianza entre los cazadores, hombres y perros, y de la asociación debió de nacer, tarde ó temprano, la servidumbre del animal, menor fuerte por la inteligencia y la voluntad. De esa manera llegaron los pueblos cazadores á domesticar a los halcones.

RECLÚS, E. *El hombre y la tierra*. Versión espanyola por A. Lorenzo. Tomo I. Barcelona, Escuela Moderna, 1908.

Els efectes devastadors de l'activitat humana sobre els recursos naturals obtenen resposta a la segona meitat del segle XIX mitjançant l'aparició del primer parc nacional, el Parc Nacional de Yellowstone creat el 1872 als Estats Units. Gairebé 900.000 Ha es destinaven a zona d'esbarjo de la població i sotmeses a la conservació de l'estat natural. S'iniciava aquí una política protectora de la naturalesa encaminada a regular l'aprofitament de les terres públiques, el foment de la silvicultura i la preservació de llocs que destacaven per la seva bellesa natural. Rere Yellowstone es fundaren els parcs nacionals de Yosemite, Sequoia, General Grant (1890) i Mount Rainer (1899). A Canadà es fundà el 1885 el primer parc nacional, el Waterton Lakes National Park, seguit més endavant pels de Glacier (1886) i Banff (1887). També a finals del segle XIX Austràlia, Nova Zelanda, Àfrica del Sud i Mèxic seguiren la política proteccionista americana.

A Europa, el desenvolupament de parcs nacionals és més tardà, ja que l'elevada densitat de població i l'alt grau d'ocupació de la terra no afavorien els projectes de segregació i protecció d'àrees extenses. Amb tot, l'any 1909 Suècia crea el primer parc nacional europeu. Suïssa⁴¹ i Alemanya seguiren posteriorment les passes de Suècia.

A Espanya, la política proteccionista començà la seva tasca a la segona dècada del segle XX. Pedro Pidal, el Marquès de Villaviciosa de Astúries serà l'home fonamental en la creació dels primers Parcs Nacionals a Espanya⁴².

El 6 de novembre de 1915, el Diari de sessions del Senat va recollir la proposició de llei defensada pel marquès de Villaviciosa⁴³ d'Astúries sobre els Parcs nacionals. Constava de només tres articles:

Artículo 1º Se crean en España los Parques Nacionales.

Artículo 2º Son Parques Nacionales, para los efectos de esta ley, aquellos sitios o parajes excepcionalmente pintorescos, forestales o agrestes del territorio nacional que el Estado consagra, declarándolos tales y haciéndose cargo de ellos con el exclusivo objeto de favorecer su acceso por vías de comunicación adecuadas y de respetar y hacer que se respete la belleza natural de sus paisajes, la riqueza de su fauna y de su flora y las particularidades geológicas o hidrológicas que encierran, evitando de este modo con la mayor eficacia todo acto de destrucción, deterioro o desfiguración por la mano del hombre.

⁴¹ A Suïssa el Govern federal va establir el primer parc en els valls de Cluozza i Tantermozza (Engadina) a l'any 1914. Així mateix es van reservar els Diablerets, a Val Scarl, i es va fundar un Comitè a l'Oberland Bernès amb la finalitat de reintroduir muflons, cabres salvatges i altres espècies de muntanya. Va ser molt important, en aquest sentit, la tasca en aquest país de l'una Lliga per a la Protecció de la Naturalesa. SOLÉ I MASSIP, JORDI I BRETÓN SOLO DE ZALDÍVAR, VÍCTOR. *El paraíso poseído. La política española de parques naturales (1880 – 1935)*. Geocrítica, núm. 63. Barcelona: Càtedra de geografia humana. Facultat de Geografia e Historia. Universidad de Barcelona, 1986.

⁴² Pidal amb anterioritat a la presentació de la proposició de la Llei dels Parcs Nacionals havia viatjat als Estats Units amb l'objectiu de conèixer de prop l'experiència dels Parcs Nacionals. A més de Yellowstone i Yosemite, va visitar també Nova York i Canadà.

⁴³ El marquès de Villaviciosa va ser diputat pels districtes de Belmonte, Luarca i Mondoñedo des de 1896 a 1910. El 1914 arribà al Senat.

Artículo 3º El Ministerio de Fomento reglamentará los Parques Nacionales que vaya creando, y consignará en sus presupuestos las cantidades

El 14 de juny del 1916, just després que el secretari del Senat llegís la proposició de Llei dels Parcs Nacionals, Pedro Pidal pronuncià un memorable discurs⁴⁴ en el qual es demana per què no hi ha d'haver santuaris per a la naturalesa. Pidal va tenir nombrosos aliats a favor i una important acceptació. Finalment, el 7 de desembre de 1916 s'aprovà la Llei de Parcs Nacionals. Així doncs, el 1918 es crearen els Parcs Nacionals de la Muntanya de Covadonga i d'Ordesa. Amb tot, aquests espais protegits comptaven amb un escàs recolzament de l'Administració, però Pedro Pidal amb diners propis s'encarregava de socórrer les dèbils economies dels Parcs. Segons Pidal els Parcs es creen pel gaudí dels ciutadans i la construcció de carreteres per permetre-hi l'accés, fins i tot en automòbil, serà la principal tasca de la Junta dels Parcs Nacionals.

Un tret que cal mencionar aquí és que els primers vertaders contactes del Pidal amb la natura van ser a través de la caça, que va ser una de les seves grans passions. Els afanys proteccionistes del marquès de Villaviciosa no sorgeixen del coneixement científic sinó al constatar personalment el greu impacte de la caça descontrolada sobre algunes espècies. La creació dels Cotos de Gredos i dels Picos de Europa primer i llavors dels Parcs Nacionals, vingueren arrel de la disminució alarmant de les poblacions de la cabra hispànica i de l'isard. En realitat, el primer discurs ecologista del marquès de Villaviciosa en el Parlament no va ser al defensar la Llei dels Parcs Nacionals. Anys abans, n'havia pronunciat un altre no menys contundent per encàrrec de Romanones de redactar una llei de caça substitutòria de la de 1902. En un extens article publicat el 12 de febrer de 1908 justificant la reforma de la Llei de Caça, a la que qualifica d'antiliberal, antidemocràtica, feudal, de casta i de privilegi, escriu:

Para mí, o se respetan ciertos tiempos (los de reproducción, época de veda) y ciertos lugares (los de reproducción, vedados de caza), o se respeta la destrucción y la anarquía, porque la mayor parte de los cazadores, cuando salen al monte (y no me excluyo), sólo piensan en exterminar lo que encuentran... Si lo primero, habiendo caza habrá cazadores, disminución del precio de las subsistencias y disminución del precio en el arriendo de los montes o campos para cazar, de modo que los más puedan dar pábulo a la afición viril que enrojece la sangre. Si lo segundo, reinará el imperio del vandalismo, como en los tiempos bárbaros, y una vez que hayamos destruido las madres, las bases, el capital, todo lo que significan germen o foco de vida, vegetal y animal, habremos consolidado la obra de convertir a España en una sierra desierta... no habrá cazadores.

FERNÁNDEZ, J. *El hombre de los Picos de Europa. Pedro Pidal, Marquès de Villaviciosa: Fundador de los Parques Nacionales*. Organismo Autónomo Parques Nacionales, 1999.

⁴⁴ Les transcripcions dels discursos de Pedro Pidal en el Diari de Sessions de les Corts estan farcides de parèntesis amb una anotació insistent: rialles. Joaquín Fernández en el llibre *El hombre de los Picos de Europa* (1999) només localitza que només ha trobat una excepció a la regla, i és precisament en el discurs pronunciat en el Senat el 1916 a favor dels Parcs Nacionals. La intervenció és qualificada d'irreprotxable, brillant, precisa, minuciosament elaborada, en la que, per primera vegada, es va exposar en el Parlament espanyol la necessitat de protegir la naturalesa amb mesures eficaces.

Ben igual que els *Cotos Nacionales*⁴⁵, el marquès de Villaviciosa reconeix que la idea original de crear els Parcs Nacionals va sorgir davant la precària situació de dues espècies cinegètiques emblemàtiques, l'isard a Covadonga, i la cabra a Ordesa. Pidal argumenta que els isards constitueixen el principal reclam turístic del Parc de Covadonga, però que l'excessiva pressió de caça els han reduït fins a límits alarmants. No obstant això, el 1932 un decret va transformar els *Cotos Reales* en *Cotos Nacionales* i es van establir mesures menys restrictives per a la caça. Aquest decret va ser ben rebut, ja que tenia com a intenció millorar l'economia dels pobles, afavorint el turisme i reforçant la guarderia. Pidal insistia que la guarderia era fonamental en la conservació dels Parcs Nacionals.

Els primers parcs nacionals que es van crear s'entenen com a recintes aïllats, segregats d'un territori circumdant en procés de vertiginosa transformació. Els termes pintoresc, grandios, sublim, salvatge, bellesa natural, formen part de la terminologia amb què s'argumenten els valors de conservació en els albors dels espais protegits i així han quedat recollits en commovedors documents legals de la creació dels primers parcs nacionals (Europarc – Espanya, 2008). Amb el temps s'ha evolucionat cap a un nou paradigma dels espais protegits on s'han establert objectius de conservació compatibles amb objectius socials i econòmics, no limitats només a la conservació estricta. També s'ha introduït amb força el concepte de gestió activa per a la recuperació d'espècies i restauració d'ecosistemes, amb la participació de la població local, amb gestió de manera adaptativa, amb sensibilitat social i política i, amb participació de persones amb capacitat múltiples, i a més tenint en consideració els coneixements locals.

Els parcs nacionals, a l'igual que altres figures d'espais naturals protegits, han evolucionat emmarcats en models de legislació, gestió i planificació que tenen per objectiu assegurar la conservació dels valors naturals, compatibilitzar la conservació amb l'ús i el gaudi dels ciutadans i restar al servei de la investigació. Amb això, els Parcs Nacionals poden ser un motor per al desenvolupament econòmic de les comarques on es localitzen oferint una oferta alternativa d'ús diferent i coherent que aposta per la qualitat de vida i per la conservació de la naturalesa.

En certa manera, la caça també ha avançat vetllant clarament per la conservació i gestió dels recursos cinegètics. De fet, la Llei de caça de 1902 incorporà millores i innovacions respecte a la primera Llei de Caça d'Espanya, la de l'any 1879, que solucionaven algunes deficiències, corregia abusos i aclaria preceptes. La Llei de 1902 revalorava l'art venatori:

No considerándose hoy día solamente la caza como una mera diversión pueril o un capricho vanidoso, sino como un ramo útil para el comercio y alimentación humana, beneficioso además para la agricultura con la protección de las aves insectívora.

ÁLVAREZ NAVARRO, AGUSTÍN. *Legislación de caza, pesca y uso de armas*. Barcelona: Hijo de Domingo Casanova, s.a., 1915.

⁴⁵ Amb la creació dels Cotos Nacionales, Pedro Pidal va tenir la primera experiència conservacionista. El Coto Real de Gredos (1905) es va crear a proposta de Pidal amb el recolzament d'Alfons XIII qui va assumir les despeses de manteniment i el van nomenar responsable de la guarderia. Poc després aplicà el mateix amb el Coto Real de los Picos de Europa, amb l'acord dels habitants de l'entorn. L'objectiu consistia en salvar la cabra hispànica i l'isard, dues espècies en perill d'extinció. Fins i tot, el govern de França va condecorar a Alfons XIII pel recolzament a aquestes iniciatives.

La prohibició d'exportar caça a l'estranger va ser una reforma de gran transcendència per a la protecció i l'augment de les espècies de caça, i la publicitat i l'estímul amb premis i penes que s'estableixen en la llei va ser una altra de les circumstàncies que s'han de tenir en compte. Els vedats⁴⁶, segons la Llei de 1902, són entesos com a espais lligats a la propietat, sense mínim ni màxim d'extensió i on només s'hi pot caçar amb el permís escrit del propietari o arrendatari. Fins aleshores la legislació en caça sols tenia com a principals objectius definir els períodes hàbils de caça, els terrenys aptes i els mètodes permesos. La pràctica cinegètica estava intensament supeditada als drets de propietat i s'entenia també com un mecanisme d'obtenció d'ingressos complementaris per a les dèbils economies rurals. Es considerava un recurs inesgotable però l'activitat humana associada a l'home industrial o civilitzat prest demostra que la caça és efímera i que es regeix per les més complexes lleis de la natura. Lluny es troba encara el concepte de vedat com a unitat de gestió cinegètica.

La caza con todo y ser un ejercicio saludable, moral y lícito, no ha sido siempre libre y permitida á todos los hombres: es industria productiva, por más que en el día en los territorios poblados, haya perdido casi ese carácter, y se haya convertido en simple diversión ó mero pasatiempo: sin embargo, áun en la actualidad, cuando la caza abunda, su producto llega á ser considerable suplemento al jornal del bracero ó del colono cazador. La Economía la califica de industria extractiva, y sin duda alguna, por muchos siglos fué ejercida, por todos los que quisieron dedicarse á ella, libremente, sin traba, ni regla, ni impedimento alguno.
[...]

Claro es por tanto que el ejercicio de la caza debe ser libre, y lo es en España: todos los españoles pueden cazar, sin otras trabas ni limitaciones que las que á todos imponen la justicia, la equidad y la conveniencia colectiva ó social.

No es un derecho absoluto; como todo lo humano, relativo, está sujeto á distintas limitaciones que dimanen de otros intereses de orden superior. En primer lugar lo limita justamente la propiedad; el derecho de cazar no puede ejercerse en detrimento del derecho del propietario: los frutos de la tierra, la esperanza del labrador, la recompensa de sus sudores y fatigas, suponen un derecho primordial en alto grado atendible, que no puede violar nunca el cazador. La caza es un interés importante, secundario empero y subordinado al derecho de la propiedad.

El derecho á cazar halla otra limitación que le señala la ley en el tiempo. Veda, del latín vetare, que significa impedir, prohibir: para los cazadores, la veda es: prohibición absoluta de cazar durante cierto período del año. Los animales que Dios ha criado, con sus pieles, con sus plumas y otros productos, dan vida al comercio y á industrias múltiples: con su carne dan nutritivo y sabroso alimento, abaratan los mercados,

⁴⁶ Art. 9. Se entenderá por *vedado de caza*, para los efectos de la Ley y del presente Reglamento, toda extensión de terreno bajo una linde y propiedad de un dueño, y en la cual la caza constituya la principal explotación, para el dueño o para el arrendatario de la finca, siendo secundario cualquier otro aprovechamiento agrícola.

En los *vedados*, declarados como tales legalmente, será la caza libre, en todo tiempo, para el dueño, arrendatario y personas a quienes, además de reunir la condiciones exigidas por la Ley, aquéllos autoricen por escrito o den acciones; pero se atenderán todos a lo que dispone la Ley, acerca de la caza con reclamo de perdiz, y podrán circular los conejos desde 1º de julio, mediante guía con los requisitos que determina el presente Reglamento. Art. 9. Reglamento de 3 de julio de 1903 para la aplicación de la Ley de Caza.

alcanzando cuando abunda, á la modesta vivienda del pobre: las aves especialmente persiguiendo a los insectos y sus larvas, son defensoras de las plantas y auxiliares de los agricultores. Incumbe pues á la entidad Estado el deber de alta protección, á las especies de caza. Por el aumento de población, la roturación de bosques, y la perfección y baratura de las armas de fuego, amenazaba inminente acabamiento: por esto la ley, cumpliendo el deber que le atribuyo, ha vedado la caza en cierto período del año, que es el de la reproducción. La veda es medida salvadora y protectora de importantísimo interés social: debiera ser absoluta, salvos los casos de muy especiales condiciones, y los mismos cazadores y tambien los propietarios, debieran ser los primeros en dar ejemplo de cumplirla y observarla.

Ya establece la veda el primer ordenamiento sobre caza y pesca, dado por D. Alfonso x de Castilla en las Córtes de Valladolid en 1258.

DE ARGULLOL, JOSÉ. *La caza bajo el punto de vista histórico, filosófico e higiénico.* Barcelona: Imprenta Barcelonesa, 1884.

És després de quasi setanta anys de l'aprovació de la Llei de 1902 quan entrà en vigor la Llei 1/1970, de 4 d'abril, de caça, la part introductòria de la qual esmentava que amb l'estricta compliment de la llei quedava garantida la protecció de la riquesa cinegètica nacional, se n'assegurava la conservació i el foment, i s'adoptaven les disposicions necessàries per aconseguir que la presència de la caça en terrenys on constituís una renda apreciable no fos incompatible amb les riqueses agrícoles, forestals i ramaderes del país.

Un any després de l'aprovació de la Llei de caça, el 1971, s'aprova el Decret 506/1971, de 26 de març, pel qual s'aprova el Reglament per a l'execució de la Llei de caça de 4 d'abril de 1970. Amb la Llei i el Reglament de desplegament s'incrementen les limitacions i les prohibicions en benefici de la caça i a partir d'ara el propietari de qualsevol terreny i el caçador adquireixen els mateixos drets i obligacions en matèria de caça. També s'impulsa la creació de vedats de caça⁴⁷, la majoria privats, per fomentar la fauna cinegètica, encara que també s'instauen altres figures com els vedats locals o els vedats socials. La Llei també afavoreix l'establiment d'altres terrenys sotmesos a règim cinegètic especial, com els refugis de fauna, les reserves nacionals, les zones de caça controlada, entre d'altres, tot amb una visió reguladora i conservacionista.

Posteriorment, amb la promulgació de la Constitució de 1978 i dels estatuts d'autonomia, comencen a dictar-se les primeres lleis de caça autonòmiques. A les Balears, malgrat alguna incorporació normativa d'àmbit insular, la Llei de 1970, juntament amb el Reglament de 1971, varen seguir vigents fins que s'aprovà la Llei 6/2006, de 12 d'abril, balear de caça i pesca fluvial.

Aquesta nova Llei, amb un total de 76 articles, s'ha adaptat a les peculiaritats biològiques de les Balears i s'ha complementat amb les disposicions derivades dels convenis internacionals, de les directives europees i de la normativa bàsica estatal. Així

⁴⁷ Un vedat de caça és una superfície contínua de terrenys susceptibles d'aprofitament cinegètic que hagi estat declarada i reconeguda com a tal, mitjançant resolució del Servei de Pesca Continental, Caça i Parcs Nacionals. (Art. 15.1. Llei de Caça de 1970). Així mateix, en els terrenys vedats la caça haurà d'estar protegida i fomentada, i s'haurà d'aprofitar de forma ordenada.

mateix, per elaborar-la també s'ha tingut en compte l'evolució socioeconòmica, l'aprofitament sostenible de la caça i de la sensibilitat social en relació amb la conservació de la naturalesa. També s'ha considerat el fet que la caça és un aprofitament agrari i constitueix una font de rendes per als propietaris rurals que cal potenciar, tenint en compte el caràcter sostenible i la funció social de la propietat.

Els vedats són ara terrenys cinegètics on la caça està reservada a favor del seu titular. Aquesta persona física o jurídica n'ha d'assegurar la gestió i l'aprofitament sostenible dels recursos cinegètics i està habilitada per autoritzar-hi la caça d'acord amb les previsions de la Llei.

Pel que fa als Parcs Nacionals, a la llum de la Llei de 1916, els Parcs Nacionals es van constituir amb finalitats proteccionistes, ja que es tractaven d'àrees naturals d'alt valor ecològic, estètic, científic i educatiu, on la conservació mereixia una atenció preferent. La planificació i la gestió no eren aspectes prioritaris, i la protecció jurídica tenia una concepció estàtica, tret que perdurà fins la Llei 4/1989, de 27 de març de conservació dels espais naturals, la flora i la fauna, que incorpora conceptes socioeconòmics i el desenvolupament sostenible⁴⁸. La Llei 4/89⁴⁹ marca un altre punt molt clar de confluència entre els Parcs Nacionals i la caça. Per una banda, amb aquesta Llei els Parcs Nacionals s'han d'atendre a diversos instruments de planificació i gestió, on cal destacar els plans d'ordenació dels recursos naturals i els plans rectors d'ús i gestió. Per l'altra, la caça en terrenys vedats s'haurà de realitzar de forma ordenada i conforme als Plans tècnics que inclouran les quotes màximes de captura i les modalitats de caça, amb la finalitat de protegir i fomentar la riquesa cinegètica. Tant en un cas com en l'altre, els recursos naturals queden sotmesos a regles de planificació i gestió.

Un últim tret que també cal esmentar és que la gestió dels Parcs Nacionals i de la caça de cada vegada s'ha acostat més als ciutadans, en termes d'administració. Així, s'ha passat d'una gestió exclusivament estatal a principis del segle XX a una gestió de les comunitats autònomes, i fins i tot de les illes (Consells Insulars) en el cas de la caça, a primeries del segle XXI. Per una banda, la Llei 5/2007 de la Xarxa de Parcs Nacionals estableix que la gestió ordinària i habitual dels Parcs Nacionals correspon a les Comunitats Autònomes en règim d'autoorganització i amb càrrec als seus recursos financers, mentre que la tutela general del sistema, l'establiment de les directrius bàsiques i la coherència de la xarxa és competència de l'Administració General de l'Estat. En aquest sentit, el Parc Nacional Marítim – Terrestre de l'Arxipèlag de Cabrera, va ser transpassat a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears el dia 1 de juliol de 2009. Per una altra banda, la Llei 6/2006 de 12 d'abril, balear de caça i pesca

⁴⁸ Entre la Llei de 1916 i la Llei de 1989, els Parcs Nacionals van estar sotmesos, primer a la Llei de Monts de 1957 i després a la Llei 15/1975 d'Espais Naturals Protegits.

⁴⁹ La Llei 4/89 fou derogada i substituïda per la Llei 42/2007, de 13 de desembre, del Patrimoni Natural i de la Biodiversitat. Aquesta nova llei avança en la generalització del Dret de conservació de la naturalesa, completant l'etapa iniciada dins del marc bàsic de la Llei 4/89 mitjançant la promulgació de les distintes normatives autonòmiques adaptant la normativa europea promulgada en el període transcorregut entre ambdues lleis i millorant el seu articulat, amb l'objecte de garantir a les generacions futures el gaudi del patrimoni natural de l'Estat espanyol.

fluvial regula l'activitat cinegètica i la pesca fluvial dins l'àmbit de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears en base a la Llei Orgànica 2/1983, de 25 de febrer, d'Estatut d'Autonomia per a les Illes Balears. No obstant això, la Llei Orgànica 1/2007, de 28 de febrer, de reforma de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears defineix que la regulació, la vigilància i l'aprofitament dels recursos cinegètics és una competència pròpia del Consells Insulars. En ambdós casos, la gestió ha esdevingut més descentralitzada i més propera als ciutadans.

En resum, en el període comprès entre la segona meitat del segle XIX fins a principis del segle XXI, s'ha passat del concepte *Raubwirtschaft* al concepte de sostenibilitat, o el que és el mateix, de l'espoliació dels recursos naturals a l'aprofitament planificat i coherent. Brunhes i Reclús van ser ben conscients dels desastrosos efectes, amb extincions incloses, de la caça de la segona meitat del segle XIX, destructiva, devastadora, utilitària i antinatural sobre determinades espècies. Aquests geògrafs proposaren com a solució la creació de Parcs Nacionals, santuaris naturals per a la protecció de les espècies i del paisatge per tal d'evitar-hi la caça comercial i/o ociosa que amenaçava greument a la biodiversitat. El primer país del món en instaurar mesures proteccionistes fou Estats Units amb la declaració del Parc Nacional de Yellostone el 1872. És el 1916 quan a Espanya es promulga la primera Llei de Parcs Nacionals, sancionada pel Rei Alfons XIII, encara que el vertader promotor fou una persona molt lligada al món de la caça, Pedro Pidal, marquès de Villaviciosa. És precisament la protecció de dues espècies de caça major, l'isard i la cabra hispànica el que impulsà a Pidal a treballar en els dos primers Parcs Nacionals a Espanya, Covadonga i Ordesa.

Tant els Parcs Nacionals com la caça evolucionen sotmesos a figures legislatives específiques i a models de gestió similars. A principis del segle XX, els Parcs Nacionals i els vedats de caça s'entenen simplement com a delimitacions territorials, uns de caràcter estatal creats per conservar els recursos i els paisatges, i els altres per delimitar un espai físic, estretament vinculat a la propietat privada, i on només hi poden caçar les persones autoritzades. Amb el temps, els Parcs Nacionals, a més d'altres figures d'espais naturals protegits, i els vedats de caça han avançat incorporant models de planificació, gestió i conservació dels recursos: per una banda els Plans d'Ordenació dels Recursos Naturals i els Plans Rectors d'Ús i Gestió, i per l'altra els Plans Tècnics de Caça. En ambdós casos s'hi tracten nombrosos aspectes directament lligats amb el territori objecte de gestió, trets d'indole clarament geogràfica i on la cartografia esdevé fonamental. A més a més, els espais naturals protegits i els espais de caça, actuaran com a espais d'oci i com a territoris amb un elevat potencial de dinamització socioeconòmica del medi rural, dominis fortament lligats a les branques de la geografia rural, la geografia regional i la geografia del turisme i de l'oci. El fet que els Parcs Nacionals i l'activitat cinegètica siguin gestionats per les Comunitats Autònomes i pels Consells Insulars respectivament també mereix un comentari al respecte des de l'òptica geogràfica. Segons paraules del geògraf sevillà Florencio Zoido (2002), *per una llarga tradició i per l'abundància i qualitat de moltes aportacions, la geografia està associada netament als fets locals, als llocs. En geografia, l'escala local és la realitat immediata. La formació geogràfica per a l'ordenació del territori que no parteix d'una base ferma del coneixement dels fets a escala local té un enorme risc de convertir-se en pura i simple ideologia. És el coneixement dels fets concrets el que permet verificar i generalitzar, especialment en la consideració d'aspectes de la realitat tant complexos com el territori.*

Atenent a l'exposat en aquest apartat, una part del contingut d'aquest estudi és centrada en la planificació i la gestió dels recursos cinegètics utilitzant criteris fonamentats en la descripció, l'estudi i l'anàlisi dels espais on es practica la caça.

5.5. El vessant econòmic de l'aprofitament dels recursos naturals: la integració de la caça en els circuits comercials.

La Dra. González Pellejero (1993) assenyala que contemporàniament el tema de la caça ha despertat molt d'interès dins la geografia rural⁵⁰ atenent a la importància que algunes explotacions cinegètiques estan adquirint en les regions de gran propietat agrària que tradicionalment han explotat el recurs, a les implicacions espacials que tal opció està generant i a la positiva valoració econòmica que se n'està fent d'aquesta peculiar explotació. S'incorpora, doncs, la variable econòmica a la caça.

La consideració de la caça com a activitat productiva, suposa un allunyament de la seva consideració de recurs natural i la seva ponderació com a "riquesa" dins d'un sistema econòmic social que s'ha demostrat ja com altament depredador i degradant i que es sustenta en assignar un "valor" a cada producte, quan resulta complex posar un "preu" a alguns conceptes. La caça, per exemple, es podia realitzar quan la comercialització era escassa, però es converteix en altament depredadora i rapinyadora quan la demanda de mercat s'amplia i les possibilitats d'accedir a ells augmenten. Aquesta demanda s'ha manifestat de diferents formes: si el comerç de pells i altres productes derivats de la caça va tenir una gran demanda en el segle XIX i va provocar grans matances, la venda de la possibilitat de caçar, "l'acció de caça", es va convertir en el darrer gran comerç, el més sofisticat i emparat per la llei. (González Pellejero, 1993).

Sembla que la concepció econòmica de la naturalesa és difícil de compaginar amb l'ecològica, atenent a les negatives conseqüències sobre la natura. En l'economia⁵¹ també apareixen els símptomes de preocupació cap als problemes mediambientals, és a dir, els impactes no desitjats o inconscients que originen les accions humanes sobre l'entorn. Tenint en compte que la ciència econòmica avalua els resultats de les activitats productives o consumptives, no és d'estranyar que els efectes indesitjables que s'originen siguin molt complexos o no disposin d'instruments comuns per a mesurar-los amb facilitat. Amb tot, i malgrat sigui tardanament, l'economia incorporà les problemàtiques ambientals dins el seu àmbit d'estudi. És en el primer quart del segle XX, concretament el 1920, quan l'economista britànic Arthur Cecil Pigou⁵² (1877 – 1959) encunyà el terme *deseconomies externes* per designar els impactes negatius de l'activitat econòmica, en correspondència amb l'altre denominat *economies externes* utilitzat per Marshall⁵³ per referir-se al fenomen oposat. Fins a temps molt més recents

⁵⁰ Veure l'apartat sobre estudis geogràfics sobre la caça a Espanya que es desenvolupa més endavant.

⁵¹ Veure NAREDO, J.M. *La economía en evolución. Historia y perspectivas de las categorías básicas del pensamiento económico*. Madrid: Siglo XXI de España Editores y Ministerio de Economía y Hacienda. Secretaría de Estado de Comercio, 1987.

⁵² És un dels mestres de l'escola de Cambridge que introduí en economia la noció de "benestar" i defensà una certa intervenció de l'estat en el repartiment dels beneficis.

⁵³ Economista britànic (1842 – 1924), principal teòric de l'escola neoclàssica de Cambridge.

en què la crisi ecològica i / o mediambiental adquireix unes proporcions tràgiques, l'impacte ambiental no ha deixat de ser un tema totalment subsidiari pels economistes. Pigou és el primer que s'interessa pels impactes sobre el medi, originats per les activitats econòmiques i que perjudiquen a les empreses o a les persones. Així, estima que és el govern, com a dipositari dels interessos de les generacions futures i de les generacions presents, qui ha de vigilar i fins i tot necessari defensar per llei, els recursos naturals no renovables del país contra l'explotació brutal i no previsor. Aquesta línia de pensament que veu en l'Estat l'instrument capaç de posar fre als problemes mediambientals, assolix l'extrem en la solució proposada per Harich⁵⁴ en l'obra *Comunismo sin crecimiento* consistent en imposar per via burocràtica un racionament dels recursos naturals planejat per assegurar l'equilibri ecològic. Amb tot, el 1960 Ronald Coase⁵⁵ critica els enfocaments introduïts per Pigou i qüestiona el fet que els economistes pretenguin fer de l'Estat el baluard en la defensa del medi ambient, quan és l'administració pública qui s'ha encarregat de legitimar agressions contra el medi ambient. L'asimetria entre l'equilibri ecològic i l'equilibri econòmic persisteix mentre l'economia es segueix plantejant sobre el comportament depredador recolzat en unes institucions estatals o empresarials que tracten de maximitzar a curt termini la producció de valors pecuniaris. Si es desitja adaptar la gestió de recursos a les característiques de l'entorn amb vistes a evitar-ne la degradació, no cal partir d'una valoració puntual i incompleta d'alguns dels seus components, sinó preocupar-se d'analitzar les característiques intrínseques de l'entorn i valorar el paper que desenvolupa cada una de les seves parts en el manteniment de la biosfera i de la vida humana.

És a la dècada dels seixanta del s. XX quan es comença a assentar les noves bases de la preocupació per "l'economia de la naturalesa" tan sentida en el segle XVIII o, dit d'una altra manera, torna sorgir la preocupació pels ecosistemes que mantenen la vida a la terra. Amb les ciències de la terra⁵⁶, es redescobreixen les lleis per les quals es regeix l'economia de la naturalesa i que l'home ha de tenir en compte perquè les seves accions no produeixin resultats amargs i inesperats. L'economia ha de superar el seu estadi inicial de ciència tancada en si mateixa, per obrir-se cap a les ciències de la naturalesa i de l'home. S'han de dissenyar disciplines que siguin d'utilitat per a la gestió de recursos i cap a on la nova economia ha de reorientar les seves investigacions. És recentment i gràcies a disciplines com la geografia, les quals es recolzen amb modernes tècniques, quan es disposa d'un coneixement global i amb precisió a escala planetària dels recursos naturals. Així pren força la possibilitat de plantejar la gestió de recursos sobre un coneixement empíric del conjunt de "l'economia de la naturalesa" en la qual s'integren les investigacions al nivell que l'escala d'estudi de l'objecte requereix.

És al llarg del segle XX quan l'expansió de la geografia moderna, explicativa i científica, conflueix amb altres ciències, com és el cas de l'economia, i s'estableixen noves línies de comunicació entre disciplines per millorar el coneixement i obtenir informació sobre els recursos naturals disponibles. S'arriba doncs al moment en què és necessari treballar

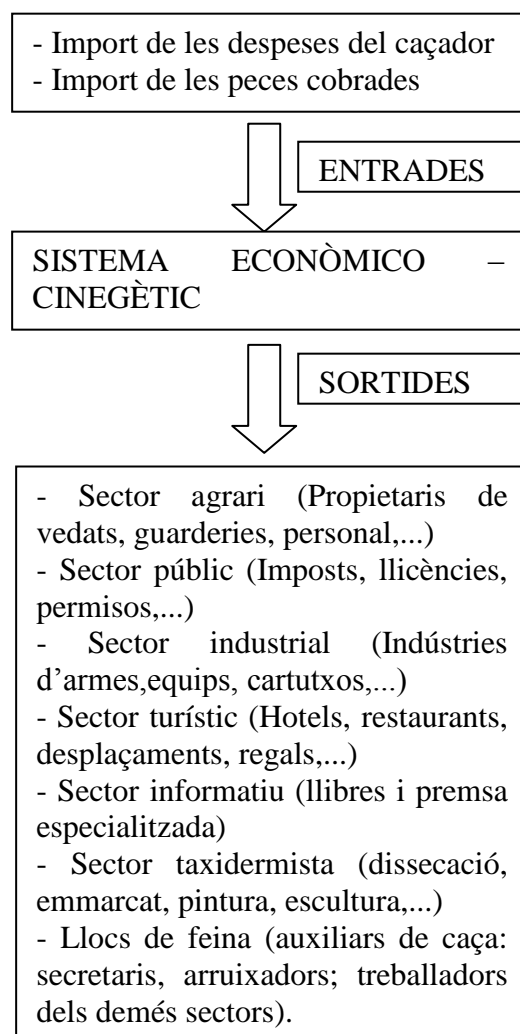
⁵⁴ Filòsof, periodista i crític literari alemany (1923 – 1995) considerat precursor de l'ecosocialisme i de les teories de decreixement per l'obra *Comunisme sense creixement?*

⁵⁵ Economista nord-americà d'origen britànic (1910), professor de la universitat de Chicago des de 1964. Va ser Premi Nobel d'Economia el 1991.

⁵⁶ Veure NAREDO, J.M. *La economía en evolución. Historia y perspectivas de las categorías básicas del pensamiento económico*. Madrid: Siglo XXI de España Editores y Ministerio de Economía y Hacienda. Secretaría de Estado de Comercio, 1987

a fons conceptes com la gestió dels recursos, cosa que constitueix un punt de trobada entre les més diverses disciplines i constitueix un camp propici per aplicar enfocaments multidimensionals. Amb tot, és important destacar que la gestió dels recursos naturals ha derivat de tot un conjunt de problemes mediambientals provocats dins el si d'una societat capitalista, els quals no sols han amenaçat greument el sistema econòmic imperant sinó també la salut i el benestar. Arribats a aquest punt, la geografia és una de les disciplines que participen en el desenvolupament de mesures i mètodes de gestió dels recursos i la caça, com a recurs, no en serà tampoc un excepció.

No obstant això, no es pot oblidar ni deixar de banda la importància econòmica de la caça arreu del món. L'aprofitament econòmic de la caça requereix, indiscutiblement, una perfecta ordenació del recurs per tal que sigui sostenible. Alhora genera l'aparició d'una àmplia gamma d'efectes econòmics i socials tals com la generació de rentes i de llocs de feina que afecten a múltiples sectors i és l'origen d'un sistema econòmic – cinegètic.

Esquema 1: Descripció del sistema econòmic cinegètic.

Font: BERNABÉU CAÑETE, RODOLFO. *La caza en Castilla-la Mancha y sus estrategias de desarrollo*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla – La Mancha, 2002.

És indubtable que el vessant econòmic de la caça contribueix a la reorganització de l'espai rural, a impulsar noves activitats subsidiàries o substitutives de les pràctiques agràries tradicionals i a originar modalitats turístiques, com és el turisme cinegètic. En conjunt, aspectes amb un clar significat comercial però també d'un interessant contingut territorial i social digne d'estudi per part de la geografia.

Partint del punt de vista econòmic de la caça, la línia de treball de caire geogràfic és dual: per una banda, contribuint a l'ordenació sostenible de l'aprofitament del recurs i, per l'altra, estudiant i analitzant tant els efectes sobre el territori com els fluxos econòmics derivats de l'activitat cinegètica, tot utilitzant mitjans i tècniques de clara vocació geogràfica com la cartografia o les enquestes.

5.6. Corrents geogràfiques de la segona meitat del segle XX i lligams amb l'activitat cinegètica

A partir de la segona meitat del segle XX cal destacar diverses publicacions, com per exemple les del geògraf francès Pierre Defontaines⁵⁷, deixeble de Jean Brunhes, on la caça té una notòria importància. Les fotografies i dibuixos⁵⁸ que introdueix Deffontaines en les seves obres, sovint pròpies, ajuden a interpretar els continguts dels textos. En termes generals, però, la caça ha estat tractada d'una forma secundària i sense que hagi constituït un punt fort en les principals corrents geogràfiques de la segona meitat del segle XX i de principis del segle XXI.

⁵⁷ Pierre Defontaines (1894 – 1978) és un geògraf francès que va contribuir a configurar el camp de la geografia francesa, i va tenir una gran influència a varis països. A Espanya el seu paper va ser molt important, especialment, per al desenvolupament de la geografia a Catalunya.

⁵⁸ DEFFONTAINES, P. *L'homme et la forêt*. France: Gallimard, 1969; DEFFONTAINES, P. *L'homme et l'hiver au Canada*. Paris: Gallimard, 1957.

Une cabane de chasse à la palombe dans une forêt près des Hugons, à Quinsac (Gironde). Dessin Pierre Deffontaines. DEFFONTAINES, P. *L'homme et la forêt*. France: Gallimard, 1969.

La fotografia mostra una escala d'accés a un coll elevat situat a la serra de Tramuntana. Salvant l'escala de les escales, és innegable un cert paregut i una simular funció a la representació de P. Deffontaines. Foto: cortesia de Guillem Alomar.

Camp de trappeur à fourrure, à Kipewa dans la forêt québécoise. Chiclé Office de publicité du Québec. DEFFONTAINES, P. *L'homme et la forêt*. France: Gallimard, 1969.

Seguint amb els corrents geogràfics, més tard que altres ciències socials, la geografia també es va veure afectada pels corrents neopositivistes i a partir de la segona meitat del segle XX sorgeix la revolució quantitativa o el que també s'ha anomenat "nova geografia". La geografia entra en contacte amb altres ciències socials com l'economia, la sociologia o la psicologia i abandona les relacions amb la històrica. Es tracta d'una reacció iniciada als EUA contra el paradigma regional. En aquest nou paradigma es destaquen els aspectes generals i temàtics i es deixen de banda els aspectes més regionals, en un intent de cercar lleis i teories mitjançant l'aplicació de les matemàtiques i de l'anàlisi estadístic. El punt de vista que preval és el considerar la geografia com una ciència espacial, considerant l'anàlisi espacial com el focus i objecte essencial de la investigació geogràfica.

Durant la dècada del seixanta del segle XX, s'articulen una sèrie de propostes com ara la geografia del comportament, la geografia radical i la geografia humanista, amb escassa vinculació amb l'activitat cinegètica però sens dubte útils per als estudis geogràfics que se'n puguin derivar.

L'enfocament conductivista de la geografia o la geografia del comportament és la tendència a basar l'estudi dels éssers humans en l'observació de la seva conducta. Aquesta geografia pretenia respondre a qüestions lligades amb la presa de decisions espacials que es fan en realitat. L'enfocament geogràfic es recolza en l'admissió de l'existència de imatges del medi en la ment de l'home i en la possibilitat de mesurar-les de forma adequada i en la suposició de l'existència d'una forta relació entre la imatge mental del medi i el comportament en el món real.

Ja a finals de la dècada dels seixanta del segle XX sorgeixen moviments crítics com la geografia radical, la qual intenta implicar als geògrafs en els problemes de desigualtat social, la contaminació, la injustícia i la discriminació. L'objectiu és que el geògraf no es trobi aïllat dels problemes humans. Tot i que el distanciament de la geografia radical respecte de la tendència quantitativa és profund, s'ha d'advertir que un cert nombre de geògrafs pretenen assolir una síntesi entre ambdues corrents acceptant la utilització de determinades tècniques quantitatives per al tractament dels problemes plantejats. En

definitiva la geografia radical suposa fer veure que la metodologia imperant del moment és incapaç de proporcionar un anàlisi significatiu del present. Segons els radicals, la geografia s'ha d'interessar pel benestar, l'equitat en la distribució dels recursos, l'adequació de les institucions i les necessitat de l'home.

Finalment, la reacció antipositivista també condueix a l'aparició de la geografia humanista, la qual es preocupa per destacar els significats, valors i propòsits de les accions humanes. Es contraposa a l'espai abstracte de la geografia quantitativa o a l'espai producte social de la geografia radical, i es concentra en l'espai viscut, en el lloc com a àmbit afectiu de l'experiència humana.

Amb tot, la geografia ha seguit evolucionat cap a nous camps. Una de les característiques més destacades de la pràctica geogràfica dels darrers vint anys és que els geògrafs han acceptat cada vegada més la diversitat inherent a la disciplina i han renunciat, en termes generals, a intentar identificar un únic nucli (Unwin, 1995). Cert és també que les branques humanes i físiques de la disciplina s'han separat intensament, però també han ressorgit conceptes basats en la geografia regional que han suposat un acostament entre les dues principals divisions de la geografia. Així es suggereix que les branques d'investigació més fructíferes impliquen el retorn a qüestions fonamentals per a la pràctica geogràfica des de l'antiguitat clàssica, especialment l'interès pel lloc que ocupen les persones en la naturalesa i els significat de l'espai i el temps. Tot això implica situar la geografia dins la societat contemporània de la qual forma part.

A cavall entre els segles XX i XXI, les línies de treball geogràfic han obert molts de fronts fonamentats en la interacció de l'espècie humana amb el medi. Evidentment els eixos temàtics són molt variats i molt complexos i, de fet, un dels atractius de la geografia és que proporciona uns fòrums institucionals on hi tenen cabuda interessos i enfocaments d'investigació molt diversos. A més la geografia utilitza mètodes i tècniques de recolzament de gran valor com la teledetecció, els sistemes d'informació geogràfica, l'estadística o els qüestionaris.

En concret i pel que fa a l'activitat cinegètica, els principals valors geogràfics són la important extensió territorial que ocupa i l'elevat pes social que assoleix.

5.7. Conclusions

Arribats a aquestes altures defensam que l'activitat cinegètica és, sens dubte, un clar objecte d'estudi de la geografia, tal i com hem admès i argumentat anteriorment.

Cal acceptar que la caça no ha estat objecte preferent d'estudi per a la comunitat geogràfica, excepte honrosos estudiosos, ni tampoc ha inspirat cap corrent concreta, ni molt manco. Això, lluny de ser un inconvenient és un avantatge i un repte, perquè cert és que el geògraf és, en primer lloc, un aventurer amb afany per descobrir nous camps d'estudi i desitjos d'investigar qüestions poc explorades. És que la caça només s'ha d'estudiar des d'un punt de vista descriptiu a partir del nombre de practicants o de la localització de vedats? S'ha de parlar de la caça simplement com a motor de desenvolupament rural? És clar que sí, però a més, hi ha molts més horitzons, fins i tot, camps geogràfics relativament recents com la geografia de la percepció que poden ser

aplicats a l'activitat cinegètica. O no és cert que un caçador percep la realitat, l'espai de caça, d'una forma molt particular⁵⁹?

Seguint el principi de connexió establert per Brunhes en l'obra *Geografía Humana*, entenem que la caça és una activitat que té molt a veure amb l'esmentat principi que postula que els fets de la realitat geogràfica estan íntimament relacionats entre sí i s'han d'estudiar en les seves múltiples connexions.

La caça disposa d'un extens espectre de relacions amb la geografia general, tant d'àmbit social com físic. És una realitat tremendament complexa i per això no basta estudiar aïlladament les sèries diverses de fenòmens, que en realitat no estan aïllades sinó interconnectades. Tal com diu Brunhes, la idea de connexió ha de dominar en tot estudi complet de fets geogràfics, i l'estudiós no s'ha de limitar a observar un fet en sí mateix o una sèrie aïllada de fets; és precís esbrinar com es relaciona amb les sèries de fets que l'envolten, en quina mesura les ha determinat, i en quina mesura, pel contrari, ha sofert la seva influència.

Aquest mètode d'estudi utilitzat per Vidal de la Blache i per Brunhes, entre d'altres geògrafs, es fonamental per poder estudiar la realitat:

De aquí resulta que jamás debemos limitar nuestro estudio a un solo orden de fenómenos. Así, pues, el menor estudio geográfico – si tiende a ser completo – no puede ceñirse a observar hechos aislados: sobre la corteza terrestre no hay departamentos cerrados; puede haber tabiques, pero no cercados. Una montaña sola no forma un todo; una ciudad no es una unidad independiente; depende del suelo que la sustenta, del clima a que está sometida, del medio que la hace vivir; un río no es un individuo cuya razón de ser radique en sí mismo.

BRUNHES, J. *Geografía humana*. Edición abreviada por Mme. M. Jean-Brunhes Delamarre i Pierre Deffontaines. Barcelona: Editorial Juventud, 1964.

⁵⁹ Molt interessant és en aquest sentit l'article elaborat per Roberto Sánchez Garrido des de l'àrea d'antropologia social titulat *Percepción medioambiental y actividad cinegética* (2009) en el qual estudia com la percepció que es té d'un espai natural varia en la mesura en què ho fa l'activitat que s'hi desenvolupa, i com això condiona la conceptualització i l'acció realitzada. Analitzant el cas de l'activitat cinegètica, a través dels nivells de definició de la naturalesa i conceptualització espai-temps cinegètic, es realitza una aproximació al tema partint de les dades obtingudes durant el treball de camp realitzat entre distints grups de caçadors i distintes modalitats de caça. Segons Roberto Sánchez *El espacio cinegético varía su significado, mientras que para algunos se convierte en un territorio, con su componente sociocultural, que no tiene que ser exclusivamente cazadores sino que pueden ser formas de marcajes locales, o lugares donde se dan rasgos identificativos, relacionales e históricos. Para otros, estos terrenos no son más que espacios geográficos, cartográficos, con lo que no se establece vínculo duradero, sino puro aprovechamiento material, que podría convertirse en una relación emotiva si se cumple la expectativa que propició su visita. Lo que para unos es territorio, lugar, para otros carece de sentido, convirtiéndose en un no-lugar. Esta situación puede darse en un mismo espacio, entre un mismo grupo y en un mismo momento.*

SÁNCHEZ GARRIDO, ROBERTO. <<Percepción medioambiental y actividad cinegética>> A: *Gazeta de Antropología*, núm 25. Universidad de Granada, 2009.

A més de les seqüències fenomenològiques caldrà tenir ben present, l'activitat humana.

Las fuerzas de la naturaleza física están ligadas en sus consecuencias, en sus relaciones y en las consecuencias de estas relaciones. El hombre no elude la ley común; su actividad está comprendida en el sistema de los fenómenos terrestres. Pero si la actividad humana está así englobada, no se deriva de ello que esté fatalmente determinada. Por su conexión con los fenómenos naturales, entre con pleno derecho en la geografía, e incluso por doble concepto. Me explicaré; a la vez que sufre la influencia de ciertos hechos, influye sobre otros; por este doble motivo pertenece a la geografía. He aquí cómo en el grupo de fuerzas materiales cuyas acciones incansables acabamos de reseñar, tenemos el derecho y la obligación de incluir esta nueva fuerza, la actividad humana, que no es únicamente de orden material, sino que se traduce en efectos materiales. He aquí de qué modo se nos lleva a estudiar como geógrafos la acción del hombre en la naturaleza, sin separarla jamás del estudio de la geografía natural o geografía física.

BRUNHES, J. *Geografía humana*. Edición abreviada por Mme. M. Jean-Brunhes Delamarre i Pierre Deffontaines. Barcelona: Editorial Juventud, 1964.

L'acció humana, bé sigui de practicants de la caça o no, això és el de menys, és una força transformadora, ja no sols de l'espai geogràfic, sinó també dels costums, de les tradicions i de molts altres aspectes que, com es evident, incideixen sobre l'activitat cinegètica. El geògraf ho ha de tenir ben present, per la qual cosa ha de fer ús de mètodes d'estudi que l'ajudin a interpretar la realitat amb el màxim d'informació, i sovint aquesta informació es troba en les persones, unitats individuals de profunds coneixement sovint desconegudes i d'elevada vàlua per a l'investigador. El geògraf, com el caçador, ha de ser intuïtiu i ha de parlar amb la gent, s'ha d'acostar a la realitat, ha d'escoltar i ha de fer enquestes basades en qüestionaris preparats amb antelació. Aquesta mètode de treball no és nou, sinó que es remunta en la geografia regional francesa impulsada per Vidal de la Blache i els seus deixebles, i també amb en altres disciplines com la sociografia⁶⁰.

Amb tot, els treballs geogràfics publicats sobre caça fins a l'actualitat, tant antics com contemporanis, ens seran de gran utilitat per enquadrar i justificar el present estudi, emperò la realitat cinegètica de les nostres illes a més de seguir patrons generals presenta singularitats ben característiques que ajudaran a aportar originalitat a la temàtica estudiada. El tractament geogràfic sobre la caça que plantejam i que pretenem estudiar i analitzar té com a clars objectius aportar millores i solucions a la gestió del recurs cinegètic, a conèixer la realitat socioeconòmica vinculada a la caça i a generar informació tècnica i objectiva sobre aquesta activitat.

⁶⁰ Cal citar aquí l'influència de científics com el geògraf, estadista i economista Émile Levasseur (1828 – 1911) o l'enginyer i economista Frédéric Le Play (1806 – 1882) que dotaren d'una gran importància a l'observació minuciosa dels fenòmens socials, mètode que influí directament sobre l'escola de De la Blache. Segons sembla, Le Play era caçador o aficionat a la caça i compta amb alguna interessant referència com els drets de caça i pesca que gaudeixen les poblacions rurals espanyoles .

6. Un repàs als estudis geogràfics sobre la caça a Espanya

La caça va ser una de les primeres activitats conegudes i practicades per l'espècie humana, molt abans de conèixer l'agricultura i la ramaderia. Amb les consegüents adaptacions i canvis ha arribat als nostres dies, i això la posiciona com un activitat universal, tal i com diu Ortega i Gasset:

Habernos hecho bien cargo de ser la caza tan universal y apasionado deporte, esto es, que pertenece al repertorio más puro de la felicidad humana, sirve sólo para abrirnos aún más el apetito de adquirir, de atisbar, aunque sea muy de lejos, por qué esto es así. Mas cosa tal no se puede averiguar si no averiguamos antes qué es la caza. ¿En qué consiste la acción venatoria que, por lo visto, ha tenido siempre el don de entusiasmar a los hombres? Nos interesa ahora, por lo tanto, no esto o lo otro que tiene que ver con la caza, que ella se refiere y que a ella se aplica, sino lo que es la mismísima caza o, como debiéramos decir, la mismidad de la caza.

ORTEGA Y GASSET, JOSÉ. *Prólogo a veinte años de caza mayor*. Edició del Banco Guipuzcoano, 1986.

6.1. Publicacions de caça amb contingut geogràfic. El treball de recerca d'Antonio López Ontiveros i Francisco J. Garcia Verdugo

Si ens centram en l'Estat espanyol, cal dir que ens trobam davant d'un vertader laboratori d'estudi de l'activitat cinegètica gràcies, principalment, a la diversitat de factors litològics, climàtics, edafològics i de relleu que condicionen la vegetació i la fauna, variables que en conjunt caracteritzen la pràctica de la caça. Així mateix, atenent a aspectes socioeconòmics, la presència d'àmplies superfícies no cultivades i d'extenses zones despoblades en el medi rural, la crisi dels aprofitaments tradicionals a les serres i l'adequació de l'estructura de la propietat als requisits de superfície exigits per la Llei de Caça de 1970 per a creació de vedats de caça són aspectes que, des de la dècada de 1970, donen un vertader impuls a la caça a Espanya en l'època més contemporània.

La importància de la caça a Espanya queda prou manifesta, per exemple, en l'extensa legislació històrica en matèria venatòria i en l'abundant producció literària al respecte.

En el segle XX la producció de llibres de caça es dispara, a nivell de relats, didàctica, estudis tècnics i, en menys ocasions, socials, sobre aquesta temàtica (Sánchez Garrido, 2007). En sintonia amb l'anterior afirmació, les publicacions en caça signades per geògrafs i geògrafes, també augmenta sobretot a partir dels anys vuitanta. Els geògrafs Antonio López Ontiveros i Francisco J. García Verdugo publicaren el 1991 un interessant article titulat *Geografía de la caza en España* al número 58 de la revista *Agricultura y Sociedad* (Enero – Marzo 1991), número dedicat exclusivament a la caça⁶¹.

⁶¹ A la presentació del número 58 de la revista *Agricultura y Sociedad*, número 58, editat pel Ministerio de Agricultura, Pesca i Alimentación, el catedràtic de Geografía Humana de la Universitat de Còrdova, Antonio López Ontiveros, justifica aquest número monotemàtic en base a que anualment a Espanya més d'un milió de caçadors esperen l'aixecament de la veda a practicar la recreació rural o caça. Hi ha moltes mostres evidents (diaris, revistes de caça, altres mitjans de comunicació, llibres,...) que la caça ha interessat i segueix interessant a la societat espanyola, fet que justifica l'apartat social del títol de la revista. D'altra banda, la caça també té relació amb l'agricultura, ja que el territori nacional està vedat en més de les tres quartes parts, la qual cosa ha d'incidir, modificar o complementar l'activitat agrària. Però, a més, considera Ontiveros, s'equivoquen aquells que només consideren la caça com una activitat

Seguint l'esmentat treball de López Ontiveros i García Verdugo, des de l'Edat Mitjana fins a l'època contemporània, existeixen importants geografies cinegètiques. Són de molt desigual valor, però totes coadjuven a explicar la importància venatòria a Espanya. Així quasi totes les geografies sobre caça que s'esmenten a continuació són de vedats o espais cinegètics, encara que a vegades apareixen distribucions d'espècies o altres paràmetres⁶². A continuació s'ofereix un extracte del contingut de les principals obres recollides per López Ontiveros i García Verdugo:

- El Libro de la Montería, de Alfonso XI

Es tracta de tres llibres diferents on el tercer⁶³ dels quals és una important contribució a la geografia venatòria històrica emmarcada en el conjunt de la Corona de Castella. A través d'aquesta obra del segle XIV es sap quins i quants són els monts més apropiats per caçar ossos o porcs senglars o les dues espècies alhora, i quins són més indicats per caçar-hi a l'hivern o a l'estiu. Així mateix, descriu com s'hi accedeix a través de vertaders itineraris, detalla el medi físic de l'entorn, defineix les tirades⁶⁴ dels animals i indica el millors llocs per col·locar-hi les armades. A partir del *Libro de la Montería* s'han elaborat nombrosos estudis posteriors i en tots els casos les conclusions destaquen el caràcter marcadament fidedigne en general de la localització dels llocs de caça i amb gran detall i coincidència sorprenent entre la forma en què abans i ara es cacen els monts objecte d'estudi⁶⁵.

- Edat moderna

Les grans obres cinegètiques de l'Edat Moderna denoten que els seus autors tenen uns precisos coneixements dels elements de la geografia que influeixen sobre la caça. L'obra *Arte de Ballestería y Montería* de Alonso Martínez de Espinar impresa gairebé a meitat del segle XVI constitueix un autèntic tractat sobre la caça. Els gravats reflecteixen amb gran claredat la caça espanyola en el Segle d'Or i apareixen textos antològics sobre els diversos gèneres de monts, els vents i les seves implicacions cinegètiques. Durant aquesta època i pel que fa a la geografia descriptiva, són abundants les al·lusions als *Reales Sitios*, ja que es tracta en general de tractats didàctics dirigits a reis i prínceps,

recreativa, felicitària o esportiva. Evidentment és això, però en molts de casos és una activitat agrària, una forma de ramaderia extensiva, que pretén sotmetre's als postulats que conformen l'esmentada activitat.

⁶² La seqüència lògica d'escales per estudiar la caça a Espanya pot ser: estat, regions o comunitats autònomes, províncies, comarques, vedats,... A les tres primeres es refereixen, en general, les estadístiques nacionals que existeixen; les comarques són ineludibles en qualsevol estudi geogràfic de detall; i els vedats, també des d'aquesta òptica, constitueixen una escala bàsica, perquè l'ordenació i explotació de la caça per un titular generalment es refereixen al vedat. Per davall del vedat, estudis i relats cinegètics eludeixen amb freqüència a les *manchas* o diferents sectors de vedats amb individualitat pròpia en la celebració de caceres, perquè presenten caràcters peculiars de topografia, vegetació, etc. [...]. Crec, no obstant això, que per al geògraf la "mancha" és una escala de massa detall i, per tant, menys significativa, com la parcel·la és clau per a l'agricultor o l'agrònom, però menys per al geògraf. Per l'indole d'aquest estudi, nosaltres ens referirem, sobretot, a les escales nacional i regional.

LÓPEZ ONTIVEROS, A; GARCÍA VERDUGO, F.J. << Geografía de la Caza en España >> A: GÓMEZ DE BENITO, CRISTÓBAL (Dir.). *Agricultura y Sociedad*, núm. 58, Enero – Marzo 1991. Madrid: MAPA, 1991.

⁶³ Les dues primeres parts parlen de medicina venatòria i botànica.

⁶⁴ *Querencias*, en castellà.

⁶⁵ No obstant això, el *Libro de la Montería*, és un arsenal en brut de dades geogràfiques, que mentre no es cartografiïn careixen de virtualitat per comparar amb la geografia cinegètica actual.

però menys freqüents les que es refereixen a altres tipus de caceres⁶⁶. És en definitiva, segons López Ontiveros i García Verdugo, una geografia cinegètica gens sistemàtica, encara que destaquen les caceres, reials o no, castellanès i properes a Madrid, tot en consonància amb el centralisme de l'època i amb mitjans de desplaçament pocs eficaços.

- Las monterías en Sierra Morena a mediados del siglo XIX

Aquesta obra de Pedro de Morales Prieto és un testimoni cinegètic de gran interès en el que no hi manquen les referències geogràfiques com la descripció física i humana de l'entorn de la conca del riu Jándula i dels principals factors que condicionen la riquesa cinegètica. Un altre autor, Antonio Covarsí, a l'obra *Trozos Venatorios y Prácticas Cinegéticas*, referint-se a la Sierra Morena a Hornachuelos esmenta, igual que ho fa Morales Prieto, les mateixes variables físiques i humanes pel que fa a l'explicació de l'abundància de caça.

- Geografía cinegética d'Espanya segons Chapman i Buck

Aquests dos autors anglesos publicaren dues obres cinegètiques sobre Espanya: *Wild Spain* (1893) i *Unexplored Spain* (1910). López Ontiveros y García Verdugo consideren que aquestes obres de Abel Chapman⁶⁷ i Walter J. Buck constitueixen el millor que s'ha escrit sobre geografia cinegètica espanyola, ja que sobretot Chapman compta amb una coherent concepció geogràfica al servei de la seva més àmplia visió naturalista, perquè els autors coneixen els millors espais de caça d'arreu del món cosa que els ajuda a enfocar correctament la temàtica tractada i perquè s'acosten a l'objecte d'estudi amb amor i comprensió, característica que no sempre fou freqüent en la literatura de viatges de caça de l'època. Els autors afirmen que Espanya és un paradís cinegètic degut a la gran extensió i a l'elevada altitud mitjana a la Meseta, travessada per quatre cadenes muntanyoses, aspectes físics que indueixen a una marcada varietat de clima i de paisatge, i com no, influeixen sobre les produccions i els habitants. A efectes cinegètics la gran conseqüència d'aquests trets físics és la gran extensió de terrenys no cultivats, que s'estenia llavors a més de la meitat del país. A més Espanya gaudeix d'una excel·lent rentada de situacions, que la configura com a influència de les regions mediterrànies i atlàntiques i com a darrer eslavó europeu amb les rutes migratòries de les aus Euràsia – Àfrica. No obstant això, segons Chapman i Buck la riquesa cinegètica d'Espanya també obeeix a raons de tipus humà, entre les quals cal destacar les extenses campinyes amb cultius extensius que afavorien el desenvolupament de la caça menor,

⁶⁶ En aquesta època d'esplendor de patrimoni i dels grans reis caçadors, les finques de caça, vedades, ben vigilades i sotmeses a normativa específica, i en les quals es duen a terme repoblacions i millores, es converteixen en autèntics viviers cinegètics, ja no sols pels seus territoris sinó també pels col·lidants.

⁶⁷ La concepció geogràfica de Chapman

Evidentemente, Chapman percibe y describe los animales que constituyen su principal objeto de interés, en el contexto de unos espacios concretos, integrados dentro de un paisaje igualmente específico y en relación con unos habitantes que generalmente los asedian. Y como este entorno de la fauna tampoco es ajeno a su curiosidad científica y literaria es por lo que nos atrevemos a hablar de "concepción geográfica" del autor. Ella, por lo demás, nos parece que se asienta en tres postulados fundamentales: su absoluta preferencia por los espacios menos humanizados, el correlativo desinterés por la geografía humana y la visión totalizadora que tiene del paisaje.

LÓPEZ ONTIVEROS, A. << La obra de A. Chapman i W. J. Buck. Introducción >> A: Chapman, A. i Buck, Walter J.: *La España inexplorada*. Sevilla: Junta de Andalucía, 1989.

zones humides de maresmes, de riberes fluvial i de llacunes endorreiques que albergaven abundant avifauna, muntanyes en general despoblades i buides que propiciaven abundància de caça i també de depredadors salvatges. El despoblament general del territori espanyol respon a una estructura de poblament molt distant i concentrada en grans pobles, a la inseguretat endèmica del camp a causa del bandolerisme, agitacions camperoles anarquistes i contraban i a la insuficient i mala infraestructura viària. Finalment, cal destacar que les dues obres de Chapman i Buck presenten evidències evolutives, en el sentit que en la de 1893 parlen d'un paisatge quasi impol·lut, agricultura primitiva i maresmes agrests i, en canvi, el 1910 deixen entreveure tot un conjunt d'amenaques derivades de l'arribada del progrés. Amb tot en aquestes obres hi podem trobar una important classificació de les principals espècies de caça i els seus hàbitats.

- La Geografia dels vedats espanyols el 1931 segons el Duque de Almazan

A l'obra *Historia de la Montería en España* (1934) del Duque de Almazan apareix una relació dels vedats que varen existir a Espanya fins el 15 de febrer de 1931. Hi ha una relació de 45 vedats amb els seus noms i titulars i ordenats en regions cinegètiques⁶⁸. Sembla que aquesta relació només fa referència als vedats en els quals havia caçat l'autor, encara que això no és obstacle per esmentar alguns encerts d'aquesta aportació, ja que, entre d'altres aspectes, per primera vegada es sistematitza clarament la regionalització dels vedats espanyols per a la munteria.

- L'obra del Conde de Yebes

L'obra *Veinte Años de Caza Mayor* editada per primera vegada el 1943 es pot considerar com una continuació de la geografia cinegètica espanyola de Chapman i Buck. La publicació comprèn una interessant aportació sobre el mapa venatori d'Espanya⁶⁹ i la seva descripció. L'autor destaca el privilegi d'Espanya com a país de caça, on s'hi localitzen algunes espècies úniques en el món. En aquesta línia i avançant-se en decennis a opinions posteriors, Yebes ressalta els avantatges que la caça aporta a la població rural i fins i tot augura un bon futur al turisme cinegètic.

⁶⁸ Les regions són 1) Montes de Toledo; 2) Sierras de Extremadura; 3) Andalucía manchega (o nordoriental); 4) Sierra Morena en Andújar; 5) Sierra Morena en la parte d'Hornachuelos; 6) Cotos del Sur de España; 7) Cazaderos de monteses.

⁶⁹ Les regions que considera Yebes són: 1) Pirineus i les seves estribacions; 2) Serralada Cantàbrica, que comprèn també les muntanyes de Galícia, Lleó i Zamora; 3) Sierra de la Demanda, Cebollera i Moncayo; 4) Serra Mediterrània entre Tarragona i València; 5) Monts de la província de Sòria i límitrofs amb la de Guadalajara; 6) Sierra de Guadarrama; 7) Sierra de Gredos i les seves estribacions; 8) Sierra de Gata i Peña de Francia; 9) Montes de Toledo i Ciudad Real; 10) Sierra de Guadalupe i monts límitrofs de la província de Càceres; 11) Sierra de San Pedro i divisòria de les províncies de Càceres i Badajoz; 12) Sierra Morena de Infantes a Lora del Río; 13) Sierras de Alcaraz i Cazorla; 14) Serra Mediterrània de Sierra Nevada a Gibraltar i 15) Extrem sud d'Espanya.

6.2. Publicacions geogràfiques contemporànies sobre la caça. El paper dels geògrafs/es

Una vegada finalitzada la Guerra Civil es forneix i es desenvolupa el denominat “boom cinegètic espanyol”⁷⁰ o punt de partida d’un espectacular creixement de l’activitat cinegètica a Espanya, fenomen paral·lel a altres fets comuns amb l’expansió recreativa com ara el descens d’hores de feina i l’augment del temps d’oci, augment de la renda familiar disponible i increment de la mobilitat gràcies a l’expansió de l’automòbil. Altres causes específiques que propicien aquest *boom* són la idoneïtat geogràfica de bona part del territori espanyol per raons físiques i humanes, a l’adequació de les estructures agràries, especialment de propietat, de bona part de la muntanya mitjana espanyola per als vedats de caça, així com el paper desencadenant i primordial que la crisi de la serra espanyola va contribuir en la formació d’aquest important desenvolupament de la caça⁷¹ (Gomez Mendoza, J i López Ontiveros, A. 2001). Els autors que han treballat i estudiat el boom cinegètic⁷² coincideixen en què aquest fenomen es pot es comprovar a partir de tres clars indicadors amb desigual valor i són:

- a) Augment de les llicències de caça: És passa de 139.918 el 1946 a 1.402.381 el 1985. L’augment va ser especialment vigorós després de 1960, coetani amb el desenvolupament i increment massiu de motorització. La Llei de Caça de 1970 també afavoreix aquesta expansió tant per les facilitats administratives per obtenir les llicències com per la potenciació dels vedats privats de caça com a espai cinegètic clau i per la baixa pressió fiscal amb les quals són gravats.
- b) Evolució dels vedats de caça: Els espais cinegètics o terres sotmeses a règim especial evoluciona fins a assolir el 75% de la superfície nacional⁷³. Atenent a les distintes figures d’aquests espais s’observa un alt percentatge de terres vedades, bé per caçar o per evitar que s’hi caci, entre les quals destaquen els vedats privats (més del 90%), la correlativa debilitat de vedats amb finalitats de protecció o foment per causes científiques, turístiques i cinegètiques i per satisfer la caça popular. Malgrat aquest indicador deixi clar el *boom cinegètic*, cal tenir en compte que l’estructura dels vedats propicia un conflicte social inevitable, ja que no es pot satisfer la demanda popular de caça amb tan pocs vedats socials i amb una elevada majoria de vedats privats.
- c) Economia: Malgrat sigui un indicador difícil de calcular, tot indica a que les rendes derivades de l’activitat cinegètica són molt importants. En aquest sentit, cal tenir en compte la generació de renda, la creació de llocs de feina, el turisme cinegètic, el valor de les espècies caçables i de les bases impositives dels aprofitaments cinegètics,.... Segons dades publicades el 2003, en un estudi promogut per l’Oficina Nacional de la Caza i elaborat per la Fundació FAES, la

⁷⁰ Concepte desenvolupat per Lopez Ontiveros el 1981 i posteriorment tractat per nombrosos geògrafs.

⁷¹ En contraposició a altres factors del segle XIX en què es va assistir al triomf generalitzat de la mentalitat i quefers productivistes d’agricultors i ramaders, que aconseguiren reduir la caça a una activitat merament marginal.

⁷² Com ara López Ontiveros, Urquijo, Martínez Garrido, Mulero Mendigorri, Rivera Mateos,...

⁷³ Possiblement avui dia aquesta dades és superior. Com a font de referència per esmentar aquesta xifra s’ha tingut en compte la publicació Geografía de España, 2001.

caça movia a Espanya 2.677.177.508, 51 € i generava més de 15.000 llocs de feina directes.

Dins aquesta etapa de boom cinegètic, a més de l'esmentada obra del Conde de Yebes publicada el 1943, cal tenir en compte el *Libro de la caza menor* (1964) o *La caza en España* (1972) de Miguel Delibes⁷⁴ en els quals queda manifest el coneixement directe que l'autor posseeix del camp, la fauna i la caça, pel concepte dinàmic que té de les espècies i per la relació entre els factors físics i humans.

El Servei Nacional de Pesca Fluvial y Caza elaborà el 1969 la *Guia de la Caza en España*, en la qual s'aprecia un valuós intent per elaborar un mapa cinegètic espanyol. El 1981, A. de Urquijo publicà una relació de finques de munteria que també conté valuós material per elaborar una geografia cinegètica d'Espanya. Els estudis de Metra Seis elaborats el 1976 i el 1985 amb la finalitat de calcular el vessant econòmic de la caça resulten interessants ja que inclouen importants aspectes geogràfics⁷⁵ de la caça. La publicació *Manchas de Caza Mayor* de Cecilia Gómez y Martínez Garrido el 1986 esdevé interessant com a font per a l'estudi de la geografia espanyola en el sentit que ofereix i estudia dades cinegètiques de 16 províncies espanyoles. En la mateixa línia, López Ontiveros, Valle Buenestado y Mulero Mendigorri (1989) amb *Caza y Explotación Cinegética en la provincia de Córdoba y Jaén* aporten una interessant obra per a la geografia cinegètica espanyola i andalussa, la qual es fonamenta en enquestes a caçadors, vedats privats i societats de caçadors.

El principi de la dècada dels noranta, concretament l'any 1991, esdevé una vertadera fita pel que fa a l'estudi de la caça des del vessant geogràfic; per una banda, un dels vertaders fulls de ruta, va ser la publicació de l'esmentat número 58 de la revista *Agricultura y Sociedad*, monogràfic sobre la caça a Espanya. Aquest volum, coordinat per López Ontiveros, compta amb aportacions sobre l'evolució de la caça a Espanya, les espècies cinegètiques espanyoles, les modalitats de caça i trofeus, la caça i l'agricultura a zones de muntanya, el turisme i la caça, la legislació cinegètica espanyola, les societats de caçadors i tot un conjunt d'articles sobre trets geogràfics de activitat cinegètica a indrets com Extremadura, Astúries, Castella la Manxa i Còrdova, a més d'aspectes parcials sobre la problemàtica de la caça i una interessant síntesi bibliogràfica. D'altra banda, cal considerar les aportacions de López Ontiveros, a la

⁷⁴ Delibes ha estat un dels novel·listes castellans més importants i la seva obra literària comprèn tota la meitat del segle XX. La literatura era el reflex fidel de la seva persona.

Els llibres de caça són un retrat autèntic, sovint crítics, de les terres i de la gent de Castella així com un al·legat en favor de la natura i de la perfecta harmonia entre l'home i el medi natural.

Miguel Delibes era caçador i la caça va ser la seva primera activitat abans fins i tot que colcar amb bicicleta. En la joventut, la caça el va caçar i Santiago Rodríguez Santerbás el va definir com "un cazador que escribe", tal i com Delibes relata en el llibre *Un Deporte de Caballeros*.

Pel que fa a les obres venatòries també s'han de destacar *Diario de un cazador* (1955), amb el qual obtingué el Premio Nacional de Literatura, *La caza de la perdiz Roja* (1963), *Alegrías de la Caza* (1977), *Aventuras, venturas y desventuras de un cazador a rabo* (1978) o *Dos Dias de caza* (1988). Delibes morí el 12 de març de 2010.

⁷⁵ Són, per exemple, la distribució dels aprofitaments cinegètics, la distribució de les espècies cinegètiques amb la corresponent cartografia per comunitats autònomes, els sistemes de caça, les captures de les principals espècies de caça major i menor, la renda i els llocs de feina cinegètics per comunitats autònomes, els fluxos de caçadors entre comunitats i la geografia del turisme cinegètic estranger.

segona ponència del VI Col·loqui de Geografia Rural⁷⁶ on l'autor planteja un estat de la qüestió de la investigació sobre l'activitat cinegètica a Espanya. López Ontiveros, a l'hora de definir l'objecte de la ponència, parteix de dos supòsits que consisteixen, per una banda, en posar de relleu la importància de la caça en la història de la humanitat, en la geografia de l'oci i en la geografia rural i constatar que es desconeix la bibliografia bàsica que existeix al respecte, i per l'altra, manifesta el seu convenciment que en el futur s'incrementaran els estudis sobre la caça.

Amb tot, cal precisar que pràcticament una dècada abans, el 1982, a França apareix el monogràfic d'*Études Rurales*⁷⁷ núm. 87-88, dedicat a la caça i a les activitats recollectores que malgrat les òptiques d'anàlisi són l'antropologia i la sociologia, si que aporta idees per a noves línies d'investigació dins l'Estat espanyol. És més que possible que algunes de les aportacions que han sedimentat en les obres anteriorment citades s'inspirassin en els treballs dels autors francesos.

La tesi doctoral del geògraf Alfonso Mulero Mendigorri titulada *Los espacios rurales de ocio: su significado y análisis en la Sierra Morena Cordobesa* defensada l'any 1992 suposa un important estudi sobre la geografia de l'oci i la recreació rural, on la caça hi juga un paper molt important. Segons paraules d'Antonio López Ontiveros en el pròleg del llibre publicat el 1995 i amb el mateix títol que la tesi esmentada, el Dr. Mulero Mendigorri realitza un magistral i ampli tractament de l'activitat cinegètica que enllaça amb la preeminència objectiva de la caça a Sierra Morena⁷⁸ dins el conjunt d'Espanya i amb l'abundant bibliografia que les Àrees del Departamento de Geografía de Córdoba han aportat a la geografia venatòria andalusa. López Ontiveros també esmenta les microescalas de l'estudi que no descendeixen només a l'anàlisi municipal sinó també a l'explotació o al vedat. Entre les limitacions que té Sierra Morena en el context dels espais d'oci espanyols cal mencionar que no és un espais d'oci mono específic, però si manté una dedicació sobremanera important a la venació, en perjudici d'altres manifestacions de la recreació rural. La seva dependència d'una ciutat mitjana com es Còrdova i no d'una gran metròpoli, l'apropiació privada quasi absoluta i el buidament humà, grandiosos en extenses superfícies, donen compte d'aquesta tendència a l'especialització cinegètica.

⁷⁶ Del 30 de setembre al 2 d'octubre de 1991 es va celebrar a la Universitat Autònoma de Madrid el VI col·loqui de Geografia Rural, organitzat pel Grupo de Trabajo de Geografía Rural de la Asociación Española de Geógrafos Españoles y el Departamento de Geografía de l'esmentada universitat. El col·loqui va comptar amb dues ponències, la primera sobre el desenvolupament i tendències de la geografia rural i la segona sobre monts i caça a Espanya.

⁷⁷ Les òptiques d'anàlisi d'aquests estudis són l'antropologia i la sociologia. Segons López Ontiveros (1992), els treballs de Chamboredon, Bozon i Fabiani ofereixen interessants reflexions epistemològiques i sobre el significat i l'evolució de la caça en la societat actual. Així mateix, els estudis generals o concrets sobre la caça a França, en segons quins casos, poden servir de model per a d'altres similars a Espanya i la imbricació de l'anàlisi sociològic s'entremescla amb el tractament geogràfic, sobretot en referència a la geografia de l'oci.

⁷⁸ La pel·lícula *Entre Lobos* (2010) de Gerardo Olivares, basada en fets reals, reflexa, entre d'altres aspectes, la qualitat cinegètica i els aprofitaments tradicionals de caça de Sierra Morena. Altres pel·lícules espanyoles en les quals apareix reflectida la caça són *La Caza* (1965) de Carlos Saura, *La Escopeta Nacional* (1977) de Luis García Berlanga i *Los Santos Inocentes* (1984) de Mario Camus i basada en la novel·la homònima de Miguel Delibes.

Una altra tesi vertaderament important sobre caça és la defensada el 1993 per la geògrafa Raquel González Pellejero de la Universitat de Cantabria titulada *La actividad cinegética en la España Contemporánea: transformaciones sociales y espaciales de un recurso natural*. Es tracta d'una tesi doctoral sobre l'evolució històrica de la caça a Espanya que parteix de la consideració que la caça, fos quina fos la motivació, ha suposat l'esquilmació del recurs⁷⁹. L'objectiu fonamental del treball era contribuir al coneixement dels trets fonamentals de l'extracció del recurs caça abans del denominat *Boom cinegético*. L'autora parteix de la consideració que la caça era considerada a principis de l'època contemporània com una riquesa rústica que s'havia de protegir dels depredadors il·legals. La revisió de la legislació i administració de la caça demostra la falta d'interès de l'Estat per la conservació d'aquest element del patrimoni natural, i són els caçadors o els tècnics agrícoles els que han elaborat les lleis, ja que entenen la caça com una riquesa i pretenien la seva conservació per poder-ne seguir gaudint. Així, al llarg del segle XX s'implanta una mentalitat gestora del recurs alhora que canvia la concepció de la caça⁸⁰. Així, considerant la hipòtesi del paper que jugava el caçador burgès, el treball analitza en detall l'emergència de l'associacionisme cinegètic que, segons l'autora, és el signe d'aquesta nova era⁸¹. Els terrenys de caça també són objecte d'estudi i els canvis produïts cap a una política econòmica liberal, que considera la propietat privada com l'única perfecta, suposen inevitablement tensions socials i pressions sobre el recurs⁸². Com a cloenda, González Pellejero indica que l'extracció de

⁷⁹ *La motivación interesa porque ha supuesto enfrentamiento entre modos de interpretar esa cosecha a la naturaleza: la caza recreativa, lúdica, felicitaria o por afición ha sido un entretenimiento de las sociedades que ha pretendido desmarcarse de la predación que la misma conlleva argumentando que la falta de utilidad la permitía racionalizar y controlar la extracción; la caza utilitaria ha sido, por el contrario, acusada de originar tanto la esquilmación como las transgresiones a las leyes naturales y estatales; por último, la caza defensiva, ha sido unánimemente aceptada no sólo por el colectivo de cazadores sino por los grupos sociales que sin practicarla se sentían amenazados en sus bienes y personas por ellos.*

GONZÁLEZ PELLEJERO, RAQUEL. *La actividad cinegética en la España contemporánea. Transformaciones sociales y espaciales de un recurso natural*. Tesi doctoral. Universidad de Cantabria: Departamento de geografía, urbanismo y ordenación del territorio, 1993.

⁸⁰ *Ha variado sustancialmente el concepto de caza, adquiriendo progresivamente importancia la caza recreativa mientras perdía peso la utilitaria, sobretudo a partir del presente siglo. El cambio de motivación ha sido consecuencia de cambios externos a la actividad: aumento de la población urbana, progresivo descenso del interés de la comercialización de los productos de la caza y mejoras técnicas que permiten la cría en cautividadde especies comercializables. Esta transformación se ha consumado con el apoyo no delas clases privilegiadas que siempre han considerado la caza como actividad lúdica y deseaban mantener el privilegio en exclusivad, sino gracias al esfuerzo realizado por las clases burguesas deseosas de emular en sus prácticas a los privilegiados.*

GONZÁLEZ PELLEJERO, RAQUEL. *La actividad cinegética en la España contemporánea. Transformaciones sociales y espaciales de un recurso natural*. Tesi doctoral. Universidad de Cantabria: Departamento de geografía, urbanismo y ordenación del territorio, 1993.

⁸¹ *El movimiento asociativo de los cazadores es la gran innovación del período analizado, cuyo estudio en detalle queda planteado para futuros desarrollos. Surgido de forma coetánea al movimiento asociativo en general, cubrios las misma etapas aunque presente rasgos propios.*

GONZÁLEZ PELLEJERO, RAQUEL. *La actividad cinegética en la España contemporánea. Transformaciones sociales y espaciales de un recurso natural*. Tesi doctoral. Universidad de Cantabria: Departamento de geografía, urbanismo y ordenación del territorio, 1993.

⁸² *Comenzó así la lucha por la propiedad de la caza. Tanto los cazadores propietarios de terrenos cinegéticos como los que tenían capacidad adquisitiva para arrendarlos se mostraron conformes tanto*

la caça com a recurs natural de tota gestió conclou a partir de la dècada de 1970, període a partir del qual s'inicia una nova etapa en la que la consideració econòmica encara prima sobre l'ecològica, però que la regulació de l'extracció i la gestió cada vegada més estricta del recurs condueix a la consideració de la riquesa cinegètica com una producció més de les que es poden extreure al medi natural.

El 1993, López Ontiveros elabora un article de síntesi titulat *Importancia de la geografía cinegética en el contexto de la geografía agraria española* en el qual estudia l'enquadrament metodològic i de contingut de la geografia cinegètica dins la geografia agrària. Un any després, el 1994, publica la *Caza, actividad agraria y geografía en España* on posa de relleu la gran importància de la caça a Espanya i afirma que el seu estudi no pot quedar al marge de la reflexió del geògraf i dels altres científics socials. L'article desenvolupa trets fonamentals de la caça a Espanya i altres qüestions relacionades amb l'activitat agrària, a més dels importants problemes ideològics lligats amb la seva pràctica. El 1997, el mateix autor juntament amb Mulero Mendigorri publiquen dos articles en els quals apareixen lligades les relacions entre caça i recreació rural: *Recreación rural y caza en España* i *Síntesis de la investigación reciente sobre recreación rural en España* (1960 – 1995).

Cal esmentar també que al llarg de la dècada dels noranta apareixen nombrosos articles geogràfics de temàtica cinegètica centrats més concretament en comunitats autònomes o espais singulars. És el cas de *Geografía de la caza en el País Valenciano* d'Emilio M. Obiol Menero (1997) que parteix de la premissa que la caça ha d'integrar oci, activitat econòmica i conservació mediambiental.

El segle XXI comença amb un valuosa aportació de la geògrafa de la UAM Emilia Martínez Garrido⁸³ amb la tesi doctoral *La caza en la provincia de Ciudad Real. Su análisis geográfico como aprovechamiento reciente* defensada l'any 2000 i que inclou un anàlisi territorial de l'activitat cinegètica a diferents escales: nacional, regió castellano – manxega i província de Ciudad Real, fent referència a comarques agràries, municipis i vedats privats. L'estudi en centra en el conjunt de transformacions i canvis soferts per l'activitat cinegètica en la segona meitat del segle XX, fent especial referència a la cronologia, causes, indicadors, etapes i incidència territorial del *boom cinegètic espanyol*, i en els plantejaments i models regionals de gestió sorgits arrel de la implantació de la Llei de Caça de 1970, l'aprovació de la Llei 4/89 de Conservació de la Naturalesa i de la flora i fauna silvestres o el traspàs de competències en matèria de caça a les autonomies i l'aprovació de lleis de caça autonòmiques.

con la reserva de la caza para los detentadores de su propiedad o aprovechamiento como con que hubiera libertad para la práctica en los terrenos pertenecientes a una propiedad más difusa (comunales y propios) o con otra dedicación. Pero la mayor presión sobre los espacios “libres”, la mejora de la accesibilidad y otra serie de factores concatenados generaron una demanda desde finales del siglo xix lo suficientemente intensa en las áreas accesibles a los núcleos de población como para que a finales del periodo estuvieran acotados y reservados muchos términos municipales enteros, de forma encubierta, ilegal y generando innumerables tensiones que siempre fueron en detrimento del recurso cinegético.

GONZÁLEZ PELLEJERO, RAQUEL. *La actividad cinegética en la España contemporánea. Transformaciones sociales y espaciales de un recurso natural*. Tesi doctoral. Universidad de Cantàbria: Departamento de geografía, urbanismo y ordenación del territorio, 1993.

⁸³ En termes generals, la Dra. Emilia Martínez Garrido ha defensat l'activitat cinegètica lligada amb l'activitat agrària, afegint al componen recreatiu el caire econòmic de les explotacions agràries.

En la mateixa línia la Dra. Martínez Garrido, el 2009 publica l'article *Visiones territoriales del boom cinegético español, 1970 -1989* en el qual s'analitzen les intenses transformacions de la caça durant el darrer quart del segle XX, període coincident amb el *boom* cinegètic⁸⁴.

El 2001 s'edita el manual *Geografía de España* coordinada per Antonio Gil Olcina y Josefina Gómez Mendoza, la qual inclou un capítol sobre monts i caça. L'apartat sobre caça és autoria de López Ontiveros i fa referència a tres grans blocs:

- La importància de la caça a Espanya, derivada de la llarga i vigorosa trajectòria històrica, els condicionaments naturals que la propicien i els usos socials que la fomenten,
- L'expansió recent de la caça a Espanya, amb el concepte de *boom* cinegètic com a eix vertebrador,
- Algunes observacions sobre la geografia cinegètica espanyola, dividida en la geografia de les espècies caçables i als espais cinegètics i fluxos de caçadors.

El 2003, i seguint un esquema similar al de *Geografía de España*, s'edita *Geografía de Andalucía* coordinada per Antonio López Ontiveros que desenvolupa un plantejament espacial i ambiental de la comunitat autònoma en qüestió, comprenent els aspectes físics i humans i mostrant les imbricacions i relacions entre ells. Evidentment no podia faltar un apartat sobre la caça inclosa dins el capítol anomenat *Otras actividades primarias*. Com a primera qüestió derivada de les dades manejades, López Ontiveros apunta que el boom cinegètic ha acabat i que les llicències de caça denoten un cert descens global o estancament, encara que les oscil·lacions anuals presentin un comportament erràtic, possiblement degut a errors estadístics. En segon terme, destaca que l'activitat cinegètica és molt important a Andalusia però que el funcionament del gran col·lectiu i de l'espai cinegètic associat està en vies de canvi a la llum de l'entrada de la nova normativa, com és el cas de l'entrada en vigor del Decret 230/2001 de 16 d'octubre, pel qual s'aprova el Reglament d'Ordenació de la Caça⁸⁵.

⁸⁴ La Dra. Martínez Garrido conclou l'article fent esment a que el *boom cinegètic*, es va veure afavorit i coincidí fins el 1989 amb l'aplicació de la Llei de Caça de 1970. Juntament amb els indicadors expansius del desenvolupament de l'activitat cinegètica en el període esmentat i a l'increment del valor econòmic de la caça, l'anàlisi del que succeeix durant aquest segment temporal s'articula a partir de tres fets fonamentals: traspàs de competències en matèria de caça a les comunitats autònomes, increment des de 1973 de les pressions ecologistes i dels atacs contra la caça i els caçadors, i ratificació de convenis internacionals sobre conservació de fauna silvestre – que desemboquen en l'aprovació de la Llei de Conservació dels Espais Naturals i de la Flora i Fauna Silvestres. Aquesta, en certa manera, des del punt de vista del sector cinegètic, marca la sentència d'uns dels conflictes més aguts que van afectar la caça des de 1975, la pressió de l'ecologisme, que va col·locar en posicions antiètiques caça i conservació i protecció de la natura.

⁸⁵ López Ontiveros opina que el Reglament de Caça Andalusí és una norma molt important, ja que introdueix canvis substancials en la regulació cinegètica. Per aquí rau el seu problema clau: que per això jurídicament xoca amb la Llei de Caça de 1970, de major rang legal, i no sabem encara si aquell serà viable. També hi ha el problema de fons que proclama la primacia de la conservació però sense renunciar a la caça com a explotació agrària productiva, a la caça com a activitat esportiva, a la caça com a planificada per l'Administració. López Ontiveros es demana si es poden conciliar tants de propòsits divergents i si és això possible en un context general de demanda excessiva i oferta restringida i generalitzadament privada.

LÓPEZ ONTIVEROS, A. <<La caza en Andalucía>>. A: López Ontiveros, A (coord.). *Geografía de Andalucía*. Barcelona: Ariel Geografía, 2003.

També l'any 2003 el geògraf Agustín Melchor Terrón publica un complet llibre denominat *Los recursos cinegéticos de Extremadura* en el qual no només descriu i analitza el territori extremeny, les espècies cinegètiques i les modalitats, i els elements per a la pràctica de la caça sinó que entra en detall amb aspectes lligats amb l'economia, la gestió econòmica, el turisme cinegètic i la legislació vigent.

A la conclusió, Melchor Terrón indica que els recursos cinegètics són una part indissociable del puzzle d'alternatives que existeix a Extremadura i, com moltes altres, sofreixen un procés lent en la seva explotació. També esmenta que Extremadura tradicionalment ha explotat el recurs de la caça, tant major com menor, i és en aquests moments en què la tecnificació de les ciutats és un fet patent i els ciutadans demanen contactes d'un tipus i d'un altre amb el món natural, quan la caça es presenta com una oferta amb un clar futur a la nostra regió. Davant d'aquestes perspectives, s'observa com la caça deixa de ser un bé privatiu per ser un bé social. Així mateix, el fet d'oferir turisme cinegètic no suposa posar en disposició matèria prima sense elaborar, cosa que només conduiria a un espoli de la regió sinó que ha de suposar l'oferta d'alternatives d'oci a partir d'estudis minuciosos, detallats i compromesos.

Enquadrat en un mateix ordre temàtic i territorial, també cal esmentar l'article d'Eduardo Alvarado Corrales⁸⁶ titulat *Socioeconomía de la caza: el ejemplo Extremeño* inclòs dins el llibre *Manual de Ordenación y gestión cinegética* (IFEBA. Badajoz, 2001) en el qual l'autor deixa palès la importància social i econòmica de la caça a Extremadura. No obstant això, l'activitat cinegètica no està exempta de conflictes derivats de la gestió cinegètica, de l'economia generada, de l'aplicació de normatives europees en matèria agrària o de l'existència de disfuncionalitats aparegudes arreu del desenvolupament de legislació cinegètica a les diferents comunitats autònomes. Conclou, Alvarado afirmant que tradició, protecció i recurs econòmic són aspectes que han de conjugar-se en qualsevol espai on la caça encara existeixi.

El 2005, el geògraf Froilán Bajo Cuadrado de la Universitat d'Oviedo, defensà la tesi *La Caza en Asturias. Análisis del aprovechamiento geográfico de un recurso natural*⁸⁷. Aquest treball consisteix en un estudi diacrònic dels diferents models de gestió dels recursos cinegètics, considerant els paràmetres físics i humans que els condicionen, així com l'anàlisi de l'estat en què es troben els terrenys cinegètics acompanyats dels aspectes socials i econòmics que se'n deriven. La tesi s'estructura en tres grans blocs: el primer fa referència a l'aprofitament dels recursos cinegètics asturians en l'època preindustrial, el segon tracta la caça en el segle XIX, analitzant la revolució burgesa i les transformacions que experimenta la caça, i el tercer apartat es centra en el segle XIX que du associat la construcció d'un nou model cinegètic i d'un nou tipus de caçador. Aquest darrer apartat és un recorregut històric al llarg del segle XX on el geògraf analitza

⁸⁶ Cal citar aquí una interessant aportació de l'autor titulada *Fuentes agrarias actuales para el estudio del monte* publicat a Norba. Revista de Geografía, núm. 5, 1984, pàg. 9-50. Aquest article ofereix informació sobre diferents fonts directes inèdites, cartogràfiques o estadístiques per a l'estudi dels espais forestals. L'autor també analitza les diferents fonts de la dècada dels setanta i vuitanta on l'investigador pot localitzar dades relatives a l'activitat cinegètica, principalment pel que fa referència a vedats.

⁸⁷ La tesi va ser dirigida per Felipe Fernández García. Aquest geògraf de la Universidad de Oviedo compta també amb diverses publicacions sobre caça com *La caza en Asturias* (1991) o *Las Sociedades de Cazadores en Asturias. Un ejemplo de las estrategias para la defensa del espacio rural de la invasión urbana* (1985).

l'evolució de la caça a Astúries en base a la creació de les societats de caçadors i de vedats, la normativa associada i els esdeveniments polítics, socials i econòmics.

En l'àmbit del turisme cinegètic cal destacar les obres de Juan Ignacio Rengifo Gallego de la Universidad de Extremadura qui ha investigat sobre un el vessant geogràfic que combina turisme i caça. Cal esmentar els articles *Un segmento del turismo internacional en auge: el turismo de caza (2008)*, *La oferta de caza en España en el contexto del turismo cinegético internacional: las especies de caza mayor (2008)* i *Caza y turismo cinegético como instrumentos para la conservación de la naturaleza (2010)* els quals fan referència a la gran importància del turisme de caça a nivell mundial que alhora contribueix al desenvolupament d'un teixit empresarial que participa d'aquest fenomen turístic, i la notable posició que ocupa Espanya quan a captació de turistes internacionals en base, entre d'altres característiques, a la varietat d'espècies de caça major i als trofeus de qualitat, respectivament. En tot cas, el Dr. Rengifo també dóna especial importància a la necessitat de contribuir a la conservació de la biodiversitat mitjançant una gestió sostenible dels recursos cinegètics, i en aquesta línia no s'oblida que la transmissió al conjunt de la societat dels beneficis que la caça té sobre la conservació dels recursos silvestres és un aspecte que ha de guanyar en eficiència perquè siguin percebuts adientment.

Fins aquí, el repàs d'algunes de les publicacions més importants en matèria de caça elaborades per geògrafs/es dins l'àmbit territorial de l'Estat espanyol. Amb tot, cal tenir present que atenent al caràcter multidisciplinar de l'activitat cinegètica, altres investigadors com ara biòlegs, enginyers de monts, economistes, especialistes en turisme o en dret, sociòlegs, antropòlegs o ambientòlegs, també han realitzat interessants aportacions amb valuós contingut geogràfic. Tampoc no podem oblidar la informació i interessant font de dades que suposen les revistes cinegètiques editades dins l'estat Espanyol, com és el cas de Trofeo, Caza y Pesca, Jara y Sedal o Federcaza, entre d'altres.

6.3. Conclusions

Arribats a aquest punt cal fer dues interessants observacions, una de caràcter territorial i l'altra conceptual:

- a) Espanya és un país amb una important tradició cinegètica, però que presenta marcades diferències territorials. López Ontiveros i García Verdugo (1991) realitzaren un interessant estudi d'anàlisi de l'oferta i demanda cinegètica⁸⁸ arreu de les comunitats autònomes espanyoles. Castella la Manxa i Extremadura aparegueren com a clars ofertors de caça, i Aragó i Castella Lleó amb tendència a ser-ho. Andalusia es presentà com un dels principals productors de caça, però amb important equilibri entre oferta i demanda. Galícia, Astúries, País Basc, La Rioja, Catalunya, Madrid, València i Múrcia es presentaren com a demandants nets. No tan nítidament, però amb tendència a ser demandants aparegueren Cantàbria i Navarra. Les Illes Balears en conjunt aparegueren com un clar demandant, excepte en caça menor. Aquest estudi ens ofereix un primer

⁸⁸ Per a l'estudi es van tenir en compte cinc indicadors (llicències de caça, peces de caça major capturades, pes de la caça capturada, vedats privats i renda generada per la caça). A partir de les llicències de caça es diagnosticava la demanda i amb la resta d'indicadors, l'oferta.

acostament a la distribució de la bibliografia sobre la geografia cinegètica dins l'Estat espanyol. López Ontiveros (1992), respecte a bibliografia sobre caça escrita per geògrafs i a publicacions científiques, va aconseguir comptar 38 títols, dels quals 16 es corresponien a aspectes generals de la caça a Espanya, 9 a Andalusia, 5 a Extremadura, 4 a Castella la Manxa, 2 a Astúries, i 1 a Galícia i a les Illes Balears respectivament. Per la seva banda, Maria Eugenia Sarmiento del Pueyo (1991) publica un article elaborat pel Departamento de Geografía de la Universidad de Córdoba titulat *Bibliografía Cinegética Española* que comprèn un conjunt de dos mil títols apareguts a revistes, llibres i comunicacions a congressos. Metodològicament es va fer una classificació en 11 apartats⁸⁹, un dels quals és titula geografia de la caça que inclou títols i obres de les diferents regions d'Espanya. El nombre de referències en aquest apartat està en relació amb la importància dels espais cinegètics i de l'oferta de caça de les diferents comunitats autònomes així com amb la demanda que en fan els habitants. Des del punt de vista regional la bibliografia és més extensa en les comunitats que destaquen com a potències cinegètiques en l'estat Espanyol, com és el cas d'Andalusia, sobretot pel que fa a caça major, i a Castella la Manxa. L'article conclou amb una selecció bibliogràfica dels principals títols, que territorialment es distribueixen de la següent manera: 7 sobre aspectes generals de la caça a Espanya; 12 sobre Andalusia; 5 sobre Castellà la Manxa; 4 sobre Extremadura; 2 sobre Castella i Lleó; 2 sobre Catalunya; 2 sobre la Comunitat Valenciana; 1 sobre Galícia; 1 sobre Astúries i 1 sobre les Illes Balears.

En termes generals, es pot afirmar que la majoria d'estudis i treballs sobre geografia cinegètica s'han centrat principalment en la meitat sud de la península Ibèrica cosa que coincideix amb els territoris que, a grans trets, són qualificats com a ofertors de caça. Amb tot, el centre neuràlgic de les publicacions del darrer quart de segle sobre geografia de la caça el podríem fixar a Còrdova, concretament en el Departament de Geografia de la Universitat de Còrdova i entorn a la figura del geògraf Antonio López Ontiveros. Des d'aquest punt s'ha exercit influència, en primer lloc, sobre les altres províncies d'Andalusia, Extremadura i Castella La Manxa, i cap a la resta després. En aquesta línia, cal destacar les aportacions en caça dels geògrafs Alfonso Mulero Mendigorri (Andalusia), Eduardo Alvarado Corrales (Extremadura), Emilia Martínez Garrido⁹⁰ (Castella la Manxa) i Raquel González Pellejero (Cantàbria). Finalment, l'etapa bibliogràfica més fèrtil la podem situar entre la dècada compresa entre 1985 i 1995, amb un màxim d'esplendor entre 1991 i 1993. No obstant això, des de 1995 fins a l'actualitat, sobresurten les tesis doctorals d'Emilia Martínez Garrido i la de Froilán Bajo Cuadrado, el llibre de Melchor Terrón i les aportacions d'Alvarado Corrales i de Rengifo Gallego.

⁸⁹ Els diferents apartats són:

Apartat A: obres de conjunt; Apartat B: Espècies cinegètiques; Apartat C: Modalitats i tècniques de caça; Apartat D: Geografia de la Caça; Apartat E: Ordenació i gestió de la caça; Apartat F: Repercussions de l'activitat cinegètica; Apartat G: Sociologia i antropologia de la caça; Apartat H: Activitat cinegètica i legislació; Apartat I: Aspectes històrics de la caça; Apartat J: Literatura, art i caça; Apartat K: Relats de caça.

⁹⁰ La Dra. Emilia Martínez Garrido pertany a la UAM però ha estudiat la caça principalment dins la Comunitat Autònoma de Castella la Manxa.

- b) En termes geogràfics la caça s'ha estudiat en les darreres dècades des de l'òptica de l'àmbit natural, de la geografia rural - agrària i de la geografia de l'oci. El primer cas, malgrat és l'òptica menys estudiada, està molt lligada amb la biogeografia i la influència dels factors físics sobre els recursos cinegètics, i els espais i les modalitats de caça. Quant a la geografia rural cal considerar que la caça és una activitat que "consumeix" grans extensions d'espai rural. Concretant en el concepte agrari, la caça té alhora moltes similituds amb l'activitat agrària – i diferències molt contrastades amb altres usos rurals no agraris – fins al punt que anàlogament un vedat es pot assimilar a una explotació o les espècies ramaderes a les cinegètiques, ja que en ambdós casos és necessita una gestió, unes infraestructures i una ordenació. Pel que fa a la geografia de l'oci, cal retrocedir fins a la revolució industrial per detectar l'inici de la revolució de l'oci que avui dia es troba en un elevat grau de desenvolupament. La reducció de l'horari laboral, la flexibilitat en les pautes de treball, l'augment progressiu de les rendes, el desenvolupament de la motorització i infraestructures viàries, i la necessitat de trobar activitats de contacte amb la natura i amb les tradicions han fet que la caça també s'hagi posicionat en el context d'activitats d'oci.

És a partir d'aquestes tres dimensions on el geògrafs que s'han dedicat a estudiar el món de la caça han treballat conceptes com els plans d'ordenació i aprofitament cinegètic, els conflictes actuals de la caça, els tancats cinegètics, la caça – ramaderia i les repoblacions, les formes de gestió i explotació dels vedats, el turisme cinegètic o els conflictes derivats de la caça.

7. Els estudis i publicacions sobre caça a les Illes Balears

7.1. Breu repàs històric

Les Illes Balears constitueixen un arxipèlag d'uns 5.014 km² integrat per quatre illes majors (Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera) i per tot un conjunt d'illes i illots de menor superfície. L'arribada dels humans a les Illes fa més de 4.000 anys⁹¹ suposa un canvi radical en l'equilibri ecològic insular. Aquí és on hem de començar a parlar de "caça" a les Balears. A Mallorca i a Menorca l'únic mamífer terrestre que podia satisfer les necessitats bàsiques de subsistència dels primers pobladors era el *Myotragus balearicus*, també present a Cabrera i a sa Dragonera. El *Myotragus balearicus* era una cabreta endèmica de les illes que va evolucionar cap a un mamífer perfectament adaptat als ambients insulars muntanyosos. Tenia les cames curtes, era panxarrut i disposava d'una visió lateral restringida. Així, va adquirir una gran potència de moviment, però va perdre la capacitat de córrer, de botar i de fer ràpids moviments en zig-zag. La pressió d'aquest mamífer sobre la flora insular va donar com a resultat l'adaptació d'algunes espècies arbustives, que varen evolucionar cap a variants espinoses, i es creu que, d'aquesta herbivoria, se'n deriven nombrosos endemismes botànics. De la mateixa manera, la manca de depredadors que controlàs les poblacions derivava en fases de màxims demogràfics, alternats amb d'altres de mínims; tot, resultat d'un equilibri natural condicionat pel límit de la capacitat natural de sosteniment del medi. Els primers grups humans varen aprofitar aquest animal per a la subsistència. Era una espècie abundant i fàcil de capturar. Conseqüentment, això fa que les estratègies i l'instrumental de caça desenvolupat al continent al llarg de milers d'anys fossin del tot innecessaris. Probablement aquesta és la clau per explicar l'escassetat d'instruments lítics de caça. De la mateixa manera, també es tenen poques referències de material de fusta utilitzat per a la pràctica cinegètica⁹².

En aquest sentit, una interessant font d'informació sobre la caça prehistòrica a les Illes és la publicació *Cazadores y pastores en la Mallorca prehistórica* del Dr. Victor Guerrero (1997). Altrament cal considerar molt interessants les aportacions d'investigadors com el Dr. Josep Antoni Alcover qui ha analitzat els grans canvis ecològics i faunístics que s'han anat succeint al llarg dels darrers mil·lennis a les Balears. Per la seva banda, G. Rosselló Bordoy en la publicació *La cultura talaiòtica en Mallorca* (1973), que al seu torn es basa en altres estudis, destaca que la dieta alimentària de l'home talaiòtic es complementava amb carn de caça, sobretot d'espècies

⁹¹ Es postula que la colonització de les illes pels humans degué tenir lloc entre el 2350 i el 2150 aC, sense que hi hagi evidència de cap presència humana anterior. Les dades radiocarbòniques més antigues disponibles basades en col·lagen d'herbívors domèstics se situen totes entre el 2300 i el 2050 aC (es a dir, documenten sòlidament la presència humana abans del 2050 aC), i corresponen a moments en què la fauna autòctona de mamífers ja s'havia extingit. (ALCOVER, J.A. "«<<Dia D, Hora H>>: El començament de la transformació ecològica antròpica dels sistemes naturals de les Balears". A: Mayol, J; Muntaner, LL; Rullan, O (Ed.). *Homenatge a Bartomeu Barceló i Pons, Geògraf*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2010.

Cal apuntar que les hipòtesis de l'arribada tardana dels humans a les Balears formulades pel grup d'investigació de Josep Antoni Alcover són amplament acceptades tot i que no totalment. Particularment, cal esmentar les hipòtesis de Guerrero *et al* (2006) i Guerrero (2007) que situen els primers assentaments cap al 2900 -2800 aC.

⁹² Aquests darrers arguments ens indueixen a pensar si l'actual modalitat de caça de cabres amb cans i llaços pot tenir l'origen en el temps dels primers pobladors i de *Myotragus balearicus*

com el conill, el cèrvol, la daina, el moix salvatge, el porc senglar, la llebre i el vell marí, entre d'altres mamífers. Pel que fa a aus, esmenta l'òliba, el corb marí, la grua, la cigonya, l'ànnera, el rascló, la fotja, el sebel·lí, la calàndria, el tallarol, el tord, l'estornell i el corb. Amb tot, aquests treballs provenen del camp de la història o de la biologia, malgrat sí que ofereixen abundant informació de caràcter geogràfic. Pel que fa a la geografia, les referències cinegètiques més antigues localitzades sobre la caça a les Balears, provenen del geògraf grec Estrabó i posteriorment de Plini, ja comentats en apartats anteriors.

A partir d'aquí no és fins a l'Edat Mitjana quan tornan a localitzar abundant informació sobre l'activitat cinegètica a les Balears. L'expansió mediterrània de la corona d'Aragó, que incorporà, entre els anys 1229 i 1235, les Illes Balears dintre dels seus dominis suposa una fita clau per a l'obtenció de dades sobre la caça a l'Arxipèlag. El març del 1230 Jaume I va concedir als pobladors de l'illa de Mallorca, entre altres llibertats, la de poder caçar lliurement. Aquesta activitat es manifesta quan en els contractes de parceria s'inclou el dret del colon a caçar en l'heretat del senyor i també quan el propietari, en vendre-la, es reserva aquest dret. No obstant això, les notícies de què es disposa per al segle XIII són poc aclaridores i haurem d'esperar fins al següent perquè siguin més explícites (Sastre Moll, 1988).

Els monarques mallorquins varen ser un grans aficionats a la caça, a imitació de la monarquia francesa. D'això, se'n deriva un gran afició per la caça amb ocells de falconeria i amb la introducció en indrets concrets d'animals de caça, sobretot de caça major. D'aquesta manera, entre el 1300 i el 1313 la Corona va adquirir terrenys a Bunyola i a Artà per formar vedats de caça. Així mateix, el rei Jaume II va potenciar la creació d'una altra devesa al voltant del castell de Bellver. A Bunyola, la Corona va adquirir el puig des Teix i altres terrenys pròxims, on es va formar un vedat de caça. A Artà, una vegada creat el vedat de Ferrutx, era necessari que una persona s'encarregàs de custodiar-lo i de vigilar-lo per evitar que hi entrassin caçadors furtius i, per això, es nomenaren diferents guardians.

A Mallorca bàsicament hi havia espècies de caça menor, la qual cosa condicionava modalitats venatòries molt diferents de les que es practicaven coetàniament a la península i en altres indrets europeus amb espècies de caça major. És per això que, una vegada creat el vedat d'Artà, el rei va decidir repoblar-lo. Sembla que a les marines de Lluçmajor i en altres zones de garriga es criaven cérvols en estat salvatge, animals que es capturaven i que es duïen a sa Porrassa, des d'on es transportaven per via marítima fins a Artà, per repoblar Ferrutx. Però va ser durant el regnat del rei Sanç I quan, a més d'assolir la màxima extensió territorial, la devesa es va repoblar amb porcs senglars, faisans i agrons; aquestes dues darreres espècies, duites des de València. Però tals aportacions d'animals no eren exclusives per al vedat, ja que el rei va disposar que també es repoblessin amb perdius i agrons els camps de Valldemossa, Sóller i la vall de Canet, entre altres indrets. Per afavorir-ne la procreació, a continuació es varen dictar algunes mesures proteccionistes, entre les quals hi havia la prohibició de caçar-les (Sastre Moll, 1988).

Aquesta nova concepció de la caça no té precedents a Mallorca, la qual cosa converteix els dos primers monarques de la casa mallorquina en sobirans amb una visió moderna de la caça. Així doncs, en aquesta l'època la caça està marcada per la instauració de normativa i de períodes de veda, i es reforcen els drets de la propietat privada.

Pel que fa a les arts de la caça, es tracta de mètodes i tècniques tradicionals com ara amb filats, cans, batudes, ballestes, reclams i calderes⁹³, entre d'altres. La caça amb filats (conjunt de fils entrelaçats i separats per malles més o menys amples), les batudes (sistema de caça en què els caçadors recorren el terreny per fer sortir els animals de l'amagatall) i la caça amb reclam (*ab cantar, fer cantar o brellar els perdigots*) són modalitats força conegudes encara a dia d'avui.

La caça amb ca sembla bona d'interpretar si consideram que els cans eren els que capturaven les peces. No obstant això, alguns documents dels segles XIV i XV parlen explícitament de cans de mostra. El ca de mostra és aquell que fa una aturada quan veu o ensuma la peça, com si la mostràs al caçador. Hem de pensar que en aquella època encara no existia l'arma de foc i, per tant, és possible suposar que el ca parava la peça i, llavors, el caçador actuava tirant al vol o a la carrera. Ara bé, això és certament improbable, ja que aquest tipus de tir és propi del temps dels arcabussos. De fet, en aquest moment ens trobam davant una modalitat de caça molt genuïna, en què el ca es limitava a mostrar la peça, sense aixecar-la, i el caçador li disparava quan era a terra i aturada, que era com la ballesta podia tenir més efectivitat (encara que segurament no ens equivocariem si aventuràssim que en més d'una ocasió, si la peça no aguantava la mostra, el caçador devia tirar també al vol o a la carrera). A més, evidentment el ca de mostra també s'utilitzava en la falconeria per aixecar les peces.

Les multes eren importants i les penes substitutives, força imponents. De fet, però, els mateixos monarques i governadors contribuïen a erosionar l'eficàcia d'aquestes mesures en exceptuar-ne personatges rellevants. D'aquesta manera, ja el 1339 Roger de Rovenach havia privilegiat Bernardo de Fontanes; el 1380 Pere IV va fer el mateix a favor dels mercaders Pedro Osten i Berenguer Renovard, i el 1397 el governador Berenguer de Montagut autoritzava Gil des Colomers, d'Artà, a caçar dins el terme de la parròquia. Malgrat això, es va aconseguir algun avenç quant a la caça privada, ja que el 1446, encara que es va seguir reconeixent el dret de cada propietari a caçar dins la seva pròpia finca durant tot l'any, es va prohibir utilitzar cans i fures.

La falconeria representa a Mallorca la modalitat de caça per excel·lència de l'època medieval, que és practicada per reis, prínceps, senyors i bisbes, malgrat que qualsevol ciutadà que pogués pagar-ne el manteniment podia caçar amb falcó.

La importància de la caça a la Mallorca medieval ha estat tractada principalment des de l'òptica històrica que ha donat com a resultat, entre d'altres, valuoses aportacions com *La caza en la Mallorca medieval* (1981) de Pau Cateura o *La caza en el reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XIV (1300-1343)*, (1988) de Jaume Sastre Moll. Particularment destacables són les ressenyes i publicacions sobre la caça amb aus de cetreria o falconeria, entre les quals cas esmentar el llibre *La falconeria a les Balears s. XIII-XV* (2003) de Jaume Bover i Ramon Rosselló, la publicació *Los halcones de Mallorca en el siglo XIV* (1956) d'Antonio Pons o les ressenyes d'Eusebi Pasqual al Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana. També cal destacar tot un conjunt de números de publicació mensual il·lustrada *Lluch* que a finals de 1920, dins la secció

⁹³ Vas metàl·lic molt lluent per dins, que s'emprava antigament per reverberar la llum i enlluernar certes aus per tal de caçar-les. Definició segons Diccionari Català – Valencià – Balear. Institut d'Estudis Catalans.

popular, va incloure una sèrie d'articles sobre caça i espècies cinegètiques⁹⁴. Així mateix, en altres números posteriors també hi ha referència a la caça⁹⁵.

Tot i ser obres o treballs elaborades des del vessant històric, contenen quantiosa informació apta per ser interpretada des del punt de vista geogràfic com ara les modalitats de caça, els períodes de veda, els llocs de caça i els vedats, els agres dels falcons o les espècies cinegètiques. Cal dir també que el major gruix d'informació que hem pogut recopilar pertany a Mallorca, essent les notícies referents a Menorca, Eivissa i Formentera molt més escasses o disperses, sense que tinguem constància de treballs específics sobre la caça, llevat del llibre *La caza en Menorca* (1995) de José Maria Pons Muñoz que tractarem més endavant i de l'esmentada publicació sobre falconeria de Jaume Bover i Ramon Rosselló sí que incorpora nombroses referències a les altres illes i illots de l'arxipèlag.

Entre els segles XIV, XV, XVI, XVII i XVIII l'activitat cinegètica a Mallorca és molt intensa, sovint amb tal intensitat que s'han de fer crides públiques per regular la caça establint prohibicions⁹⁶, èpoques i períodes inhàbils⁹⁷. Les crides i les ordres també són fórmules de gran utilitat per sol·licitar la col·laboració ciutadana en la recerca d'animals perduts, sobretot falcons i cans, espècies molt estimades i valorades pels caçadors⁹⁸.

Pel que fa a la caça menor, es cacen sobretot perdius, conills i llebres amb falcons, cans, filats i moltes altres modalitats tradicionals⁹⁹. No obstant això, també es té constància de

⁹⁴ Núm. 84 (gener 1928). *El porc singlar*; Núm. 85 (febrer 1928). *El cero y los ceraters*; Núm. 86 (març 1928). *Altres animals selvatges (gatzells, cabirols y cabres)*; Núm. 88 (maig 1928). *El cuni de camp*; Núm. 89 (juny 1928). *El cuni de casa*; Núm. 90 (juliol 1928) *Marts i genetes*; Núm. 91 (agost 1928). *Rates i ratolins*; Núm. 92 (setembre 1928). *El falcó*; Núm. 93 (octubre 1928). *Perdius i cegues*; Núm. 94 (novembre 1928). *El tort* i Núm. 95 (desembre 1928). *El rupit i l'ullet de Bou*.

⁹⁵ Núm. 375 (novembre 1955). *El tordo*; Núm. 376 (desembre 1955). *El tordo*.

⁹⁶ 1441, 27 d'agost 27

Crida prohibint la caça al Pla de Ciutat.

Es mana fer una crida prohibint la caça de perdius amb llacera ni filats, ni conills ni llebres amb filats ni amb sendera, ni desfer nius ni llorigueres dins el terme del Pla de Ciutat sots pena de 100 sous, i si no pot pagar, estarà 50 dies a la presó, i si és captiu rebrà 60 assots. Es recorda que cadascú pot caçar dins la seva possessió.

Al mateix temps es prohibeix tallar pins, oliveres i ullastres.

Font: Jaume BOVER i Ramon ROSSELLÓ, *La falconeria a les Balears: s. XIII-XV*, Mallorca, [Impr. Roig], 2003.

⁹⁷ 1577, febrer

Es prohibí la caça de conills, llebres i perdius, fins i tot passat el mes de juny; després d'aquest mes ningú no podia caçar amb més de 8 cans amb companyia d'altres caçadors.

Font: Ramon ROSSELLÓ i Jaume ALBERTÍ, *Història de Selva (1229-1600)*, Selva, Ajuntament de Selva, 2003.

⁹⁸ 1350

El governador va perdre tres cans llebres, un roig, els altres dos negres. Si eren trobats per Manacor els hi havien de trametre.

Font: Història de Manacor. S. XIV. Ramon Rosselló. Mallorca. 1978.

⁹⁹ 1557

La viuda de A. Rosselló vendió uns filats de gualle per sis sous y sis dinnes al notario Joanot Salvà.

la venda de peces capturades i de la caça d'animals per obtenir-ne les pells. Es pot suposar que també es caçaven altres espècies de volateria de mida petita, bé per al consum humà o bé pels danys que produïen a les collites¹⁰⁰. Entre els segles XIV i XVII hem pogut documentar a Mallorca la presència d'espècies de caça major com ara el cérvol¹⁰¹, la daina¹⁰², el porc senglar¹⁰³ i la gasela¹⁰⁴. Amb tota seguretat aquestes espècies es varen gestionar per augmentar-ne les poblacions i perquè, així, les persones dels estrats socials superiors poguessin exercir l'exercici de la caça d'una forma similar a les tendències, com ara la munteria, que s'usaven paral·lelament en altres indrets.

Les publicacions citades anteriorment juntament amb les històries locals dels municipis de Mallorca aporten valuosa informació de caire cinegètic. Territorialment cal destacar, sense menysprear altres indrets, les abundants i detallades dades sobre caça que apareixen en les històries locals dels termes mallorquins de Lluçmajor, Santanyí, Felanitx i Manacor.

Por inventarios conocemos dos telles de fillats de cassar torts guarnides ab ses canyes; un arch de tirar a perdals ab se corda; tres perdius ab tres gabies; una dotzene de laseres y una caldera de aram de queso perdius. También hallamos perros para la caza del conejo y perdiz: una cadella negra de cassa, una quissone roge de mig any de cassa (Torretxí, 1557); una cadele perdiguera de edat de tres anys (Garau 1581).

Font: Historia de Lluçmajor (V. III). Bartolomé Font Obrador. Mallorca 1978. Pàg. 221

¹⁰⁰ 1409

Els teuladers, aleshores anomenats pardals, eren uns ocells considerats molt nocius pel camp, de manera que els jurats de les viles solien destinar alguna moneda en pagar aquelles persones que mataven aquests ocells i presentaven els peus coma justificant. Als llibres dels clavaris de Manacor hi trobam, entre altres, aquestes partides: 1409, Joan Pont rebé 10 sous per 167 pardals que matà el mes de febrer, i altres 103 el mes d'abril; Pere Fuster, teixidor, rebia 3 sous per 51 dels dits ocells.

L'any següent Bernat Robí rebia 8 lliures i 12 sous per 868 pardals, a raó de 6 sous el centenar.

Font: Història de Manacor. S. XV. Ramon Rosselló. Mallorca. 1979.

¹⁰¹ 1320, abril

El rei, a petició del batle de Santanyí, autoritza la caça del cérvol que, per la seva abundància, causava perjudicis als cultius.

Font: Miquela DANÚS, La vila de Santanyí i el seu terme: estudi històric (1391-1479), Santanyí, Ajuntament de Santanyí, 1990.

¹⁰² 1694, 5 d'abril

Fou presentada i publicada ordre de Sa Il·lma. amb que es prohibeix caçar llebres, conills, cèrvols i palets. [un palet és una daina]

Font: Pere XAMENA FIOL, Anys enrera: Felanitx 1560-1930, Felanitx, Fundació Barceló, 2000.

¹⁰³ 1321

Cacera a la Devesa de Farrutx

A Guillem Comes, batle de Manacor, li paguen 16 lliures, 16 sous i 8 diners, pels jornals dels homes que arrencaren càrritx per fer barraques i seguiren el Rei Sanxo mentre caçava els porcs senglars.

Font: Jaume BOVER i Ramon ROSSELLÓ, La falconeria a les Balears: s. XIII-XV, Mallorca, [Impr. Roig], 2003.

¹⁰⁴ 1413, 23 de setembre

Caça d'una gasela mascle a Andratx.

Font: Jaume BOVER i Ramon ROSSELLÓ, La falconeria a les Balears: s. XIII-XV, Mallorca, [Impr. Roig], 2003.

Quant a Menorca, Eivissa i Formentera, a excepció dels llibres *La caza en Menorca* i *La falconeria a les Balears s. XIII-XV* la informació sobre activitat cinegètica es troba molt disseminada i cal recórrer a històries de caràcter general o als arxius històrics.

En el segle XIX, l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria¹⁰⁵ (1847-1915), fill de Leopold II, gran duc de Toscana, i de Maria Antònia de Borbó, escrigué una de les publicacions més importants sobre les illes Balears *Die Balearen in Wort und Bild geschildert (Les Balears descrites per la paraula i la imatge 1869 – 1891)*. Es tracta d'una veritable enciclopèdia geogràfica, estructurada temàticament i en la qual no hi manca un apartat sobre la caça a cada una de les Illes. L'obra de l'Arxiduc ofereix extensa informació sobre les espècies caçables, els períodes hàbils, les modalitats de caça i els animals auxiliars, així com nombroses dades de caràcter geogràfic¹⁰⁶ complementades amb xifres econòmiques del valor de les peces capturades, costums, aspectes gastronòmics, anècdotes o particularitat. La insularitat i la situació geogràfica de l'arxipèlag marquen la relativa pobresa faunística amb referència a grans mamífers, però, per contra, també marquen l'existència de múltiples paisatges naturals, combinats amb una intensa activitat agroramadera, circumstància que possibilita un ampli espectre d'ocells i de mamífers propis del bioma mediterrani. Just pel que fa a Mallorca, es descriuen més de quaranta espècies caçables, encara que suposadament devia haver-n'hi moltes més, ja que algunes només s'esmenten amb el nom genèric, i un elevat nombre de modalitats de caça, algunes de les quals han perdurat fins als nostres dies.

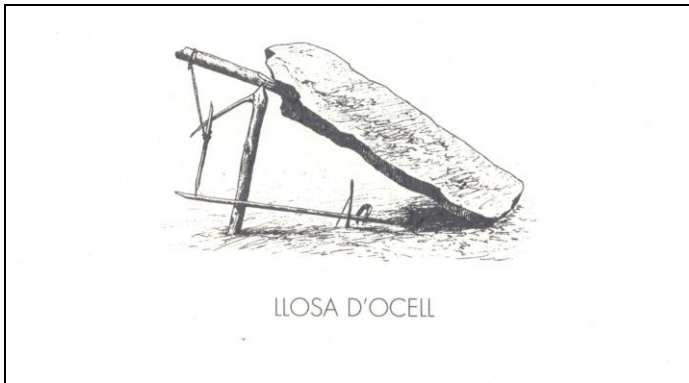
Un tret que cal destacar del treball de l'Arxiduc és la presència de dibuixos i gravats que complementen les descripcions i ofereixen una fidedigna imatge de com eren les modalitats de caça, els estris utilitzats o els enginys fets servir pels caçadors de l'època, la qual cosa permet realitzar precises comparacions entre illes i analitzar l'evolució fins a l'actualitat.

Mallorca seguida de Menorca es configuren com les dues illes amb més intensa activitat cinegètica, mentre que a les Pitiüses la caça és poc productiva i, en conseqüència, les descripcions són molt resumides.

¹⁰⁵ L'Arxiduc Lluís Salvador fou, a més d'escriptor, dibuixant i persona d'una extensa cultura, un destacat navegant i viatger que visita indrets i terres d'arreu del món, sobre tot les illes i indrets del Mediterrani. El 1867 visità per primera vegada les Illes Balears i el 1872 comprà les terres i les edificacions de Miramar, que restaurà, i s'hi instal·là; posteriorment adquirí tot un conjunt de propietats entre Valldemossa i Deià, entre les quals destaquen Son Galceran, Son Marroig, Son Moragues, Son Ferrandell, Son Gual, Son Gallard, Sa Font Figuera, Sa Pedrissa i Can Costa. L'Arxiduc adquirí una gran popularitat, entre d'altres coses, per la plena incorporació a la vida local i per difondre internacionalment la bellesa i la cultura de les Balears.

¹⁰⁶ *La caça d'aus aquàtiques resulta de vegades bastant rendible durant l'hivern als aigüamolls de la costa nord i a s'Albufera, sobretot són molt abundants les fotes. Una caça més bonica, amb barques i cans, que es fa molt a s'Albufera quan les cries no estan encara en condicions de volar, és la de l'ànec collverd, que cria aquí. Fins i tot l'actual propietari, Mercadal, que no visita quasi mai s'Albufera, hi acudeix un cop a l'any per participar en aquesta cacera.*

ARXIDUC LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA. Les Balears descrites per la paraula i la imatge. [traducció Pere Bonnín Aguiló, Josep Moll Marquès] [Palma (Mallorca) : Govern de les Illes Balears : Sa Nostra. Obra Social i Cultural : Grup Serra, DL1999-2003. L'illa de Menorca. Volum 6.

Llosa d'ocell de Menorca.

Font: ARXIDUC LLUÍS SALVADOR D'AÚSTRIA. Les Balears descrites per la paraula i la imatge. [traducció Pere Bonnín Aguiló, Josep Moll Marquès] [Palma (Mallorca) : Govern de les Illes Balears : Sa Nostra. Obra Social i Cultural : Grup Serra, DL1999-2003. L'illa de Menorca. Volum 6.

Ja dins en el segle XX, és a partir de la segona meitat quan apareixen amb major freqüència les publicacions disponibles sobre caça a les Illes.

7.2. Publicacions de caça elaborades per geògrafs/es

Cal iniciar el recorregut per la tesi de Vicens Maria Rosselló Verger *Mallorca el Sur i Sureste* (1964) que dins la secció de vegetació i fauna dedica un apartat a la caça, entesa com a activitat destructiva. Rosselló Verger descriu les espècies de mamífers i aus que són objecte de persecució i els indrets de caça més idonis¹⁰⁷, així com les modalitats associades, tot inserint interessants notes històriques i legislatives. La caça pot tenir connotacions professionals, esportives o destructives segons sigui la finalitat de qui la practiqui, essent l'essència esportiva la que predomina en els medis rurals i dotada de pocs instruments legislatius.

El 1978 el geògraf Pere Antoni Salvà Tomàs defensa la tesi doctoral *Aproximación al conocimiento de la transformación del espacio rural en la Sierra de Tramuntana de la isla de Mallorca* en la qual dedica una apartat a la caça. Concretament fa referència als vedats de caça com a fenomen rendible per a la serra de Tramuntana. Salvà esmenta que la caça s'ha convertit en una activitat d'oci per a persones que en general pertanyen a la societat urbana i exposa els principals trets¹⁰⁸ que fan que la serra de Tramuntana sigui una comarca amb un important nombre de vedats de caça. L'autor fa referència a les principals espècies cinegètiques i modalitats de caça practicades i a partir de dades

¹⁰⁷ *Los lugares preferidos para la caza de conejos són algunas "pletes", zonas acotadas con abundante matorral, e incluso la garriga abierta. Así todas las grandes fincas de Sa Marina de Lluçmajor tienen sus cazaderos; Campos en Es Gomeles, Son Cal-lar, Es Revellaret, Son Cosmet, Sa Barrala; Santanyí: Sa Vall, Son Danús, Es Rafal des Porcs, etc. Felanitx: Felanitx: Es Puig Gros, Es Rossells, Ca N'Alou, etc.; la "marina" de Son Cifre en Manacor, ... Por las "sorts", pequeñas parcelas de viejo establecimiento, en torno a las poblaciones, no son raras las liebres, que igualmente se cazan en el hábitat del conejo. La riqueza cinegética es a veces objeto de especulación: las liebres y perdices de Es Rafal des Porcs fueron vendidas en 1960 por 150.000 pesetas. ROSSELLÓ VERGER, VICENS MARIA .Mallorca, el Sur y Sureste. Palma de Mallorca: Cámara oficial de comercio, industria y navegación, 1964.*

¹⁰⁸ *Un espai amb superfícies forestals i extensions considerables d'improductius al mateix temps combinats amb una estructura de propietat latifundista. SALVÀ TOMÀS, PERE ANTONI. Aproximación al conocimiento de la transformación del espacio rural en la Sierra de Tramuntana de la isla de Mallorca. Palma de Mallorca: Inèdita. 10 volums, 1978.*

obtingudes de l'Institut de Conservació de la Naturalesa (ICONA) analitzada la distribució i característiques dels vedats localitzats a la Serra. A partir de les taules elaborades per Salvà, a l'any 1976, els 19 municipis de la serra de Tramuntana¹⁰⁹, sumaven un total de 218 vedats de caça, amb una superfície total de 59.969 Ha, la qual cosa ofereix una mitjana de 275 Ha per vedat. Aquestes xifres suposaven que un 56,98% de la superfície municipal total estava vedada. Salvà també fa algunes referències a la caça a l'article *Sa Marina: formes històriques d'explotació de l'espai agrari* (1988) on fa palès el canvi d'usos produïts en aquesta àrea del migjorn de Mallorca i també el canvi d'orientació socioeconòmica. Entre d'altres aspectes l'espai agrari s'ha convertit en espai recreatiu, on la caça hi juga un paper destacat¹¹⁰. Finalment, Pere Salvà participa també en la redacció de l'apartat sobre el sector primari de l'informe anual del Consell Econòmic i Social, en el qual apareixen algunes dades sobre l'activitat cinegètica. En aquest cas, la caça s'integra dins el subsector forestal¹¹¹. Així mateix, en aquest informe també apareix un bloc específic sobre la caça¹¹² inclòs dins el capítol de medi ambient.

Entre els dies 1 i 6 d'octubre de 1979 va tenir lloc a Palma el *VI Coloquio de Geografía* organitzat per l'Asociación de Geógrafos Españoles en col·laboració amb el Departament de Geografia de la Universitat de Palma de Mallorca. La publicació del col·loqui de la qual fou director el Dr. Bartomeu Barceló i Pons i secretari el Dr. Pere A. Salvà Tomàs recull una article sobre l'activitat cinegètica titulat *Caza y usos del espacio rural de España* de José Díaz Moreno. L'autor realitza una presentació general de

¹⁰⁹ Andratx, Calvià, Estellencs, Puigpunyent, Banyalbufar, Bunyola, Deià, Esporles, Valldemossa, Fornalutx, Sóller, Alaró, Consell, Campanet, Mancor, Selva, Escorca, Alcúdia i Pollença.

¹¹⁰ La possessió no té ja cap paper organitzador de l'espai agrari i arriba a perdre la seva funció. Part d'elles són transformades en residències secundàries dels seus propietaris, bàsicament les dels residents a Palma, i les seves terres es converteixen en tancats de caça, ja sigui per a l'oci del propietari o bé en règim de lloguer per a l'oci d'associacions de companys afeccionats a la caça i/o de societats de caçadors, activitats avui per avui, bastant lucratives per a les possessions i que no demanen grans inversions per a la seva gestió.

SALVÀ TOMÀS, PERE A. << Sa Marina: formes històriques d'explotació de l'espai agrari >> A: Mayol i Serra, Joan; Pons i Homar, Gabriel; Salvà Tomàs, Pere A.; Rullan i Salamanca, Onofre i Sbert, Miquel. *Sa Marina, una realitat per conèixer*. Ciutat de Mallorca: Obra Cultural Balear de Lluçmajor, 1988.

¹¹¹ *Hi destaca bàsicament el cas de les caceres, lligades a la caça a través de vedats i gestionades moltes vegades per societats de caçadors. L'any 2009 els vedats de caça ocupaven 364.699,64 hectàrees, la qual cosa indica que el 72,73% del territori de les Illes Balears gaudeix de la condició de vedat de caça. L'extensió de la superfície dedicada a caceres ha disminuït en un 2,39% en relació amb l'any 2008, fet que ha implicat una disminució econòmica en la producció final forestal.*

¹¹² *L'any 2009 s'expediren un total de 12.107 llicències de caça a les Illes Balears, entre noves i renovades, la qual cosa suposa un descens del 10,4% respecte de l'any anterior (que ja va experimentar un descens respecte del 2007). Aquestes llicències s'han repartit de la forma següent: 10.379 a Mallorca, 849 a Menorca, 694 a Eivissa i 185 a Formentera.*

En relació amb el nombre de vedats de caça i a la superfície vedada a 31 de desembre del 2009 [...] com en anys anteriors, la superfície vedada s'ha mantingut pràcticament constant en la majoria de les illes. Finalment, i amb referència al nombre de vedats, en el conjunt de les Illes Balears s'han produït 19 altes, 4 baixes, 48 segregacions, 50 ampliacions i 39 canvis de titular.

NAVINÉS BADAL, FERRAN (dir.). *Memòria del CES. Sobre l'economia, el treball i la societat de les Illes Balears, 2009*. Consell Econòmic i Social de les Illes Balears, 2010

l'activitat cinegètica, seguida d'una perspectiva global dins l'Estat espanyol, fent especial incidència a la província de Toledo. La caça és un important fenomen que present un clar interès en el camp de la geografia rural. Segons Díaz Moreno, d'entrada, es suscita un problema al considerar l'activitat; o resulta ser una activitat complementària de l'agricultura, o pel contrari una activitat a part, una activitat d'oci. Les dues postures són perfectament vàlides, però a l'article es segueix la segona consideració atenent que la caça, generalment és entesa com a oci ja que el nombre de caçadors, en especial els urbans, han crescut vertiginosament.

Conseqüentment a la popularització de la caça¹¹³ la major part dels terrenys rurals s'han convertit en vedats de caça. Les transformacions de l'espai rural per l'activitat cinegètica són evidents i així es poden plantejar tres escenaris atenent als usos del sòl rural: el sòl agrícola pot servir al mateix temps de vedat de caça, donant-se una coexistència d'ambdós; el vedat de caça pot adquirir una primacia sobre el sòl agrícola quedant aquest segon relegat a un segon terme, o quan l'espai rural es destina únicament a l'activitat cinegètica, en aquest cas es pot parlar d'usos del sòl cinegètic.

L'autor destaca l'enorme superfície vedada d'Espanya, que per a l'any 1978 suposa 33.108.623 Ha (66% de la superfície nacional), integrada majoritàriament per vedats privats (57% del total nacional). Pel que fa a caçadors, la xifra es situava el 1978 en 992.142 practicants, on les províncies més poblades disposaven de més caçadors (Barcelona amb 78.286 caçadors, seguida de Madrid, València, Alacant i Biscaia amb 70.969, 62.419, 33.400 i 32.353 caçadors respectivament). Pel que fa a Balears, el 1978, comptava amb 271.378 Ha vedades (54% de la superfície total) i 24.186 llicències de caça.

El 1979, la publicació *Trabajos de Geografía* número 35 *Miscelanea 1978 – 1979* del Departament de Geografia de la Universitat de Palma de Mallorca ofereix una de les principals publicacions existents en matèria d'anàlisi geogràfica de l'activitat cinegètica a les Illes, titulada *Aspectes geogràfics i socials de la caça i dels vedats a Mallorca* i elaborada pel geògraf Pere Joan Brunet Estarelles. L'article s'inicia amb unes consideracions generals sobre l'activitat, on fa un repàs de l'evolució de la caça que desembocarà en un anàlisi de la superfície vedada i de les llicències de caça¹¹⁴, fent especial menció al cas de Mallorca. En el cas de les Balears, es passà de 796 vedats i 171.183 Ha vedades el 1973 a 1.098 vedats i 271.378 Ha vedades el 1978. A Mallorca, els municipis amb més percentatges de superfícies vedades respecte al total municipals són Mancor (100%), Escorca (90%) i Calvià, amb 7, 30 i 33 vedats estadísticament censats per l'ICONA. A nivell general, els municipis amb major superfície vedada són els de muntanya (serra de Tramuntana, serres de Llevant en els seus extrems oriental i occidental), la qual cosa segons l'autor això explica de qualque manera la relació existent entre l'estructura de la propietat per tal com la gran propietat (en termes insulars) es correspon precisament amb les zones esmentades.

¹¹³ *Que s'ha convertit en un esport, en una distracció de masses principalment urbanes que comunica els caps de setmana (o altres períodes de temps) grans contingents d'urbans amb l'entorn rural* (Díaz Moreno, 1979).

¹¹⁴ Segons dades treballades per Brunet i provinents de l'ICONA, Balears disposava el 1978 de gairebé 1.100 vedats de caça i més de 24.000 llicències de caça

Brunet tracta també els agents involucrats en els acotaments de terres i aborda el fenomen de les societats de caçadors. L'article finalitza amb un apartat sobre ecologia i caça, en la qual es posa de manifest alguns conflictes entre caçadors i ecologistes. De fet, en termes generals la caça es planteja, a més d'un fenomen que creix en termes territorials (vedats) i socials (caçadors), com una seriosa amenaça per a la naturalesa i, i fins i tot, per a la integritat dels entorns rurals¹¹⁵, la qual cosa requereix unes pautes de legislació i d'ordenació adients. Resulta molt interessant el mapa que ofereix Brunet amb el % de la superfície vedada per municipis a Mallorca i la taula amb dades sobre el nombre total de vedats i superfície de l'illa de Mallorca.

Pere J. Brunet Estarelles també ha tractat la temàtica cinegètica en altres publicacions de les quals cal destacar el llibre *La Comuna de Bunyola, biografia d'un bosc* (1991) que compta amb un apartat sobre l'evolució de la caça i les diferents modalitats practicades, especialment la modalitat de caça del tord a coll, a l'espai comunal citat en el títol. Altrament, l'article *La Comuna de Caimari. Usos i aprofitaments d'un espai forestal* (2007) dels geògrafs Antoni Ordinas i Jaume Binimelis fa esment a la caça com a un important aprofitament, antic i actual, de sa Comuna¹¹⁶. Els autors repassen les principals modalitats i peces de caça, on destaca la caça del tord a coll, i els antics sistemes d'arrendaments de la caça a la Comuna abans que fos gestionada per la Societat de caçadors.

L'apartat toponímic de la caça, sobretot la modalitat tradicional de la caça del tord a coll, ha despertat l'interès dels geògrafs. A més dels treballs citats anteriorment de Brunet (1991) i d'Ordinas i Binimelis (2007) cal tenir en compte els articles *Els noms de colls de tords d'Esporles, Vall de Superna i Banyalbufar oriental*¹¹⁷ (1986) i *Colls, caceres i pesqueres a Sóller* (2007) dels geògrafs Onofre Rullan i Joan Rosselló, respectivament. Ambdues publicacions fan especial referència a la toponímia associada

¹¹⁵ *I és probablement aquesta facilitat d'invasió del camp i el saqueig que ha hagut de patir allò que ha provocat que els propietaris vedin les seves terres no per protegir la possible caça de les apetències dels caçadors sinó simplement com a forma de reafirmació de la propietat privada. Realment en tals casos ha importat més prohibir el pas, que la caça, evitant així que el caçador poc satisfet amb un i un altre dia de caça, sense caça, es pugui entretenir fent servir les gallines, les canals de les casetes, els ametllers i fins i tot els propietaris en blanc de les seves flamants escopetes.*

[...]

En tal situació, com ja hem dit abans, la pressió exercida pels caçadors a les illes és molt forta, i més si tenim en compte un mal generalitzat, el furtivisme, i que el nombre de llicències que aquí hem donat estan molt per baix de la realitat, ni incloent per exemple molts de caçadors de coll (amb filats), ni els qui es dediquen a parar lloses o garbellats, o a fer envascades.

BRUNET ESTARELLES, PERE JOAN. "Aspectes geogràfics i socials de la caça i dels vedats a Mallorca". A: *Trabajos de Geografía número 35 Miscelanea 1978 – 1979*. Palma de Mallorca: Departamento de Geografía, Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Palma de Mallorca, 1979

¹¹⁶ *Els recursos cinegètics han estat sempre molt valorats a sa Comuna. A l'actualitat, minvada i quasi desapareguda l'explotació forestal, la caça ha esdevingut el principal vincle de relació entre sa Comuna i els caimariencs i selvatgins. La Societat de Caçadors de Muntanya, creada el 1983, administra des d'aquell any la caça a les comunes de Caimari i Biniamar.*

ORDINAS GARAU, ANTONI I BINIMELIS SEBASTIÀ, JAUME. "La Comuna de Caimari. Usos i aprofitaments d'un espai forestal". A: Picornell Cladera, Mateu (Dir). *Ordenació i gestió dels usos del territori*. Palma: INESE, 2007.

¹¹⁷ La ponència en qüestió resulta d'un desenvolupament i ampliació del capítol corresponent de la memòria de llicenciatura de l'autor llegida a Palma el 1984.

als colls de tords, a partir de la qual s'obté informació sobre el nom o malnom del caçador, característiques geogràfiques del lloc on es situa, presència o proximitat d'un determinat arbre, tipologia (si és de matí, de gran dia o d'horabaixa) o de la qualitat del coll, entre d'altres aspectes. Malgrat no sigui de forma exclusiva, altres articles com per exemple *Els noms dels passos a la Serra de Tramuntana* (2008) del geògraf Miquel Salamanca ofereixen indirectament interessant informació sobre antigues modalitats o formes de caça¹¹⁸. Per la seva banda, el llibre *Geografia i Toponímia a les Illes Balears. La terminologia geogràfica en el noms de lloc* (2001) d'Antoni Ordinas disposa d'un apartat sobre toponímia lligada a l'activitat cinegètica, ja que gairebé totes les modalitats de caça compten amb una rica terminologia. Cal dir però que només es reproduïen els termes que presenten referències espacials, dins els quals fa especial esment a la modalitat de caça del tord a coll atenent que a Mallorca té prou ressò toponímic¹¹⁹. En aquest sentit, l'apartat del llibre sobre topònims de la naturalesa (zootopònims,...) també permet establir connexions amb els costums de les espècies de caça.

En el camp etnològic i tradicional, la caça ha estat tractada en diferents ocasions. Cal destacar l'article *La caça tradicional a Mallorca: lloses i llosers* publicat al número 50 de l'Institut d'Estudis Balearics (octubre / gener 1994 -95) i obra dels geògrafs Antoni Ordinas Garau i Gabriel Ordinas Marcé juntament amb el biòleg Antoni Reynés Trias. L'article es centra en una modalitat de caça tradicional emprada a Mallorca, les lloses, que es va prohibir a principi dels anys setanta del segle XX. Territorialment es centra en la serra de Tramuntana on pràcticament a tots els pobles hi havia persones dedicades exclusivament a mantenir els paranys durant la temporada de caça. L'article ofereix interessant informació sobre la tasca dels llosers, els elements i sistema d'habilitació de les lloses, els tipus de preses que es capturaven i curiosos detalls sobre aquesta ancestral pràctica de caça. Els mateixos autors citats anteriorment també han publicat els articles *La caça de la salvatgina a Mallorca* (1994), que tracta aspectes relacionats amb la captura de marts, genetes, mostels i moixos salvatges, i *Les lloses, un sistema de caça tradicional a Mallorca* (1995), que és una versió més resumida del publicat al número 50 de l'IEB. Els sistemes exposats perduraren aproximadament fins a principis de la dècada de 1970¹²⁰.

¹¹⁸ L'accés a colònies de coloms als torrents de la Serra i la caça amb llaç mitjançant l'enrocament de cabres posava a prova la tenacitat, i sovint també el vertígen, dels caçadors.

El mateix Pas dels Caçadors al Torrent des Gorg Blau testimonia que fins i tot a llocs tan inhòspits com el seu tram més engorjat i escabrós, conegut com Sa Fosca, els nostres avantpassats ja havien deixat empremta.

SALAMANCA SALAMANCA, MIQUEL. "Els noms dels passos a la serra de Tramuntana". A: Bassa i Martin, Ramon; Latorre Sánchez, Francesca i Planisi Gili, Hermínia (Coord). *XXI Jornada d'Antroponímia i toponímia*. Santa Maria del Camí (2008). Palma: UIB, 2009.

¹¹⁹ Segons Vidal (2002) per a l'any 1999 s'expediren un total de 3.233 autoritzacions per a la caça del tord a coll en el conjunt de les Illes Balears.

¹²⁰ Els "marteros" exerciren el seu ofici fins a finals dels anys seixanta, quan es decantaren per altres activitats de major comoditat, remuneració i reconeixement social, fet que ha permès una lenta recuperació de les poblacions d'aquests petits mamífers.

ORDINAS, A.; ORDINAS, G. I REYNÉS, A. *La caça de la salvatgina a Mallorca*. A: El Mirall, núm. 66. Palma: Obra Cultural Balear, 1994.

Des dels anys seixanta es pot constatar la progressiva disminució del nombre de llosers, atribuïble, per una banda a la decadència dels olivars, principal font d'alimentació dels tords; i per l'altra, a l'augment de la caça amb escopeta. Aquest fet juntament amb la major pressió humana sobre la Serra, truncaren la

Seguint en terreny etnològic, cal fer referència al llibre *La Pedra en Sec. Materials, eines i tècniques tradicionals a les illes mediterrànies* (2002), obra dels geògrafs Isabel Ferrer, Miquel Grimalt i Raquel Rodríguez juntament amb Antoni Reynés i Guillem Alomar, que descriuen elements de construcció de pedra en sec associats a l'activitat cinegètica com és els colls de tords, entre d'altres. En la publicació *Societat de Caçadors de s'Horta, 25 anys* (2006), Miquel Grimalt compta amb un article sobre *Pedra en sec i paisatge a s'Horta* on, entre d'altres aspectes, fa referència als clapers i altres infraestructures tradicionals de pedra bastides sense argamassa ni ciment presents en el vedat de la Societat de Caçadors en qüestió. La publicació *Les barraques de Lluçmajor, una arquitectura popular* (1999), del geògraf Cels Calviño i Joan Clar descriu les barraques de garriguer¹²¹ i a altres infraestructures de pedra en sec que contribueixen a la gestió cinegètica com ara les basses o els cocons, a més d'oferir algunes pinzellades sobre l'activitat cinegètica a Lluçmajor¹²². Finalment, cal mencionar l'article *Caça i pedra en sec a Mallorca* (2009) elaborat per Josep A. Aguiló, Bartomeu Seguí, Mateu Castelló, Antoni Barceló, Angel García i Javier Vidal presentat en el marc de la *V Trobada d'estudi per a la preservació del patrimoni de pedra en sec als Països Catalans*, en el qual es tracten tant les construccions de pedra en sec habilitades específicament per a la caça com altres elements que han estat mitjà per a determinades modalitats de caça del passat i que actualment assumeixen una importància vital en la conservació fauna i en la gestió cinegètica.

Les publicacions específiques sobre finques públiques del Consell de Mallorca, concretament *Es Tossals Verds, nom per nom* (1995) i *Son Amer, nom per nom* (2005) elaborades pels autors Antoni Ordinas Garau, Gabriel Ordinas Marcé i Antoni Reynés Trias compten també amb breus apartats sobre antics aprofitaments cinegètics¹²³ dins aquestes finques públiques.

necessària tranquil·litat dels paranys. Finalment, la Llei de Caça que entrà en vigor l'any 1970, va suposar el punt i final de la caça amb lloses, al prohibir-la pel seu caràcter no selectiu.

ORDINAS, A.; ORDINAS, G. I REYNÉS, A. *Les lloses, un sistema de caça tradicional a Mallorca*. A: El Mirall, núm. 73. Palma: Obra Cultural Balear, 1995.

¹²¹ Aquest tipus de barraca no és massa corrent. Només en tenim constància i les hem pogut observar en dues ocasions. Tant l'una com l'altra estan situades a llocs aturonats de la possessió, la qual cosa facilita la labor del garriguer, que consisteix en vigilar i tenir una visió el més ampla possible d'una considerable extensió de la finca. CALVIÑO, C. I CLAR, J. *Les barraques de Lluçmajor, una arquitectura popular*. Palma: Consell de Mallorca, 1999.

¹²² La fauna del terme és molt igual a la resta de Mallorca. [...] Els conills eren consumits com a aliment, encara que almenys durant el segle XIX, els roters no podien caçar-los malgrat el perjudici que ocasionaven als seus conreus, i molt manco les llebres; els eriçons també serviren com a aliment. CALVIÑO, C. I CLAR, J. *Les barraques de Lluçmajor, una arquitectura popular*. Palma: Consell de Mallorca, 1999.

¹²³ Atenent a l'escala d'estudi d'aquestes publicacions, igual que en el cas de *La Comuna de Bunyola, biografia d'una bosc* i l'article *La Comuna de Caimari. Usos i aprofitaments d'un espai forestal*, destaquen les aportacions toponímiques sobre tot pel que fa a la tradicional modalitat de caça dels tords a coll.

La popularitat d'aquesta darrera modalitat ha donat lloc a nombrosos microtopònims, dels quals n'hem recollit la següent mostra: S'Ample, es Foradet i s'Escaleta, sa Regata, Coll de Pedra, Coll de s'Ullastre, es Rossinyol, es Claperet, es Ràpid, es Palco, es Caminet, en Domingo, en Verderol, en Poi, en Puça, en Gadella i en Cruz Verde.

ORDINAS, A.; ORDINAS, G. I REYNÉS, A. *Es Tossals Verds, nom per nom*. Palma: Consell Insular de Mallorca, 1995.

Així mateix, cal dir que existeixen altres publicacions sobre espais de titularitat pública elaborades o en les que hi han participat geògrafs que també tracten, en major o menor mesura, la caça. Per exemple, l'apartat d'aprofitament dels recursos elaborat per Guillem Alomar Canyelles, Gabriel Ordinas Marcé, Miquel Pons Navarrete i Antoni Reynés Trias del llibre *Sa Dragonera* (1996) fa referència a les diferents peces de caça que històricament es capturaven a l'illa.

La publicació *De terres de marina a la parròquia de s'Horta* (2003) del geògraf Francesc Antich Adrover i Josep M. Salom Sancho conté un apartat de caça en el qual apareixen notes històriques de caça entre els segles XIII i XVII. Antich també ha tractat temes històrics de la caça en les seves col·laboracions en la Revista Dies i Coses.

El geògraf Celso Calviño sempre ha tingut present la caça en les seves publicacions, sobretot les referides a Lluçmajor, un dels indrets de Mallorca amb més anomenada i qualitat cinegètica. Per exemple, en el pregó de festes de l'any 2003 del Club Nàutic de s'Estanyol de Migjorn titulat *S'Estanyol i el seu entorn* Calviño parla de caça dins l'apartat faunístic¹²⁴. Altrament, a la publicació *Sa Torre, possessió de sa marina de Lluçmajor* (2010) a l'apartat sobre fauna terrestre esmenta trets antics i presents sobre l'activitat cinegètica, combinant informació oral amb fonts escrites: espècies caçables, modalitats de caça, referències històriques i curiositats.¹²⁵ En aquest mateix llibre, Calviño juntament amb Joan Clar, a l'apartat sobre obres de pedra en sec fan referència als clapers i altres infraestructures amb usos cinegètics. Igualment en l'apartat sobre toponímia, de Celso Calviño, Joan Clar i Franc Jaume hi ha noms que rememoren essències cinegètiques.

El llibre *Les activitats agràries, pesqueres i forestals a les Illes Balears* (2002) del geògraf Antoni M. Lucas Vidal disposa d'un subapartat sobre la caça inserit dins l'apartat del sector forestal. Lucas ofereix informació, per illes, dels preus dels arrendaments dels vedats, del nombre de vedats i de les principals modalitats de caça

¹²⁴ *Darrerament, en xerrades amb caçadors i pagesos m'ha cridat l'atenció el que em conten sobre les modificacions en els costums i els hàbitats dels animals, que segons ells són degudes al canvi climàtic: més calor, pluges desproporcionades, èpoques de sequera... Un dels exemples el tenim en el tudó (Columba palumbus), que abans era migrant estival i actualment s'ha transformat en sedentari. El podem observar en colla o en esbarts, i podem dir que fins i tot cria per s'Estanyol, sol habitar pels pinars i és fàcil de confondre, en vol, amb el colom salvatge (Columba lívia), del qual sols es diferencia per la grandària.*

CALVIÑO ANDREU, CELSO. << S'Estanyol i el seu entorn >> A: AAVV. *Pregons de les festes socials del Club Nàutic de s'Estanyol de Migjorn*. Lluçmajor: Ajuntament de Lluçmajor, 2004.

¹²⁵ *Els mitjans de caça han variat segons les èpoques. Durant l'Edat Mitjana i Moderna, abans de les armes de foc, es caçava amb bassetja, ballesta i arc que tant servia per tirar als conills i llebre com als aucells. Altres mitjans eren les lloses fetes amb pedres, la caça de filats amb canyes i també els llaços. Mes modernament per a la caça de petits ocells s'empraven els garbellets o ginyols que avui en dia estan prohibits. La caça amb escopeta i amb cans també és una pràctica que antany i encara ara està molt estesa. La veritat és que hi ha una estricta normativa per a la caça de les diferents espècies protegides i que tots els caçadors han de conèixer per evitar fer-les malbé. Igualment, és indispensable saber quines són les espècies protegides per evitar que cada dia més en minvi el seu nombre.*

CALVIÑO ANDREU, CELSO. << La fauna terrestre de la possessió de Sa Torre >> A: Calviño Andreu, Celso (dir. i coord). *Sa Torre, possessió de sa Marina de Lluçmajor*. Lluçmajor: Fundació Miquel Llabrés Feliu, 2010.

que es practiquen, entre d'altres aspectes. Concretament indica que hi ha una tendència creixent del nombre de vedats, ja que per a l'any 1999 l'òrgan competent ha registrat 26 sol·licituds de creació de vedats, 17 d'ampliació i només dues baixes. Per a l'any 1999, en el conjunt de l'arxipèlag Balear hi havia 1684 vedats de caça i 358.627 Ha vedades¹²⁶ i 26.267 llicències de caça.

El 2009 es publicà el llibre *la Caça a Mallorca; Història, societat, economia, territori i medi ambient* del caçador i geògraf Antoni Barceló que compta amb nombrosa informació de caràcter geogràfic. El treball analitza, entre d'altres qüestions, la distribució territorial i les característiques del terrenys de caça a Mallorca, la distribució de les llicències de caça, les societats de caçadors i, per acabar, planteja el futur de l'activitat cinegètica a Mallorca. A més d'aquest treball, Barceló ha publicat els articles *Activitat cinegètica i desenvolupament rural* (2002), *Medi físic i paisatge del vedat de la Societat de Caçadors de s'Horta* (2006) i *Abans de la Societat de Caçadors de s'Horta* (2006). Conjuntament amb el biòleg Bartomeu Seguí, han coordinat el llibre *Societat de Caçadors de s'Horta, 25 anys* (2006) i, entre d'altres, son autors dels articles *Aspectes socioeconòmics i territorials en les associacions d'àmbit cinegètic: El cas de la Societat de Caçadors de s'Horta I, II, III i IV* (2003-2004), *Zorzal, el atractivo de un ave olvidada* (2003), *Cabra Mallorquina. Su conservación a través de la caza*¹²⁷ (2003) y *Cazas recuperadas de la extinción* (2004).

Barceló ha participat en els llibres *Els depredadors de Mallorca* (2001), juntament amb Bartomeu Seguí, Antoni Mas i Mateu Castelló, *Manual per a la preparació de l'examen d'armes de caça i tir* (2003), juntament amb Bartomeu Seguí, Daniel Domínguez i Antoni Gomila, i *Cuina de Caça, receptes d'avui* (2007) de Joan Fons. També ha estat coautor dels articles *Estudi alimentari del mart (Martes martes L.) a Andratx* (Mallorca, Illes Balears) (2002), juntament Trinitat Ortega, Bartomeu Seguí, Guillem Pons, Pere Bover, Miquel Palmer i Joan Manera, i *Gestió Ambiental i cinegètica de Formentor. Un nou concepte de turisme de caça i natura a Mallorca* (2009) elaborat juntament amb Trini Ortega, Antoni Mas, Bartomeu Berga i Francesc Berga. Així mateix, Barceló ha presentat les comunicacions *Aspectes socioeconòmics i territorials de la Societat de Caçadors de s'Horta* (2002) i *La caça i les estratègies de desenvolupament rural i de conservació ambiental* (2004), aquesta darrera juntament amb Bartomeu Seguí, Antoni Mas, Mateu Castelló i Miquel Oliver. Finalment, Barceló disposa d'un apartat fix sobre caça i natura a la revista de premsa forana *Dies i Coses* i col·labora en altres publicacions sobre caça d'àmbit insular.

Quant a les Illes de Menorca, Eivissa i Formentera, cal dir que hem localitzat poc treballs sobre caça elaborats per geògrafs. Sí que és important destacar el tom 15 de l'enciclopèdia de Menorca, *Antropologia II*, en el qual hi apareix un extens apartat sobre la caça en el que hi participen A. Ginard, Andreu Ramis Puig-gros, Rafel Triay Bagur i Joan Pau Salort Salort A. Ramis Puig-gros.

¹²⁶ Mallorca: 1217 vedats i 266.889 Ha vedades
Menorca: 438 vedats i 55.346 Ha vedades
Pitiüses: 29 vedats i 36.392 Ha vedades

Font: LUCAS VIDAL, ANTONI MIQUEL. *Les activitats agràries, pesqueres i forestals a les Illes Balears*. Palma: Conselleria d'Agricultura i Pesca, 2002.

¹²⁷ Article en col·laboració amb Miquel Oliver.

Quan a presència de temes cinegètics en revistes locals, entre d'altres, cal esmentar *Llucmajor de pinte en ample* que en els números 155 i 156 conté una interessant entrevista del geògraf Cels Calviño juntament amb Franc Jaume i Joan Jaume a Miquel Cantallops Ballester qui durant molts d'anys va ser el garriguer de la finca s'Avall i explica les funcions del guarda i altres aspectes relacionats amb el control de la salvatgina, la gestió de les espècies i les modalitats de caça dins la finca propietat de la família March.

Pel que fa a la premsa, a finals de la dècada dels noranta, aparegué al Diario de Mallorca una secció de caça sobre *Es Claper* en la qual hi col·laboraren diversos geògrafs com Antoni Noguera, Antoni Ginard o Antoni Barceló tractant temes de conservació, territori, associacionisme o els valors culturals de la caça. El geògraf Antoni Noguera fou el president de l'Associació en defensa de la Caça Es Claper i a principi del 2000 dissenyà la idea d'una tesi sobre caça a Mallorca. Noguera participà en nombroses ponències i cursos organitzats per l'Oficina de la Caça del Consell de Mallorca tractant especialment el paper de la caça en el segle XXI (perspectiva històrica de la caça i els aspectes ètics, culturals i ecològics associats) tot lligant-ho amb un rerefons conceptual encaminat a fomentar la conservació del territori.

7.3. Altres publicacions sobre caça

Si ens centram en publicacions contemporànies sobre caça elaborades per no geògrafs però amb contingut geogràfic, cal fer referència a les aportacions del biòleg i naturalista Joan Mayol. L'article *La caça dels tords (Gen. Turdus) a les Balears: anàlisi de les captures d'aus anellades fins a 1975* (1978) publicat al número 35 de Treballs de Geografia fa referència les diferències modalitats de caça dels tords i aportà valuosa informació, a partir de recuperacions, dels moviments migratoris dels turdits caçables i de com els afecta la pressió cinegètica. *Els tords, aucells d'hivern* (2002) és un altre treball de Joan Mayol en col·laboració amb Cosme Aguiló sobre la biologia dels tords, les migracions i les modalitats de caça. Cal destacar els apartats sobre els noms mallorquins del garbellat, amb un mapa inclòs sobre les diferents varietats lèxiques per anomenar aquest estri utilitzat per caçar aucells, la descripció de les modalitats de caça, amb especial tracte cap a la caça a coll, de la qual s'ofereixen mapes de distribució d'autoritzacions (Mallorca i Menorca) i es repassa el vocabulari associat als colls i als filats i, per finalitzar, la cloenda dedicada a la conservació de l'espècie. Seguint amb la caça dels tords, en el núm. 574 de la revista *Caza y Pesca* (Octubre, 1990) hi trobam l'article *Zorzales en las islas ¿redes o comercio?* de Joan Mayol en el qual tracta de deixar ben clar que la pràctica de la modalitat tradicional de caça a coll no coincideix amb interessos comercials.

Un altre interessant article de Joan Mayol juntament amb R. Aguilar és *Evolució i distribució recent del nombre de caçadors a les Balears*¹²⁸ (1988), publicat al número

¹²⁸ *La caça com a activitat d'esplai és un fenomen de gran importància a molts de països, amb una forta tradició als mediterranis, on ha interessat tant el seu valor esportiu com l'aportació dietètica de proteïnes que pot haver representat. Malgrat la relativa penúria de la fauna illenca (a Mallorca manquen tots els gran mamífers, i algunes espècies de "caça menor" són absents de les altres illes) i la propietat privada del territori (61% provincial acotat a 1983) que, si més no, dificulten una pràctica popular generalitzada d'aquesta activitat, a les Balears la caça és curolla d'un sector important de la població. L'interès ecològic, social, econòmic, en fi, geogràfic del fenomen cinegètic és elevat i justifica més investigacions i estudis del que fins avui s'han publicat.* (Mayol, J. i Aguilar, R. 1988)

40 de Treballs de Geografia. El treball analitza l'evolució de les llicències de caça a les Illes Balears des de 1933 fins a 1982. Destaca el descens del nombre de llicències de caça l'any 1936 (any en què esclata la Guerra Civil), el també descens entre els anys 1955 – 1959 (anys immediats a l'arribada de la mixomatosi a les Balears) i l'espectacular augment a principis dels anys setanta (entrada en vigor de la Llei de Caça de 1970). Per a l'any 1981, s'exposa una interessant taula amb el nombre de llicències per municipis de les Balears i el nombre d'habitants, respectivament, cosa que permet obtenir el nombre de llicències per cada 100 habitants. Així mateix, també s'ofereixen dades de l'evolució del nombre de caçadors per municipis entre 1976 i 1981. Els municipis amb major nombre de llicències per cada 100 habitants són Mancor de la Vall (15 llicències x 100 habitants) Mercadal (14 llicències x 100 habitants), Algaida (12,9 llicències x 100 habitants) i Santa Eugènia (12 llicències x 100 habitants) i els municipis amb menor nombre de llicències per cada 100 habitants són Escorca (1,7 llicències x 100 habitants), 2,1 Banyalbufar (2,1 llicències x 100 habitants), Puigpunyent (2,2 llicències x 100 habitants) i Marratxí (2,4 llicències x 100 habitants).

Altres aportacions de Joan Mayol en matèria de caça les trobam a <<La Naturaleza Balear>>¹²⁹ inclosa en el llibre *Cien años de Historia de Baleares*¹³⁰ (1982), <<Els valors ecològics de la marina>>¹³¹ a *Sa Marina, una realitat per conèixer* (1988), <<La caça>> a *La Serra de Tramuntana, natura i cultura* (1998)¹³² i algunes referències en els llibres *Els aucells de les Balears* (1978, 2003) *Les Terres de Baliar* (1998)¹³³ i *Què*

¹²⁹ *Los habitantes de las Baleares son cazadores inveterados. A fines del siglo XIX, cuando este fenómeno cinegético aún no conocía la actual expansión, el archiduque Luis Salvador ya decía: << Es tan grande la pasión que sienten los mallorquines por este deporte que hay motivos para creer que puedan extinguirse algunas especies, pese a las medidas protectoras decretadas por las autoridades.>> Y era muy cierto: la liebre, la gardunya en Eivissa, el àguila real, el gall faver (calamón), el vell marí y algunas otras especies han desaparecido. Y muchas otras se encuentran en una situación mucho más crítica que la que él conociera.* (Mayol, J. 1982).

¹³⁰ El geògraf Bartomeu Barceló i Pons es va encarregar de la direcció científica d'aquesta publicació.

¹³¹ *La caça de subsistència d'un temps és avui esport, activitat ben rendible per als propietaris que lloguen llurs possessions. No oblidem l'interès cultural i etnològic del ritual de la caça amb cusses eivissenques, una formidable adaptació al medi del caçador i els seus animals, la caça a la Marina per excel·lència,...* (Mayol, 1988)

¹³² Mayol ofereix dades sobre el nombre de llicències per municipis i posteriorment centra l'atenció sobre la caça del tord, els petits carnívors, el turisme cinegètic i les cabres. L'autor es demana quina és la caça practicada a la Serra i, aquí, reconeix que manques estudis detallats. Pel que fa al turisme cinegètic, Mayol reconeix que *Un perill important a la Serra és el de l'extensió del turisme cinegètic. Els caçadors forans no tenen el sentiment conservacionista dels locals, ja que no dependran en el futur dels remanents de les poblacions, que seran els reproductors per futures temporades. Moltes europeus, italians sobretot, viatges per caçar a altres països i, naturalment, procuren amortitzar el viatge amb un màxim de captures. Hi ha hagut ja alguns intents de desenvolupar aquestes activitats a les nostres illes, amb un risc real per a la fauna sedentària o migratòria. Bona part de les explotacions agràries que han implantat l'agroturisme a Mallorca (moltes d'elles a la Serra) oferten la caça com a activitat d'esplai als seus clients. Aquesta oferta no es pot permetre, perquè la seva incidència és incontrolable. L'agroturisme s'ha de desenvolupar com una activitat respectuosa amb la natura, o farem osques envers d'esmolar.* (Mayol, 1998).

¹³³ En aquest llibre trobam referències a l'activitat cinegètica, principalment a les modalitats caça de cabres amb llaç, a la caça del tord a coll i a la caça amb cans eivissencs, il·lustrades amb dibuixos de Juan M. Varela.

punyetes és la biodiversitat?, entre d'altres. Des de l'Administració, també ha participat en estudis i documents tècnics de gestió de la caça i d'espècies cinegètiques com és el cas de la publicació *La guàtlera, biologia i situació a les Illes Balears* (2004).

Un altre biòleg i caçador des de la infància, Bartomeu Seguí, s'especialitzà acadèmicament en zoologia i es doctorà amb la tesi *Successió estratigràfica d'aus en els rebliments càrstics de les Gimnèsies. Els ocells fòssils de Mallorca i de Menorca*, llegida el 23 de març de 1999. Professionalment, ha desenvolupat assistències tècniques en matèria d'aplicació de l'examen d'armes del caçadors a les Illes Balears (Conselleria de Medi Ambient del Govern Balear, 2000), de Revisió dels plans tècnics de caça (Conselleria de Medi Ambient del Govern Balear, 2000) i de Seguiment dels tords hivernants a les Balears. Temporades 1997-1999 (Conselleria de Medi Ambient del Govern Balear, 1997 – 1999)¹³⁴. Així mateix, ha treballat en l'*Estudi preliminar per a la valoració del potencial cinegètic de les finques del Consell de Mallorca. Propostes de gestió i aprofitament* (Societat de Caçadors Sa Coma Calenta), *Estudi alimentari del mart* (Martes martes L.) a *Andratx* (Mallorca, Illes Balears (Oficina de la Caça del Consell de Mallorca, Societat de Caçadors Sa Coma Calenta, 2001), *Seguiment de la població de conill* (*Oryctolagus cuniculus*) a *Sant Joan, Pla de Mallorca*. Oficina de la Caça del Consell de Mallorca, Societat de Caçadors de Sant Joan, 2000 – 2003), en l'aplicació informàtica *Seguiment poblacional i aprofitament del conill. Versió experimental 1.0 (Pla de Mallorca) i Versió experimental 1.1 (Pla de Mallorca)* (Oficina de la Caça del Consell de Mallorca, 2003) i en el *Programa de recuperació de la cabra mallorquina* (2001 – 2007).

En matèria de publicacions, Seguí ha realitzat nombroses aportacions a la bibliografia cinegètica insular, entre les que cal destacar el llibre *Guia de la caça a les Illes Balears. Gestió cinegètica i formació del caçador* (2000) que és un complet treball sobre conceptes biològics i tècniques de gestió poblacional, espècies cinegètiques, plans tècnics i gestió de finques de caça menor, armes de foc, caça major i marc legal entorn a la caça. Geogràficament són molt interessants l'apartat biogeogràfic sobre les espècies cinegètiques, els plans tècnics d'ordenació cinegètica¹³⁵ i les modalitats tradicionals de caça¹³⁶. Seguí també ha treballat intensament en la recuperació de la cabra salvatge mallorquina i en el foment de la caça major d'aquesta espècie avui reconeguda pel prestigiós Safari Club International. Alguns articles en aquesta línia són *Aspectos*

¹³⁴ Aquest estudi proporciona dades interessants sobre migracions, abundàncies i relació entre sexes i edats dels tords.

¹³⁵ *Els Plans Tècnics de Caça o d'Ordenació Cinegètica (POC), són instruments de gestió que tenen com a objectiu l'explotació ordenada, en base a uns criteris prèviament establerts, dels recursos cinegètics d'una àrea geogràfica (una finca de caça, el vedat de la societat de caçadors d'un municipi, la comarca natural formada per un conjunt de vedats veïnats i amb característiques comunes, etc.) de manera que es garanteixi alhora la conservació de la natura, la perpetuació de les poblacions objecte de caça i una pràctica cinegètica rica.*

SEGUÍ CAMPANER, BARTOMEU. *Guia de la caça a les Illes Balears. Gestió cinegètica i formació del caçador*. Mallorca: Conselleria de Medi Ambient, Govern de les Illes Balears, 2000.

¹³⁶ *La diversitat cinegètica de les Balears es posa de relleu per l'elevat nombre de modalitats tradicionals practicades des d'antic [...]. Quatre d'elles, la caça amb cusses eivissenques, la caça de la perdiu amb бага, la caça amb filats i la caça de cabrits amb llaç, són originàries de les Balears.*

SEGUÍ CAMPANER, BARTOMEU. *Guia de la caça a les Illes Balears. Gestió cinegètica i formació del caçador*. Mallorca: Conselleria de Medi Ambient, Govern de les Illes Balears, 2000.

arqueològics, morfològics y genéticos de la cabra mallorquina (2002), *La cabra mallorquina: origen morfología, genética i primeras notes ecològiques. Implicacions per a la seva consideració normativa, gestió, conservació i aprofitament* (2004) i *La cabra salvaje mallorquina: origen, genética, morfología, notas ecológicas e implicaciones taxonómicas* (2005). També en la línia de recuperació de la cabra salvatge mallorquina, juntament amb altres autors ha presentat les comunicacions *Aspectos arqueológicos de la cabra mallorquina. Origen, estado poblacional y estrategia de futuro* (2002), *Definición del patrón morfológico de la cabra de raza mallorquina* (2002) i *Caracterización genética de la cabra mallorquina con microsatélites* (2005). Les revistes especialitzades de l'àmbit nacional també s'han fet ressò de les tasques desenvolupades per recuperar la cabra salvatge mallorquina i de les modalitats associades a la consecució de trofeu. Cal esmentar, *El boc, delícia mallorquina* (1995) de Antonio Mingo Pedroche, *Cabra salvaje balear, Misterio resuelto* de Lucía de Andrés (2000), *Rececho a una cabra balear* (2000) de Francisco Ostos de la Serna, *Recechos en la Tramuntana* de Juan Suárez (2006), *Boc de récord* d'Adolfo Sanz (2008) i *El Boc Balear. Pureza Mediterránea* de Ramon Estalella (Hunters, Cazadores sin Fronteras, núm. 132).

Com a turista cinegètic, Bartomeu Seguí ha visitat Namíbia, Àfrica del Sud, Camerún, Kirguizistan, Azerbaidjan, Argentina i Canadà, entre d'altres destins. D'aquests viatges se'n deriven també interessants articles i relats, alguns elaborats conjuntament amb el biòleg Josep Santandreu i amb l'expert caçador Cristòfol Moranta. En aquest sentit destaquen *El Tur del Dagestan*¹³⁷ (Jara y Sedal, 2008), *Gigantes del Norte. En la sabana del Camerún*¹³⁸ (Hunters. Cazadores sin fronteras. Núm. 128), *Caceria del Íbice del Tien Shan en Kirguizistán* (I), (Hunters. Cazadores Sin Fronteras, Núm. 92.), *Caceria del Íbice del Tien Shan en Kirguizistán* (II). *El día de José María*, (Hunters. Cazadores Sin Fronteras, Núm. 93) i *Caceria del Íbice del Tien Shan. Acto final*, (Hunters. Cazadores Sin Fronteras, Núm. 96). Sobre la cacera de l'Íbex de Tien Shan, Josep Santandreu publicà *En el último suspiro (I). El día de Pep*. (Hunters. Cazadores Sin Fronteras, Núm. 97) i *En el último suspiro (II). El día de Pep*. (Hunters. Cazadores Sin Fronteras, Núm. 98). Així mateix, algunes revistes especialitzades també s'han interessat per les experiències cinegètiques internacionals dels caçadors mallorquins que ha quedat reflectides en els articles com *Camerún Sabana. Otra dimensión* d'Adolfo Sanz (Jara y Sedal, 2007).

Finalment, Seguí, des de l'Administració, primer com a tècnic de l'Oficina de la Caça del Consell de Mallorca (2000 – 2005) i posteriorment com a Cap de Servei de Caça de la Conselleria de Medi Ambient del Govern de les Illes Balears i del Consell de Mallorca, ha dirigit projectes i publicacions sobre espècies i gestió cinegètica. Altres publicacions en les que ha col·laborat en citen en paràgrafs precedents, alguns en col·laboració amb el geògraf Antoni Barceló. Així mateix, també cal dir que Bartomeu Seguí ha estat coordinador i ponent de nombroses activitats de formació sobre caça en

¹³⁷ Els autors destaquen els trets geogràfics d'aquest indrets del Caucàs i la feina dels guies de caça, experts coneixedors del territori.

¹³⁸ Els autors repassen les possibilitats cinegètiques del campament de Doud Safari situat a l'Est de la província del Camerún. Més de 200.000 Ha de territori de caça, solcades entre d'altres, per el Mayo Rey (Río Rey), fent frontera amb Txad i limitant amb un dels parcs nacionals camerunesos més emblemàtics, el Bouba Njida.

les quals ha tractat, principalment, temes lligats a la gestió i ordenació cinegètica, modalitats tradicionals, biologia d'espècies cinegètiques i caça major.

Pel que fa a la cabra mallorquina, Juan Antonio Vives Vallés també elaborà un treball de fi de master titulat *Introducción al estudio ecológico de la cabra doméstica asilvestrada* (*Capra hircus*) y *la cabra salvaje mallorquina* (*Capra aegagrus*) en la *Serra de Tramuntana (Mallorca)*, (2010) en el qual fa un anàlisi del coneixement científic sobre la cabra a Mallorca i estudia la interacció de la cabra amb la vegetació¹³⁹.

Quant a turisme de caça, cal fer referència al treball *Turisme cinegètic com a dinamitzador de l'economia rural mallorquina* (2006) de Francesc Cardell en el qual estudia l'estructura de l'oferta cinegètica a Mallorca, analitza la demanda i elabora un diagnòstic sobre el potencial del turisme cinegètica a Mallorca¹⁴⁰.

El llibre *Patrimonio natural y propiedad rural en España* (2000) de Carlos Otero inclou l'apartat *Presencia y extinción del francolín en la Península Ibérica e Islas Baleares* de Joan Maluquer i Federicó Travé. Els autors expliquen la iniciativa¹⁴¹ mitjançant la qual es pretén introduir el francolí (*Francolinus francolinus*), espècie que va existir fins a finals del s.XIX a les Illes Balears i que està extingida a les Illes Balears i a la península Ibèrica.

En matèria de viatges de caça a l'Àfrica cal esmentar, entre d'altres, els llibres del menorquí Nicolau Maria Rubió i Tudurí¹⁴² *Caceres a l'àfrica tropical*¹⁴³ (2001) i *Caça i*

¹³⁹ Concretament, Vives analitza la cobertura vegetal i la regeneració d'espècies llenyoses en relació a la densitat de cabres estimada en funció d'excrements presents, i realitza un estudi preliminar del paper de les cabres com a dispersores de llavors.

¹⁴⁰ L'autor conclou que Mallorca disposa d'un gran potencial per desenvolupar el turisme cinegètic atenent a la possibilitat d'oferir un trofeu homologable, el boc autòcton, i modalitats de caça menor com els arruixos de perdiu, tot aprofitant la gran bellesa del medi natural mallorquí, l'experiències i know how en temes turístics dels empresaris mallorquins, allotjaments de qualitat, l'àmplia i variada oferta complementària de qualitat i la proximitat geogràfica dels països emissors, entre d'altres. Cardell també posa de manifest la falta d'informació i absència d'estudis referents a turisme cinegètic a l'illa.

¹⁴¹ L'experiència de reintroducció es va dur a terme a Mallorca, en una àrea de 2.200 ha integrades per Son Granada d'Abaix, Son Granada d'Alt, Son Granada, Son Verí i es Puig de Ros.

¹⁴² Nicolau Maria Rubió i Tudurí (Maó, Menorca 1891 – Barcelona, 1981). Arquitecte, dissenyador de jardins, urbanista i escriptor. Fill del general d'enginyers Marià Rubió i Bellver i nebot de Joan Rubió i Bellver. Establert a Barcelona, estudià a l'Escola d'Arquitectura, on obtingué el títol el 1915. Fou deixeble de Francesc d'A. Galí i de Jean Forestier. Fou professor d'arquitectura de jardins a l'Escola Superior dels Bells Oficis i des del 1917 director dels jardins públics de Barcelona. Succéi Cebrià de Montoliu com a secretari de la societat La Ciutat-Jardí (1920). Col·laborà amb Forestier en la realització del parc de Montjuïc i vers el 1925 introduí a Catalunya el jardí de paisatge (plaça de Francesc Macià, de Barcelona). Dissenyà, entre altres, els jardins de Santa Clotilde de Lloret de Mar (1919) i del palau de Pedralbes (1927) i el Turó Park (1933) a Barcelona. Amb Dufy i Llorens i Artigas exposà jardins de saló a Barcelona (1932). Publicà *Jardines de Barcelona* (1929) i *El jardí meridional* (1934). Com a arquitecte planejà i inicià (1920) l'església de Montserrat a Pedralbes, inserida de ple en el brunelleschisme i que continuà Duran i Reynals.

¹⁴³ Rubió i Tudurí uní la passió per l'Àfrica amb una de les seves grans aficions, la caça major. *Caceres a l'Àfrica Tropical*, editat inicialment el 1926, és una guia pràctica per a aquelles persones que gosessin aventurar-se a conèixer el continent africà en plena època colonial. En l'actualitat aquesta obra ha de ser lligada com un testimoni fidel de l'Àfrica colonitzada.

acampada a la selva africana (2004)¹⁴⁴, obres que destaquen per la gran qualitat literària.

En el terreny històric, sociològic i patrimonial, la caça també hi és present. Joan Socies Fiol i la Societat de Caçadors de Montuïri elaboraren el llibre *Sa Societat. Història de la Societat de Caçadors i de la Fira i mostra de sa Perdiu* (2004) que repassa la història i evolució de la Societat de Caçadors de Montuïri fundada a finals de la dècada de 1970 i dels orígens de la Fira i mostra de sa Perdiu. Es tracta d'un complet llibre que ressalta l'associacionisme cinegètic i l'activitat social entorn a la caça de la perdiu amb reclam, acompanyada d'interessants fotografies i ressenyes històriques.

També en referència a les societats de caçadors, en motiu de les Jornades d'Estudis Locals de Lloret de Vistalegre (12 de desembre de 2009), Arnau Mateu Gelabert elaborà la comunicació *Associacionisme i medi ambient. 28 anys de la Societat de Caçadors sa Conillera* que repassa la història de la societat de caçadors de Lloret. Mateu fa especial incidència en la funció social i les actuacions ambientals que giren entorn a l'associacionisme cinegètic.

Mateu Castelló i Antoni Mas també han realitzat interessants aportacions en publicacions, entrevistes i foros de debat pel que fa a la creació i evolució de les societats de caçadors de les Illes Balears. Mateu Castelló, advocat i doctorat en enginyeria de monts, ha enfocat principalment la temàtica en termes jurídics i legislatius, mentre que Antoni Mas, expert en gestió de finques, s'ha especialitzat més en el vessant de gestió cinegètica.

En termes patrimonials, cal parlar de construccions de pedra en sec vinculades a la caça. Miquela Sacarés a l'article *Las construcciones de falsa cúpula de Llumajor* (2001) esmenta i descriu les barraques de pedra en sec construïdes per a la caça de perdiu amb reclam. Així mateix, Jaume Andreu Galmés en l'article *Estudio y catalogación de barraques i casetes de piedra en seco en Petra (Mallorca)* (2001) i en el llibre *Arquitectura tradicional de les Balears* fa referència a diverses construccions tradicionals per a la caça¹⁴⁵.

¹⁴⁴ Edició bilingüe català – castellà editat pel Safari Club International, Catalunya Chapter. L'autor relata els quatre viatges a l'Àfrica tropical francesa: preparació del viatge, campaments, tipus de caceres, espècies i consells pràctics.

¹⁴⁵ *A les Illes existeixen algunes modalitats de caça ancestrals que han generat interessants construccions. Són molt freqüents les plataformes per caçar tords amb xarxa, els colls de tord. [...] Per a diverses modalitats de caça construïen barraques fetes amb branques, càrritx, etc. Podien tenir un ús provisional o reutilitzar-se. Més extrany són els casos de barraques fetes d'obra (normalment de pedra en sec), com algunes fetes per caçar perdius amb reclam, per caçar a abeurades amb xarxa (barraca d'abeurada), per caçar amb visc (barraques de xibiu), etc.[...]* És freqüent que en la construcció de murs de pedra seca i clapers s'habilitin forats i galeries per a refugi de conills (caus de conill). [...] Per a la caça de conills amb cans eivissencs, especialment a les garrigues de les zones de marina, es podien construir plataformes per observar el desenvolupament de la caça. Algunes poden tenir un berenador (taula i pedrissos), fet d'obra al damunt. ANDREU GALMÉS, JAUME. *Arquitectura tradicional de les Balears*. Pollença: El Gall, 2008.

En el caire social, les entrevistes a persones major també són una bona font per localitzar informació cinegètica i geogràfica. En aquest sentit, cal esmentar les publicacions *Converses amb la nostra gent I i II* de la revista dies i coses de Calonge, en les quals s'hi troben diverses entrevistes que inclouen al·lusions a la caça. En el primer volum, almenys els entrevistats l'amo en Miquel Gustina, l'amo en Toni Verro, el Patró Nadal Reus, l'amo en Joan Ganxo, l'amo n'Andreu Garinet, l'amo en Damià, es tort de sa Pipa, l'amo en Joan Pau, l'amo en Miquel Devertit i l'amo en Toni Es Cabrer Mel, i en el segon volum el Patró Nadal Reus, l'amo en Toni de Can Vent i Madó Antònia de Can Rito, l'amo n'Andreu Vetla, l'amo en Toni Pinya, l'amo en Joan Gustí, l'amo en Francesc Xabec, l'amo en Toni de sa Punta Grossa, l'amo en Pau de Cas Senyor, l'amo en Tomeu de sa Vinyota, l'amo en Tomeu Mino i l'amo en Toni Paulo fan alguna referència a la caça. Els entrevistats citats van néixer entre principis de 1900 i l'any 1932, per la qual cosa la informació proporcionada és molt vàlida per obtenir dades geogràfiques i també per avaluar aspectes històrics, antigues modalitats i costums de caça. Cal destacar que algunes de les entrevistes citades han estat a càrrec del geògraf Francesc Antich.

Quant a modalitats tradicionals, concretament pel que fa a la caça del tord a coll, cal mencionar el núm.10 de la Revista Miramar¹⁴⁶ de Valldemossa que inclou la caça en l'apartat de Plecs de Cultura Popular II. Es tracta d'un monogràfic especial amb la participació de nombrosos col·laboradors¹⁴⁷, el contingut del qual inclou referències de la caça a Mallorca i a Valldemossa durant l'època medieval, les modalitats de caça emprades a Valldemossa, la caça en temps d'Arxiduc Lluís Salvador, terminologia de la caça de tords amb filats, toponímia dels colls de Valldemossa, informació sobre aus migratòries, entrevistes i opinions de caçadors i ecologistes, entre d'altres, problemàtica de la caça, gastronomia cinegètica, refranys, glosses i contarelles de caça i una entrevista al Director General d'Estructures Agràries i Medi Natural. En conjunt, és un treball molt complet sobre la caça a Valldemossa i, en particular, sobre la caça amb filats a coll.

D'altra banda, el llibre *Possessions de Mallorca*, volum III (1989) de Miquel Segura i Josep Vicens dedica un apartat a les lloses a partir d'una entrevista a Francesc Bennàssar, el lloser de Pastoritx, i un altre a la caça de cabres amb llaç de la mà de Bernadí Solivelles "En Bernadí de Muntanya", en Tomeu de Mortitxet i en Paco de Mossa.

L'apartat *Olivos y Almazaras de Mallorca* redactat per Andreu Estarellas inclòs dins *Història de Mallorca*, obra coordinada per J. Mascaró Pasarius, fa esment a les diferents modalitats de caça dels tords i a la caça de cabres amb llaç. Aquesta darrera pràctica cinegètica apareix documentada gràficament amb diferents fotografies i interessants peus de foto explicatius.

¹⁴⁶ Miramar, núm. 10, any 2. Gener – febrer – març, 1992.

¹⁴⁷ Concepció Bauzà de Mirabó, Carme Bosch, Antònia M. Calafat, Catalina Calafat, Maria Josep Calafat, Margalida Calafat, Francesca Cañellas, Josep Cañellas, Nicolau S.Cañellas, Antoni X. Colom, Antònia Darder, Maria Darder, Dolors Estrades, Catalina Julià, Josep Lladó Vila, Sebastià Mas, Maria Lluïsa Morey, Llorenç Pol, Margalida Ripoll, Miquel Ripoll, Jaume Sastre, Antònia Serrano, Josep Antoni Serrano, Maria Torres, Joan Tortella, Sebastià Trias Mercant i Josep Lladó Vila.

També és usual trobar algunes referències a la caça tradicional en publicacions sobre excursions com la col·lecció *Rutes Amagades de Mallorca* (1964-1980) de Jesús García Pastor que en l'itinerari Establiments – Pouet de Sobremunt – Establiments apareixen fotografies i una breu descripció de lloses. Més recentment, el llibre sobre la Ruta de Pedra en Sec, *GR 221 Serra de Tramuntana* (2008) de Joan Sastre, Vicens Sastre, Miquel Rayó i Sebastià Torrens també ofereix algunes pinzellades i fotografies sobre modalitats de caça tradicionals com la caça del tord a coll. A més, alguns llibres amb abast territorial més extens, també es fan ressò de les modalitats tradicionals de caça a les Balears. És el cas de *El Trampeo y demás artes tradicionales en la Península Ibérica* de Moisés D. Boza que esmenta “Sa llosa” mallorquina¹⁴⁸ i los “filats en coll”¹⁴⁹.

En diverses publicacions sobre la vida en el camp, la caça no és una activitat exempta de tractament. Així, el llibre *Fora Vila* (2002) amb selecció de textos de Plàcid Pérez dedica un capítol a la caça, amb especial referència a aspectes de gestió i a la falconeria. Un altre llibre, *Foravila: animals i plantes* (2005) de Tomàs Bosch tracta sobre modalitats populars de caça, algunes prohibides actualment, costums rurals i de l'interès cinegètic d'algunes espècies d'animals. També la col·lecció *Els nostres arts i oficis d'antany* IV (1983) i V (1984)¹⁵⁰ de Joan Llabrés Ramis i Jordi Vallespir Soler parlen de la caça major i menor, de les campanyes d'extermini i aus protegides, d'arts de caça, de falconers i de l'ofici d'armer. En referència a la caça i extermini d'espècies avui protegides però en el passat intensament perseguides, cal esmentar la comunicació *Concepte manacorí dels corbs i genetes* de Jaume Damià (2006) en motiu de la celebració de les iv Jornades d'Estudis Locals de Manacor.

En el plànol lingüístic, cal destacar l'article *L'argot dels caçadors de la contrada de Campos* (2006) de Joan Ignasi Servera Vila en el qual dona a conèixer l'específic ús del llenguatge dels caçadors de Campos, al migjorn de Mallorca. Servera descriu diferents modalitats tradicionals de caça¹⁵¹, algunes il·legals actualment, i en fa un anàlisi

¹⁴⁸ *No por ser la última será una losa menos interesante que las anteriores. Más bien al contrario, pues entre todas las que he tenido oportunidad de estudiar ésta sobresale por su pericia, pues es la única en la que se empleaba cebo vivo para atraer a la presa. [...]*

Según testimonios orales recogidos en la zona, he podido constatar cómo hasta principios de la década de los setenta del pasado siglo aún quedaba algún cazador dedicado a tal menester, capaz de mantener instaladas en la sierra más de trescientas losas durante toda la temporada, que solía extenderse desde primeros de octubre a finales de febrero.

BOZA, MOISÉS D. *El trampeo y demás artes tradicionales en la Península Ibérica*. Barcelona: Editorial Hispano Europea, SA, 2002.

¹⁴⁹ *Selectiva donde las haya, esta ancestral modalidad cinegética ha venido practicándose de manera ininterrumpida desde tiempos inmemoriales hasta la actualidad por los antiguos moradores de las Islas Baleares, incluyendo en esta ocasión a personas de ambos sexos.*

BOZA, MOISÉS D. *El trampeo y demás artes tradicionales en la Península Ibérica*. Barcelona: Editorial Hispano Europea, SA, 2002.

¹⁵⁰ Aquests llibres ofereixen àmplia informació sobre la caça a les Balears, des de notes històriques fins a entrevistes orals a caçadors i armers.

¹⁵¹ Concretament descriu la caça amb filats (caça de guàtleres i caça a la beurada), caça amb cans (caça amb cans eivissencs i caça amb cans llebrers), caça amb fura, caça amb reclam i caça amb llaços, caça amb paranys (caça amb lloves i caça amb rateres).

lingüístic i etnogràfic. Al final del treball apareix un glossari per a cada terme utilitzat en l'argot cinegètic dels caçadors campaners i d'altres pobles propers.

En termes cinòfils, la importància de races de cans de caça autòctones a les Balears ha donat lloc a una prolífica bibliografia, en la qual es poden localitzar nombroses referències d'interès geogràfic.

Pel que fa al ca eivissenc, cal destacar el llibre *Ca Eivissenc: l'alternativa* (1987) de Miquel Elena Rosselló i Charles Camberoque¹⁵² que tracta en detall la raça, els costums dels caçadors, la base econòmica, el perfil del caçadors, els llocs de caça, les diferents variants de caça,... tot il·lustrat amb fotografies que mostren el vessant més autèntic d'aquesta tradicional modalitat cinegètica. Altres llibres sobre aquesta raça són *El podenco ibicenco* (1976) de Salvador Gómez-Toldra, *El podenco ibicenco. Cria, cuidados, adiestramiento* (1987) de Anne Mary Delalix, *El nuevo libro del podenco ibicenco* (dècada de 1990) de Salvador Gómez-Toldra o *Historias de Mel: El Podenco Ibicenco* (1998) de Rafael Sainz Fuertes. Per la seva banda, Juan Delibes, l'any 1989 publicà en la Revista Trofeu un article titulat *Podencos ibicencos, una hermosa tradición de caza*¹⁵³. Finalment, cal dir que el ca eivissenc també es present en publicacions i articles d'àmbit més general com *With a camera in Majorca* de Margaret d'Erote (1907), *Ibiza y los islotes adyacentes* de Bartolomé Marí (1961), *Diccionario de secretos de Ibiza*¹⁵⁴ de Mariano Planells (1982), *xxx a Eivissa de Philippe Rotthier* (2003) i *Formentera en les teues mans* (2007), entre d'altres revistes d'àmbit insular i publicacions sobre races autòctones.

Quan al ca mè cal destacar el llibre *ca mè mallorquí* (2004) de Llorenç Payeras i Jaume Falconer que inclou, entre d'altres, trets referents a la història de la raça, la situació administrativa, la funcionalitat en la caça i aspectes socials. Referent a la mateixa raça, cal mencionar, atenent a l'interès històric, el llibre *El mejor perro de muestra* (1882) de J. T. Cabarrus i més recentment les publicacions *Ca mè* (1991) de Ll. Payeras i P. Pons, *El ca mè* (1996; 1998) de Ll. Payeras i J. Falconer, *Ca mè mallorquí* (2001) de Ll. Payeras i J. Falconer i l'article *Ca mè mallorquí, el perdiguero de Mallorca* (2002) de A. Vaquer.

El ca rater mallorquí (2004) de Llorenç Payeras i Jaume Falconer segueix en certa manera un esquema de contingut molt similar al llibre *El ca mè mallorquí* (2004) on destaquen quant a l'assumpte geogràfic les referències a la història de la raça, l'estil de

¹⁵² Sobre el mateix tema els dos autors, Miquel Elena Rosselló i Charles Camberoque, publicaren *Els Mallorquins, chiens de chasse des Baleáres* (1985). Sobre el llibre *Ca Eivissenc: l'alternativa* cal destacar que es presenta en edició bilingüe (català – castellà) i compta amb el pròleg de l'escriptor i periodista Andreu Manresa i amb una col·laboració de Miguel Delibes.

¹⁵³ *En pocas regiones españolas, sí es que hay alguna, estará tan arrigado el ejercicio venatorio como lo está en Baleares. Cuando este invierno tuve ocasión de comprobarlo me costaba creer lo que veían mis ojos. Una circulación inusual los sábados y domingos desde dos horas antes de amanecer. Buena parte de los bares abiertos en todos los pueblos a las siete de la mañana y una concurrencia y animación en los mismos realmente fuera de lo normal. Mientras desayunaba mi ensaimada con café me di cuenta de que la indumentaria del personal era inequívocamente de campo, a la vez que advertía que todas las conversaciones giraban sobre caza. Asombroso. Jamás en la Península había vivido un ambiente parecido.* (J.Delibes, 1989)

¹⁵⁴ En aquesta publicació també podem trobar algunes referències a la caça d'ericons, a la falconeria i a la caça de foques.

caça i els trets socials. Altres publicacions sobre aquesta raça autòctona són *Ca rater* (1991) de Llorenç Payeras i P. Pons, *Ca rater* (1998) de Llorenç Payeras i Jaume Falconer, *El ca rater mallorquí* (2002) també de Payeras i Falconer i *Races autòctones de Mallorca* (2003) de Bartomeu Anguera.

Com a obra de conjunt sobre races autòctones cal destacar el llibre del Patronat de les Races Autòctones de Mallorca, *Els animals domèstics de raça autòctona de Mallorca* (1988), en el qual Gabriel Puigserver tracta sobre el ca de bestiar, el ca de bou, el ca eivissenc, el ca rater i el ca mè mallorquí.

En termes formatius, a finals de la dècada dels noranta del segle XX i en els primers anys de 2000, coincidint amb la creació de l'Oficina de la Caça¹⁵⁵ del Consell de Mallorca, s'organitzaren cursos de formació de caçadors que donaren lloc a l'edició d'un interessant manual, *Formació de Caçadors* (2001) d'Antoni Mas Mir, Antoni Tomàs Vaquer, Bartomeu Seguí Campaner, Luís Gallego Castejón, Mateu Castelló Mas i Miquel Oliver Servera. Aquest llibre es repartí a la I Diada del Caçador celebrada a Sineu i tracta de la gestió de la caça, la biologia de les espècies cinegètiques, els plans tècnics de caça, la gestió sostenible de finques, les armes de foc, les modalitats tradicionals, els aspectes legals i les espècies protegides. Prèviament també s'havien organitzat a les Illes diversos cursos sobre caça: *Especialista en recursos cinegéticos y control de plagas agrícolas y forestales en Baleares* (110 hores, 1997) organitzat pel Fons Social Europeu, el Govern Balear, la Fundació Universitat-Empresa de les Illes Balears, la Universitat de les Illes Balears i la Fundació Rubió – Tudurí dirigit per la Dra. Aina Alemany Ferrà, Professora Titular d'Universitat del Departament de Biologia Ambiental de la UIB, el *I Curs d'Ordenació Cinegètica a Balears* (40 hores, 1997) organitzat per la Conselleria de Medi Ambient, Ordenació del Territori i Litoral i la Federació Balear de Caça dirigit pel Dr. Mateu Castelló Mas, Cap del SECONA de la Conselleria de Medi Ambient, Ordenació del Territori i Litoral del Govern Balear i per Antoni Tomàs Vaquer, President de la Federació Balear de Caça i *Especialista en Gestión de Recursos Cinegéticos* (100 hores, 1998) organitzat pel Fons Social Europeu, el Govern Balear, la Fundació Universitat – Empresa de les Illes Balears i el Departament de Biologia Ambiental de la Universitat de les Illes Balears, dirigit pel Dr. Luís Gállego Castejón, Catedràtic de Zoologia del Departament de Biologia Ambiental de la UIB¹⁵⁶. Bartomeu Seguí va ser el coordinador d'aquests tres cursos esmentats. A

¹⁵⁵ La creació de l'Oficina de la Caça del Consell de Mallorca el maig de l'any 2000 tenia la intenció de potenciar i fomentar l'activitat cinegètica com a estratègia de sostenibilitat aplicada a la conservació de la natura i el medi rural. La iniciativa sorgí arran de les peticions dels practicants de l'activitat cinegètica i de les societats de caçadors conscients del constant declivi que patia a Mallorca la caça i per l'esvaïment progressiu dels valors, costums i patrimoni lligat a les activitats tradicionals. Entre els anys 2000 i 2007, l'Oficina de la Caça organitzà nombrosos cursos de formació dirigit pel Dr. Seguí. Aquesta etapa s'inicià l'any 2000 amb 5 Seminaris de gestió sostenible de 8 hores celebrats a Sant Joan, S'Horta, Son Servera, Alcúdia i Valldemossa i amb dos cursos de 25 hores celebrats a Santa Eugènia i Pollença. En els anys següents s'amplià el contingut temàtic de les activitats formatives amb cursos i conferències sobre biologia d'aus migratòries, armes de foc, races autòctones, caça fotogràfica, agricultura i caça, campaments d'estiu per a joves caçadors, programa caça i món rural a les escoles,...en els quals intervingueren com a ponents, entre d'altres, els geògrafs Antoni Noguera i Antoni Barceló, els biòlegs Bartomeu Seguí, Josep Santandreu i Jesús Nadal, l'advocat i enginyer de monts, Mateu Castelló, el gestor cinegètic Antoni Mas, el veterinari Toni Garcies i Juan José García Estévez, el tècnic agrícola Llorenç Payeras, l'instructor Bartomeu Calafell i el mestre armer Julià Gomila.

¹⁵⁶ En els cursos esmentats hi participaren ponents d'alt nivell del panorama nacional com Pablo Ortega, Jorge Bernard, Alberte Pagès o Mario Sáenz de Buruaga, entre d'altres. Com a ponents de les Illes hi

finals de 1998 es va firmar un conveni en matèria de formació de caçadors entre la Conselleria de Medi Ambient del Govern Balear i la Fundació Universitat Empresa de les Illes Balears i es va desenvolupar el programa *Charlas de Caza*. En total es van impartir 11 xerrades a diferents pobles de les Illes Balears, i en els quals hi van participar prop de 250 interessats. Per part de la UIB el coordinador va ser el Dr. Luís Gallego en col·laboració del Dr. Bartomeu Seguí, i per part de la Conselleria ho va ser el Sr. Sebastià Jaume. La Federació Balear de Caça també va col·laborar en aquest projecte. D'aquesta activitat formativa es va publicar un petit manual anomenat *Charlas de Caza* (1998) que inclou temes sobre la caça en la Comunitat Europea, reglamentació a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, armes i balística, consells de caça, espècies protegides, biologia d'espècies i arts tradicionals, entre d'altres.

Pel que fa altres publicacions contemporànies referents a caça s'ha d'esmentar el llibre *Medicina de la Caza, manual de prevención y primeros auxilios para cazadores* (2001) del Dr. Ramon Sancho Fuertes i editat pel Consell de Mallorca, *Llei balear de caça i pesca fluvial* (2006) editat per la Direcció General de Caça, Protecció d'Espècies i Educació Ambiental i que reproduïx, en edició bilingüe, la Llei 6/2006, de 12 d'abril, publicada en el BOIB núm. 61 de 27 d'abril de 2006 i *Ús i maneig de l'escopeta en la caça i el tir* (2009) de Javier Sagrera Azpillaga.

Altres fonts bibliogràfiques d'important rellevància en matèria de caça a les Illes Balears són les revistes especialitzades en el sector, les enciclopèdies i els suplementes de premsa que en determinades ocasions s'han publicat sobre l'art venatori.

Pel que fa a revistes especialitzades, cal destacar la Revista Caça i Medi Natural que es començà a editar el febrer de l'any 2003 amb el suport del Departament de Medi Ambient del Consell de Mallorca amb la finalitat de servir de mitjà divulgatiu del col·lectiu de caçadors i alhora donar a conèixer l'activitat als no caçadors. El darrer número, el 18, aparegué a principis de l'any 2010. El 2006, la Direcció General de Caça, Protecció d'Espècies i Educació Ambiental de la Conselleria de Medi Ambient del Govern de les Illes Balears va editar la revista Caça, que tingué alguns números de continuïtat. Més recentment, el setembre de 2010, va aparèixer la revista divulgativa CazaMallorca.

En referència a les enciclopèdies, cal destacar l'ampli tractament que rep la caça a l'enciclopèdia de Menorca, com ja s'ha comentat anteriorment. Ben interessant també és l'apartat de caça present en la Gran Enciclopèdia de Mallorca amb referències a notes històriques, modalitats i races de cans, entre d'altres. Per la seva banda, l'Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera, consultable en versió web a l'adreça <http://www.eeif.es/>, ofereix, per exemple, àmplia informació sobre la caça amb ca eivissenc.

intervingueren, entre d'altres, Mateu Castelló (Legislació), Bartomeu Seguí (biologia d'espècies cinegètiques i falconeria), Cristòfol Gomila i Antoni Tomàs (modalitats tradicionals), Antoni Mas (gestió de finques). L'any 1995 es celebrà a Madrid el *I Curso de Gestión de Recursos Cinegéticos* organitzat pel Colegio oficial de ingenieros técnicos forestales y la Escuela universitaria de ingeniería técnica forestal de la Universidad politécnica de Madrid, el qual compta amb assistència d'alumnes de les Balears com Bartomeu Seguí i Antoni Mas.

Quant als dossiers de premsa, cal destacar el magazine *Brisas* del diari Última Hora que en determinades ocasions ha elaborat reportatges sobre la caça¹⁵⁷ o suplementes del Diari El Mundo o Diario de Mallorca.

En termes generals, la major part d'obres i referències bibliogràfiques citades fins ara fan referència a l'illa de Mallorca. No obstant això, Menorca també compta amb un conjunt de treballs realment interessants. El llibre *La Caza en Menorca* (1995) de José María Pons Muñoz està estructurat en 20 capítols sobre aspectes històrics, socials, biològics i ambientals, entre d'altres, sobre l'activitat cinegètica a Menorca. En el darrer capítol, dedicat a les conclusions finals, l'autor esmenta el nombre de llicències expedides durant la temporada 1993 – 1994 a Menorca així com el nombre d'autoritzacions per caçar tords¹⁵⁸ i el nombre de vedats i superfície vedada a l'illa¹⁵⁹,

¹⁵⁷ Alguns d'aquests reportatges són:

La caza mayor vuelve a Mallorca (Brisas, núm. 2. Jaume Nicolau), *La pasión de la caza en Mallorca* (Brisas, núm. 27. Damià Ramis), *El tiro al vuelo, cuestión de experiencia* (Brisas, núm.32. Damià Ramis), *El mejor amigo del cazador* (Brisas, núm. 34. Damià Ramis), *Cazando con perros* (Brisas, núm.39. Damià Ramis), *Adiós a una temporada con más penas que glorias* (Brisas núm. 41. Damià Ramis), *Con el otoño, llegaron los tordos* (Brisas, núm. 80. Damià Ramis), *Una jornada de caza* (Brisas, núm. 82. Damià Ramis), *Hoy queda abierta la caza* (Brisas, núm.116 Bis. És un número que inclou, entre d'altres, un article sobre la caça a Mallorca a l'Edat Mitjana i un sobre la caça i l'ecologia) *Los últimos alimañeros de Mallorca* (Brisas, núm. 163. Humbert Colom), *Vuelve la caza* (Brisas, núm.168. És un especial sobre la caça amb entrevistes, articles, calendari de caça,...), *“Bernadí de Muntanya” toda una vida junto a las cabras en la Serra Nord* (Brisas, núm. 198. Humbert Colom), *La caza, última gran tradición del medio rural* (Brisas, núm. 214, Humbert Colom), *“Filats”, la gran pasión de los abuelos de la Sierra* (Brisas, núm. 290. Humbert Colom), *Cerrojazo a una floja temporada de caza* (Brisas, núm. 303. Humbert Colom), *Abierta la veda para una caza más responsable* (Brisas, núm. 337. Diversos autors, és un especial sobre caza que inclou també una entrevista al director general d'Agricultura, informació sobre granges cinegètiques, una enquesta a les societats de caçadors,...).

¹⁵⁸ *En Menorca en la temporada 1993 – 1994 se expedieron un total de 2.767 licencias de caza, tanto licencias para cazar con arma, como sin ella, distribuidas de la siguiente forma:*

Delegación Mahón 1.923
Delegación Ciutadella 844

Además para cazar tordos con filats, se expedieron la siguientes autorizaciones:

Delegación Mahón 434
Delegación Ciutadella 78

PONS MUÑOZ, JOSÉ MARÍA. *La caza en Menorca*. Menorca: Setmanaris i Revistes, 1995.

¹⁵⁹ *En Menorca, actualmente existe un total de 398 fincas acotadas, lo que cubre una superficie de 54.500 Has. distribuidas por municipios:*

Municipio	Cotos	Has
Ferrieres	39	6.269
Ciutadella	83	12.814
Sant Lluís	20	1.958
Es Migjorn Gran	3	345
Es Castell	4	343
Mahón	72	7.843
Alaior	97	9.024
Mercadal	80	16.177
TOTAL	398	54.773

Lo que supone unas 15.000 Has. sin acotar (21%).

PONS MUÑOZ, JOSÉ MARÍA. *La caza en Menorca*. Menorca: Setmanaris i Revistes, 1995.

dades en conjunt d'un valuós contingut estadístic i territorial. Pons, ja pràcticament al final de l'obra, deixa palès l'interès geogràfic de Menorca amb una opinió que convida a seguir treballant en l'estudi de les activitats humanes i del medi: *En mi opinión, Menorca es el enclave perfecto para estudiar la complejidad de la convivencia, el respeto, la tolerancia, las costumbres, los derechos y los cambios estructurales y culturales del campesinado isleño; el conjunto en definitiva, de complejidades de la convivencia entre el hombre y la naturaleza del siglo XXI.* Sens dubte, dins aquesta reflexió de l'autor, la caça hi juga un paper molt important, ja que és una de les darreres tradicions vives del medi rural.

El llibre *Jardins de Déu* també compta amb un apartat sobre la caça, en el qual José María Pons repassa l'evolució cinegètica a Menorca i aprofundeix en la descripció d'algunes de les principals espècies cinegètiques i les modalitats associades¹⁶⁰. Per acabar, l'autor també fa unes reflexions sobre el futur de la caça a Menorca.¹⁶¹

En el marc de publicacions sobre el món rural menorquí, cal citar l'obra els llibres *Menorca pagesa* (1988) i *Menorca pagesa II* (1998) d'Antoni Bonet. En el primer llibre trobam un apartat sobre la caça a Menorca en el qual Bonet fa un repàs històric de la caça i de l'evolució de les diferents modalitats, des de gairebé la meitat del segle XX fins el moment de la publicació de l'obra¹⁶². A *Menorca pagesa II*, l'autor especial referència als *caçaderos*¹⁶³, a les maneres de caçar entre els anys 1940 i 1960, als caçadors

¹⁶⁰ *La caça actual a l'illa està representada solament per espècies de caça menor, de les quals cal destacar la perdiu roja i la becada, per als amants de la caça amb fins gossos de mostra, gossos de raça anglesa com el ràpid pointer, de mostra electrizant, o el senyorial setter irlandès, o també amb gossos de mostra espanyols, com el perdiguer de Burgos. I per a la caça del conill, tocant a gossos, cap com mitja dotzena de cans eivissencs.*

PONS MÚÑOZ, JOSÉ MARÍA. << La caza>> A: Rubió de Rispal, Margarita. *Jardines de Dios. Menorca.* Barcelona: Angle Editorial, 2003.

¹⁶¹ El futur de la caça a Menorca ha d'enfocar-se necessàriament des d'una postura que no isgui aquesta manca de coratge i optimisme amb què sembla que es gestiona la cinegètica actual, una activitat que, si no n'oblidèssim tan injustament els orígens, hauríem de defensar com allò que és, ni més ni menys que la més antiga ocupació de l'home, a la qual probablement, a més, devem part de la nostra pròpia condició de privilegi evolutiu.

PONS MÚÑOZ, JOSÉ MARÍA. << La caza>> A: Rubió de Rispal, Margarita. *Jardines de Dios. Menorca.* Barcelona: Angle Editorial, 2003.

¹⁶² Es caçava de diferents maneres. De nits, amb cans, fures i senderes; i de dia bé de la mateixa manera, o bé amb escopeta. De vegades, també anaven a fer lluna; açò consistia a anar a un cert indret un vespre de lluna clara, dins una marina on hi havia un replà d'arena, i allà s'amagava el caçador tot esperant que es conills sortissin a jugar o a gratar s'arena, quan sortien – si és que sortien, perquè de vegades no en veien cap -, els disparaven amb l'escopeta.

[...]

Els pobles de Menorca on hi ha més caçadors en relació als habitants són Ferreries, es Mercadal i Migjorn; ja que a Alaior, Maó i Ciutadella tenen un nombre d'habitants molt més elevat.

BONET, ANTONI. *Menorca pagesa.* Maó: Editorial Menorca, 1988.

¹⁶³ *A Menorca s'anomenen caçaderos a aquelles parts de terreny que són més apropiades per caçar o més ben dit, allà on sa caça abunda més; n'hi ha de moltes castes: així idò trobam parts de sa nostra geografia menorquina, que són molt bones per caçar-hi conills, o més ben dit, eren, perquè avui amb sa ditxosa malaltia aquests animals han minvat molt; llavors trobam aquelles altres parts que són més*

d'escopeta i, finalment, també conta una curiosa anècdota. Així mateix, en aquest mateix llibre Antoni Bonet també dedica un apartat a les perdius del camp, amb interessants referències a la caça¹⁶⁴.

L'obra *Records per un somriure* (1980) de Miquel Anglada té un apartat titulat *Aquella caçada de perdius* en el qual l'autor parla de la caça a coll, de la caça del conills i d'un caçada de perdius que reflexa el caràcter exagerat i la fama de mentiders dels caçadors¹⁶⁵.

Altres obres localitzades com els *Quaderns de Folklore*¹⁶⁶, col·lecció que recull els elements que configuren la cultura popular menorquina, o *Migjorn, paisatges i personatges*¹⁶⁷ (2001) de Cristòfol Moll Huguet contenen temes amb interessants al·lusions a la caça tradicional.

En referència a les Pitiüses, les dades bibliogràfiques localitzades sobre caça són escasses i no existeixen publicacions específiques, excepte pel que fa a la raça autòctona del ca eivissenc que compta amb nombroses publicacions, com ja s'ha comentat anteriorment. L'enciclopèdia d'Eivissa i Formentera també és un important mitjà per localitzar informació i referències a la caça. Així mateix, tal i com ens han pogut informar des de l'Arxiu d'Eivissa la informació publicada localitzada és molt reduïda, excepte algunes breus dades de caràcter històric¹⁶⁸.

apropiades per perdius, ses zones de regadiu, són molt bones per guàtleres, i per caçar al vol es llocs més indicats solen ser aquells de marina rasa.

BONET, ANTONI. *Menorca pagesa II*. Maó: Editorial Menorca, 1998.

¹⁶⁴ Sa naturalesa esquerpa d'aquests animals fa que tenguin una vida i uns comportaments molt especials, dels quals en podríem rallar molt. Així idò, quan s'atraca s'hivern abandonen es conradis per anar a viure dins sa marina i sa muntanya; acò ho fan per dues raons: sa primera i principal és sa de resguardar-se des fred i ses fortes ventades, i s'altra per fugir des perdigons des caçadors; d'aquesta manera a sa marina sempre troben més defensa.

[...]

Diguem finalment que a Menorca està molt arrelada sa caça de perdius, ja sigui amb cans (ensinistrats a posta, que per açò es diuen "cans de perdius") ja per mitjà d'un "perdigot". Fins no fa gaire temps era típic veure es sabaters que feien feina a ca seva, com solien tenir penjada a sa paret a prop d'ells sa gàbia amb es "perdigot", on no mancava una pedra perquè s'animal pogués esmolar es bec.

¹⁶⁵ *Temps enrera, i encara avui, els caçadors tenen fama de mentiders. No ho són mentiders! Són espantosament exagerats i contenen que han fet el que haurien volgut fer. Són els noranta nou tords que afaga, posem per cas, En Catano, que, segons diu ell, no fa arribar a cent perquè per un, jo no em faig mentider.*

ANGLADA, MIQUEL. *Records per un somriure*. Menorca: Edicions Nura, 1980.

¹⁶⁶ *A en Bep li agradava anar a caçar; hi anava amb els germans de na Maria els diumenges, o quan anaven a fer llenya a la marina o a xermar, i així, en acabar, anaven a veure si podien aconseguir qualche conill. Cadascú portava el seu ca i la seva escopeta; en Toni tenia una fura. Quan un conills s'amagava dins el seu cau, la fura hi entrava i, com que tenia unes dents molt afilades i era molt maleita, obligava el conill a sortir i a caure dins la trampa que li havien preparat a la boca del cau, "l'assendera".*

PONS OLIVES, LUCÍA. *Sa madona menorquina*. Menorca: col·lectiu Folkloric de Ciutadella, 2004.

¹⁶⁷ Aquest llibre conté un apartat que fa referència a una armada de perdigots.

¹⁶⁸ La Sra. Ana Colomar, de l'Arxiu d'Eivissa ens ha informat de les següents referències sobre caça: *Les Pitiüses* (opuscles) d'Enric Fajarnés Tur, porta uns "Capítols de política i bon govern de la illa de Iviça fets en 1655" que parlen sobre el preu màxim dels conills, llebra, perdiu, coloms salvatjes i pardals i

Finalment, i pel conjunt de l'arxipèlag, cal esmentar l'espai televisiu denominat Xarxes i Filats emès per IB3 televisió que tracta aspectes relatius a la caça i a la pesca a les Illes Balears amb un important seguiment d'audiència.

7.4. Conclusions

La temàtica cinegètica compta amb nombroses publicacions i referències bibliogràfiques dins el marc territorial de les Illes Balears, atenent a la importància qualitativa i quantitativa de la pròpia activitat. No obstant això, el nombre de publicacions i articles exclusives en la matèria és força reduïda en comparació amb les referències o notes localitzades en altres treballs de temàtica més àmplia. Cal considerar un important augment de publicacions en els darrers anys, degut a l'impuls administratiu a la caça, primerament amb la creació de l'Oficina de la Caça del Departament de Medi Ambient del Consell de Mallorca (any 2000) i posteriorment amb la creació de la Direcció General de Caça, Protecció d'Espècies i Educació Ambiental de la Conselleria (any 2003).

Quant als geògrafs, la caça no ha estat un tema que hagi despertat un especial interès malgrat sigui una de les activitat que més territori "*consumeixen*" de forma blana i que adhesion a un ampli nombre de variables geogràfiques. Malgrat això, pel que fa a les escasses publicacions i articles exclusius en la matèria, els geògrafs han estudiat principalment els vessants tradicional i toponímic associats a l'activitat, mentre que l'anàlisi d'aspectes territorials, socials i econòmics, així com l'estudi de la caça integrada dins la geografia rural o de l'oci, constitueixen línies de recerca tractades minoritàriament i amb un gran potencial de desenvolupament des de l'òptica geogràfica.

Quant publicacions d'àmbit més general no exclusives en caça, el nombre de geògrafs que incorporen apartats o referències sobre la caça dins els seus treballs és major. Els trets històrics i antropològics de la caça són els vessants més recurrents (possiblement perquè molts d'investigadors tinguin una formació geogràfica – històrica, pròpia dels plans d'estudis de la disciplina fins gairebé a la meitat de la dècada dels noranta del segle XX) encara que en certes ocasions els aspectes socials, econòmics i de distribució – evolució del nombre de caçadors i dels vedats de caça han estat objecte de particular tractament.

En tot cas, la major part d'informació localitzada i treballada per geògrafs es correspon a l'illa de Mallorca, essent gairebé inexistent les referències a les altres illes.

El naixement de la Universitat de les Illes Balears, el 1978, i de la instauració dels estudis en geografia com especialitat independent de Filosofia i Lletres no suposaren un interès per una activitat amb molta afició i amb una elevada demanda de territori com és la caça, malgrat fos una època en què l'interès de la disciplina pel medi rural i per les activitats agràries era notori. Possiblement la desmesurada emergència d'un turisme de masses, consumista de recursos, transformador de territori i causant de múltiples impactes ambientals, socials i econòmics, desplaçà l'interès que podria haver tingut la caça i que simultàniament es va veure arrossegada gairebé a l'oblit pel decliu

demes volateria salvatge. També sobre el preu màxim de les peces per fer escopetes. Així mateix, El llibre del mostassaf d'Eivissa, *La vila d'Eivissa a la Baixa Edat Mitjana* d'Antoni Ferrer Abárzuza també té algunes notes sobre els preus de les peces i la forma de vendre la carn.

d'agricultura, la ramaderia, l'explotació forestals i altres activitats extractives a les quals tradicionalment ha anat associada des del punt de vista geogràfic.

En cap cas, el boom de publicacions en caça d'altres universitats espanyoles, principalment durant les dècades de 1980 i de 1990, no tenen seguiment dins l'entorn dels geògrafs insulars.

Pel que fa a altres disciplines, cal destacar les publicacions de caràcter històric - antropològic i biològic - ambiental de la caça, encara que n'existeixen de molts d'altres àmbits temàtics. Com es lògic, les modalitats de caça tradicionals exclusives de les Illes (caça de la perdiu amb reclam i bagues, caça amb cans eivissencs, caça del tord amb filats a coll i caça de cabres amb llaç), les races autòctones de cans (ca mè mallorquí, ca rater mallorquí, ca eivissenc i ca de conills de Menorca) i la cabra salvatge mallorquina ocupen una gran part del gruix de la bibliografia cinegètica insular¹⁶⁹.

El cert és que a dia d'avui la caça presenta un molt destacat potencial d'estudi i d'anàlisi geogràfic, recolzat per l'existència d'una important base bibliogràfica pluridisciplinar. Aquesta situació pot conduir no sols al millor coneixement de l'activitat sinó també a la definició de propostes d'ordenació cinegètica i a l'aplicació d'estratègies de desenvolupament social, econòmic i ambiental en els entorn rurals fonamentats en l'aprofitament sostenible d'un recurs natural associat a una activitat amb un intens bagatge cultural.

¹⁶⁹ No obstant aquesta afirmació genèrica, cal dir que per a la caça de cabres amb llaç i el ca de conills de Menorca hem localitzat molt poques referències bibliogràfiques.

8. La posició de la caça dins el context rural actual. Una oportunitat per desplegar la metodologia del treball geogràfic i desenvolupar les fortaleses de la caça sostenible.

Transcorreguda ja una dècada del segle XXI, els estudis geogràfics en matèria de caça tenen un gran potencial i un camp d'estudi vertaderament ampli, sobretot si porten associats connotacions ambientals i anàlisis sociològics de detall i, més complementàriament, aspectes històrics, econòmics, etnològics, antropològics i jurídics. El Dr. Ontiveros (1992) esmentava que *“Afortunadamente para las tres comunidades con más importancia cinegética – Castilla – La Mancha, Extremadura y Andalucía – hay líneas de investigación incipientes sobre el tema aunque es mucho lo que queda por hacer. Pero constituye un vacío lamentable que apenas existan estudios sobre las comunidades demandantes en caza, con lo que nuestra ignorancia sobre los flujos de cazadores – extremo clave para conocer la geografía cinegética española – es casi absoluta”*. En la mateixa línia que denota la manca d'estudis sobre geografia cinegètica i que queda molt per fer, insisteix el Dr. Ontiveros (1991) dient: *“Pero, más grave aún es que conocemos muy poco o casi nada, desde el punto de vista de la demanda, sobre los flujos de cazadores entre comunidades, provincias y municipios, campo y ciudad, por lo que es imposible diseñar la geografía de los espacios cinegéticos, pues ésta es fruto de la oferta natural o no de caza, pero también de la demanda de ella. Si a ello se une que las estadísticas existentes, como sabemos, son endebles cronológicamente y en contenidos, así como en cuanto a fiabilidad, habrá que concluir que la geografía cinegética española de la caza está por hacer. [...] En conclusión, la geografía cinegética, como segmento de la Biogeografía, como parte de la Geografía Agraria o como manifestación de la Geografía del Ocio es tarea compleja e interesante, y es España sólo contamos con atisbos e hipótesis interesantes”*.

En els nostres dies, l'abordatge d'un estudi geogràfic sobre la caça té els avantatges de disposar de bibliografia bàsica com la que hem tractat fins ara que en termes metodològics i conceptuals són de gran vàlua. No obstant això, l'investigador ha de tenir ben present l'evolució natural, territorial i socioeconòmica del context a estudiar que és el cinegètic. Com diu López Ontiveros (1992) *“Toda la geografía animal es dinámica, y no sólo porque los biótopos y ecosistemas cambian por influencia antrópica sino porque los animales cazables aprenden a defenderse ante las nuevas amenazas de una civilización cada vez más técnica. De aquí, que una geografía de la caza siempre tenga un carácter provisional, o sea que sólo puede ser de “aquí y ahora”*. En este sentido, por ejemplo, son muy ilustrativos los cambios recientes en la distribución del jabalí, la codorniz, las anátidas, etc, por la deforestación de la dehesa, la colonización de vegas fluviales, la expansión del regadío, introducción de nuevos cultivos, proliferación de embalses, despoblación etc., en cuyo estudio, ni siquiera bosquejado, sin duda el geógrafo puede realizar significativas aportaciones”.

Prenent com a referència la contínua realitat canviant de la distribució i comportament de les espècies cinegètiques cal tenir també en consideració la constant transformació dels espais rurals, les adaptacions normatives, les variacions en els patrons dels models de recreació i d'oci, les noves tècniques de gestió ambientals o els nous escenaris socials i econòmics, simplement creats per inèrcia evolutiva, però que afecten i influeixen sobre el que pretenem estudiar, la caça.

En aquest sentit, un aspecte que no pot passar desapercebut com a una excel·lent oportunitat per al geògraf per treballar noves concepcions geogràfiques de la caça és el model postproductivista¹⁷⁰ que s'imposa en el medi rural, que fa que el camp comenci a ser vist com un espai que pot aportar i aporta valors¹⁷¹ de gran interès per a una societat global cada vegada més urbanitzada. Els espais rurals s'adapten a una nova situació ambiental, demogràfica, social, econòmica, territorial i política com a conseqüència d'un model agrari productivista¹⁷² que s'ha posat en dubte degut a que l'increment de la producció ha conduït a un increment en el volum d'ajuda, s'ha despertat una preocupació per la situació de l'hàbitat de l'agricultura, la societat ha pres consciència dels problemes generals per la globalització amb sistemes antinatural de processat d'aliments i cultius i moviments a grans distàncies de mercaderies, i on el fet de mantenir una política agrària basada en patrons quantitius condemnaria a la desaparició de la majoria d'agricultors.

Segons reflexions del geògraf X. A. Armesto López (2005) la línia productiva agrària que es defineix amb el postproductivisme és aquella en la qual es prioritzen els aspectes associats amb el medi ambient i amb la qualitat de les pròpies produccions, encara que

¹⁷⁰ Es tracta d'un concepte de procedència anglosaxona, introduït a principis de la dècada dels noranta del segle xx per definir les noves pautes del món rural anglès des de la geografia i la sociologia. Els científics socials espanyols els comencen a utilitzar a partir de 1996.

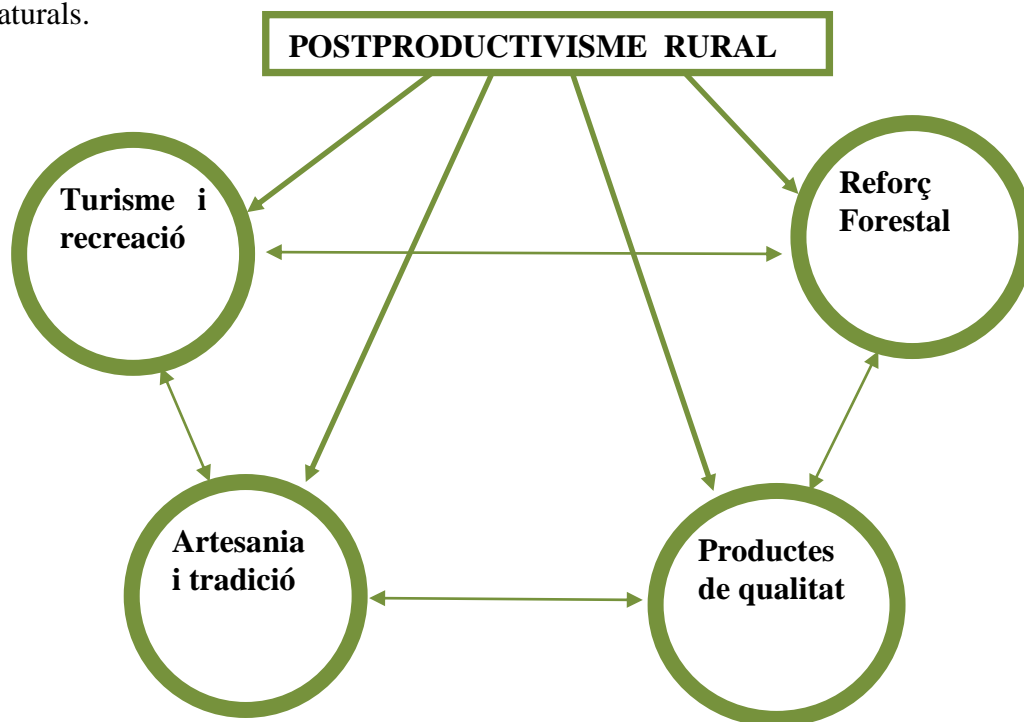
¹⁷¹ Aquests nous valors tenen molt a veure amb el paisatge, l'ecologia, la cultura, la justícia social i l'alimentació saludable, connectant de forma directa amb un concepte que en la darrera dècada està en boca de tothom, el desenvolupament sostenible.

ARMESTO LÓPEZ, X. A. <<Notas teóricas en torno al concepto de postproductivismo agrario>> A: *Investigaciones Geográficas*, nº 36, 2005.

¹⁷² El productivisme agrari s'emmarca dins l'anomenada tercera revolució agrícola que es caracteritza per la introducció de la mecanització, els agroquímics i l'agroindústria massiva en l'agricultura occidental. Té el màxim exponent en els anys que van des de finals de la II Guerra Mundial fins a finals de la dècada de 1980 i que es sustenta sobre una concepció tecno-econòmica. En la fase productivista, l'agricultura es converteix en una gran enemiga de la biodiversitat. Algunes característiques de l'agricultura productivista són:

- La creació d'economies d'escala a nivell d'explotació, amb el conseqüent augment de la dimensió de les explotacions;
- Creixent dependència dels béns provinents d'altres sectors de l'economia, posat que es genera la necessitat de compra de fertilitzants, pesticides, pinsos i maquinària. Es tracta d'un increment dels fluxos energètics i també dels rebutjos contaminants.
- Substitució dels recursos, ja que es passa de basar-se en la terra i el treball, per fonamentarse en el capital, amb el conseqüent augment de les taxes d'atur i el descens de la població rural.
- La modificació de components naturals i culturals, com per exemple, l'eliminació o modificació dels sistemes de separació tradicional entre parcel·les i explotacions, els canvis en els usos del sòl en terrenys amb zones humides naturals, o la pèrdua de patrimoni i tradició en les formes d'edificació.
- El paper subsidiari de la biodiversitat pel que es fan aparèixer nous cultius i varietats, exercint-ne un control bioquímic dels organismes i deixant extingir-se races tradicionals, ja que es considerades desaprofitables, ineficients o simplement passades de moda.
- L'important pes específic de les ajudes institucionals públiques per garantir preus a consumidors i productors.

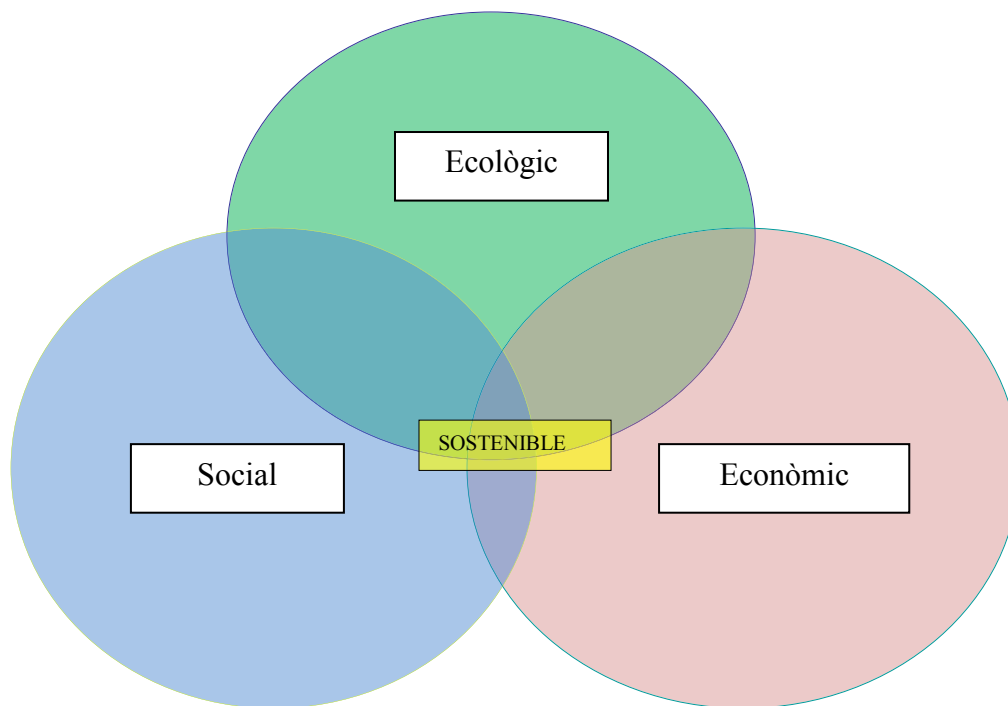
el postproductivisme no ha de ser vist només des d'aquesta perspectiva estrictament agrària; el postproductivisme transcendeix aquesta dimensió per convertir-se en cosa pròpiament rural i com a tal simbolitza l'aplicació de la multifuncionalitat. En aquest context els valors tradicionalment assignats al camp com a lloc de producció de béns primaris són acompanyats per altres funcions no menys importants que ha de complir com són la previsió de llocs de feina, l'organització dels usos del sòl, el manteniment de la biodiversitat, l'atractiu turístic, la preservació dels patrons culturals i dels recursos naturals.

Esquema 2: Els quatre pilars del canvi postproductivista, segons X.A. Armesto López (2005).

Sens dubte, la caça pot tenir un paper molt important en l'escenari multifuncional de l'espai agrari on no només el vessant agrícola fonamenta l'economia, el medi ambient i la societat sinó que també els valors artesans i tradicionals, el turisme i la preservació forestal conformen el nou model postproductivista.

Si bé en matèria de geografia agrària cal tenir ben present el concepte postproductivisme, pel que fa al terreny mediambiental, cal fixar-se en el concepte de desenvolupament sostenible. Aquest terme va ser formalitzat el 1987 a l'Informe Brundtland, fruit dels treballs de la Comissió Mundial de Medi ambient i Desenvolupament de Nacions Unides, i defineix una forma de desenvolupament o progrés que compleix amb les necessitats del present sense comprometre la capacitat de les generacions futures de satisfer les seves necessitats.

Esquema 3: Els tres pilars bàsics del desenvolupament sostenible.

Tal i com apareix en l'esquema anterior, el desenvolupament sostenible es pot dividir conceptualment en tres àrees: l'ambiental, l'econòmica i la social. Les activitats i actuacions que es fonamenten en criteris de sostenibilitat han de ser viables, suportables ecològicament a llarg termini, viables econòmicament i equitatives des d'una perspectiva ètica i social per a les comunitats locals. L'activitat cinegètica, correctament gestionada i adientment fomentada, s'integra perfectament en el concepte de desenvolupament sostenible en el sentit que aprofita ambientalment un recurs natural renovable que *per se* requereix d'un medi mínimament inalterat i genera un baix impacte, econòmicament crea rendes directes i indirectes a partir de l'aprofitament racional dels recursos propis del medi rural i socialment col·labora en evitar el despoblament rural, manté un estil de vida i unes tradicions arrelades a uns espais concrets i implica la millora de la qualitat de vida dels habitants dels nuclis rurals.

En el plànol de les activitats recreatives i d'oci i de la seva relació amb l'activitat cinegètica, indubtablement, cal parlar del turisme cinegètic. Es pot definir com una modalitat turística en la qual el turista es desplaça per realitzar activitats en el medi rural, amb la pràctica de la caça com a principal motivació. El turisme lligat a la caça es pot considerar com una activitat lúdica esportiva de contacte amb la natura, que encaixa perfectament dins l'àmplia definició de turisme rural, més concretament dins el concepte d'*ecoturisme*. L'*ecoturisme*, segons Héctor Ceballos-Lascuráin, coordinador del Programa d'*ecoturisme* de la IUCN – Unió Mundial per a la Conservació de la Naturalesa – és el viatge mediambientalment responsable a àrees relativament poc alterades, per gaudir i apreciar la naturalesa, a la vegada que se'n promou la conservació, té un baix impacte ambiental i proporciona un benefici socioeconòmic a la població local (Pérez de la Heras, 2008). Particularment, pel que fa a la caça, el caçador que es desplaça a altres indrets ha de respectar els principis bàsics que regeixen la gestió sostenible de la fauna. Les espècies cinegètiques constitueixen un recurs natural, l'aprofitament del qual mitjançant l'activitat cinegètica ha de contribuir inexorablement

a la conservació de la diversitat biològica (espècies i hàbitats). Aquest principi ha estat formalment reconegut a la *Policy Statement of the World Conservation Union IUCN*, adoptat en el marc del *World Conservation Congress* l'octubre de l'any 2000 a 'Ammān, Jordània. La declaració reconeix explícitament que l'aprofitament sostenible dels recursos faunístics constitueix una important eina de conservació, afirmació que també es va expressar en la Resolució 882, «on the importance of shooting for Europe's rural regions», adoptada el 1987 per l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa. No hi ha dubte que el turisme cinegètic constitueix per a moltes regions amb una economia de transició una important font d'ingressos per al desenvolupament rural, però també per finançar programes de conservació.

De la combinació del que anteriorment s'ha exposat en termes agraris, naturals i recreatius, emergeix el concepte de desenvolupament rural com interessant línia d'investigació dels estudis geogràfics en matèria de caça.

La dinàmica desenvolupada en la utilització de recursos productius en el medi rural; evolució de tècniques d'explotació agrària, variació de conreus – condicionat en part per la Política Agrària Comú¹⁷³ – han donat lloc als darrers anys a l'abandonament d'un important nombre d'hectàrees dins l'Estat espanyol. Des del punt de vista econòmic, és evident que el fet de mantenir grans superfícies sense activitat té, al menys, un elevat cost d'oportunitat, no sols pel que significa la disminució del seu valor com a actiu material sinó també pels perjudicis que genera com a conseqüència de renda. Aquesta realitat del sector econòmic agrari ha tingut efectes indubtablement sobre l'entorn natural i incideix en la distribució de la població en el medi rural, amb el consegüent resultat d'abandonament de població i lesió a la conservació de l'entorn. Per altra banda, les recents ampliacions de membres en la UE, molts dels quals necessiten d'importantes ajudes pel seu desenvolupament, fa que s'hagin de produir canvis en la distribució de fons que Europa reparteix en benefici de les regions menys afavorides, el que indubtablement comportarà una pèrdua de rendibilitat de moltes explotacions agrícoles espanyoles, i obligarà a una adaptació de l'economia en el món rural. Per tot això, és urgent cercar activitats alternatives en el medi rural que evitin l'abandonament de terres, fluxos migratoris cap a grans ciutats buscant feina i els greus perjudicis a la conservació del medi natural espanyol provocat per la despoblació. [...]. La caça comença a convertir-se en una activitat econòmica més del medi rural, passant a ser una alternativa o al menys un important complement als aprofitaments agrícoles, ramaders, forestals, entre d'altres que cauen en desús. (J. Bernad, 2009).

¹⁷³ L'origen de la Política Agrària Comunitària – PAC – es remunta als anys 50 del segle xx, en una Europa occidental on la població estava marcada per uns anys de guerra, l'agricultura havia quedada paralitzada i l'abastiment d'aliments no es podia garantir. L'objectiu central d'aquesta primera PAC va ser fomentar la millora de la productivitat agrícola de perquè els consumidors poguessin disposar d'un consum estable d'aliments a preus assequibles i garantir que la UE disposés d'un sector agrícola viable. A partir dels anys 80, la PAC assoleix l'objectiu de fer evolucionar a la UE cap a l'autosuficiència. Al mateix temps la societat es preocupava de caca vegada més pel desenvolupament sostenible. La Cimera per a la Terra (Rio de Janeiro, 1992) suposà una fita crucial.

Avui l'objectiu principal de la PAC es recolzar la renda dels agricultors, al mateix temps que els anima a aconseguir productes d'alta qualitat i a cercar noves oportunitats de desenvolupament en harmonia amb el medi ambient, com la gestió del paisatge, la conservació de la natura i el medi ambient. No sempre els objectius de la PAC han sigut totalment beneficiosos per als interessos de la caça. Afortunadament, el model de la PAC plantejat actualment pot suposar un impuls per a l'activitat cinegètica.

Amb tot, la caça no sols s'ha de valorar pel que representa en termes econòmics sinó també pels beneficis ambientals i socials que du associats, cosa que la permet caracteritzar com una vertadera eina de desenvolupament rural.

Des de la Unió Europea es treballa en línies de política de desenvolupament rural. Cal considerar que els espais rurals són un component vital de la identitat i l'estructura física de la UE, ja que més del 91% del territori és rural, hi resideix més d'un 56% de la població, i conté un extraordinària varietat de paisatges. Moltes d'aquestes zones rurals afronten grans desafiaments¹⁷⁴.

Actualment la Unió Europea té una política comú de desenvolupament rural que, malgrat tot, deixa un grau considerable de control en mans de cada Estat membre i regió. Les normes bàsiques que regeixen la política de desenvolupament rural al llarg del període 2007 – 2013 i les mesures a les que es poden acollir els Estats membres i les regions es troben en el Reglament (CE) núm. 1698/2005 del Consell. Aquest reglament estableix 3 eixos temàtics per a la política de desenvolupament rural del període esmentat:

- Augment de la competitivitat del sector agrícola i forestal.
- Millora del medi ambient i de l'entorn rural.
- Qualitat de vida en les zones rurals i diversificació de l'activitat econòmica.

Per aquest motiu, els Estats membres i les regions han de repartir els seus fons per al desenvolupament rural en tres eixos. No obstant això, existeix un requisit més: part dels fons han de destinar-se a projectes basats en l'experiència de les Iniciatives Comunitàries Leader, i aquest enfocament de desenvolupament rural es basa en projectes molt individuals, creats i aplicats pels socis locals per resoldre problemes sobre el terreny. Així tots els estats membres (o les regions, en cas de descentralització de competències) han d'elaborar un programa de desenvolupament rural que detalli els fons i la seva aplicació durant el període 2007 – 2013.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Empreses agrícoles forestals que podrien ser més competitives, en general en el medi rural els ingressos mitjans per càpita són menors que en les ciutats, el nivell de qualificació és menor i el sector serveis està menys desenvolupat

¹⁷⁵ En l'àmbit acadèmic europeu existeixen línies d'investigació en què geògrafs tracten la importància de la caça en el medi rural. És el cas del geògraf David Scallan de la Universitat NUI Galway (Irlanda). El doctorant Scallan utilitza la teoria post-estructural conceptualitzant la natura, el medi rural i la fauna per situar la investigació. El treball de doctorat es centra en estudiar si la caça és una eina de desenvolupament per a Irlanda. Així, parteix de la consideració que la Irlanda rural està experimentant una transició del productivisme al post-productivisme i ho emmarca en què la política rural actual es basa en mesures relacionades amb la diversificació de l'economia rural i a la promoció d'activitats sostenibles no agrícoles. La investigació avalua la posició de la caça en el context del canvi de la política rural d'Irlanda i ho aborda des de tres fronts; en primer lloc, examina la caça dins la política rural irlandesa mitjançant la investigació de la presa de decisions polítiques tenint en compte els impactes econòmics i de conservació dels hàbitats vinculats a la caça. La segona part s'ocupa d'examinar els avanços en matèria econòmica i de conservació d'hàbitats realitzats pel lobby pro-caça. Això s'ha fet mitjançant un enquesta nacional basada en un qüestionari dirigit als organitzadors i participants en diverses activitats de caça. Els resultats han mostrat que la caça aporta quasi 150 milions d'Euros anuals a l'economia rural i, a més, es posa de manifest que una gran varietat d'hàbitats es conserven per millorar la qualitat de la caça. La part final de l'investigació es centra en analitzar com interactuen tots aquests aspectes, la qual cosa es desenvolupa

En el cas de l'Estat espanyol, en els darrers 40 anys la població dels municipis espanyols de menys de 10.000 habitants ha passat de ser el 57% de la població espanyola a tan sols un 23%, mentre que la superfície de les zones rurals assoleix el 90% de la superfície. Així doncs, Espanya, conscient de la gran vàlua i importància del medi rural i seguint les directrius de la Unió Europea, aprovà la Llei 45/2007, de 13 de desembre, per al desenvolupament sostenible del medi rural. L'article 20 de l'esmentada Llei tracta de la diversificació econòmica en el medi rural i esmenta la caça com a mesura per tenir en compte dins els Programes relatius al desenvolupament rural sostenible. Així mateix, a l'article 21, també s'esmenta la fauna cinegètica com a recurs natural objecte de gestió sostenible. El Reial Decret 75 / 2010, de 4 de juny, pel qual s'aprova el primer programa de desenvolupament rural sostenible per al període 2010 – 2014 en aplicació de la Llei 45/2007, de 13 de desembre, per al desenvolupament sostenible del medi rural disposa que la caça constitueix un recurs important en el medi rural i que a l'any 2006, l'aprofitament cinegètic va suposar un valor econòmic global de més de 23 milions d'€¹⁷⁶. La caça es considera com una activitat rendible que no compromet en el futur la seva pròpia viabilitat ni causa danys en el medi ambient alhora que genera riquesa i llocs de feina a la zona basant-se en materialitzar el principi de complementaritat entre el medi rural i el medi urbà. En tot cas, segons el RD esmentat, les actuacions en matèria cinegètica, igual que les de pesca, s'han de fonamentar en un aprofitament sostenible de les espècies objecte de caça, excloent les pràctiques intensives. Centrant-nos en els programes de desenvolupament rural de les diferents comunitats autònomes, el programa de desenvolupament rural de les Illes Balears 2007 – 2013 fa especialment esmenta la important contribució de la caça a la producció agrària forestal¹⁷⁷. En aquesta línia la caça es considera una activitat més vinculada al subsector turístic. A més també es té en compte la relació entre desenvolupament rural, les bones pràctiques cinegètiques i la conservació de les espècies¹⁷⁸.

mitjançant l'estudi del context cinegètic dins la política rural d'Irlanda. La investigació es basa en una combinació de punts de vista sociològics i teòrics més amples sobre les relacions naturalesa – societat dins la geografia cultural. Aquest debat es centre en la percepció d'un creixent bretxa entre el món urbà i el rural i les connexions cada vegada més complexes a Irlanda entre la caça, la naturalesa i el medi rural.

Altres investigadors destacats dins el context britànic són el Dr. Michael Woods (Institute of Geography and Earth Sciences, Aberystwyth University, Wales, UK) qui publica l'article *Hunting: New Labour success or New Labour failure?(2008)* i el Dr. Paul Milborne (Cardiff University, Wales, UK) amb els articles *Hunting ruralities: nature, society and culture in 'hunt countries' of England and Wales (2003)* i *The complexities of hunting in rural England and Wales (2003)*

¹⁷⁶ Caldria analitzar més en profunditat a què es refereix aquesta xifra.

¹⁷⁷ La producció agrària forestal, d'acord amb les dades de la conselleria de Medi Ambient del Govern de les Illes Balears, publicats a l'Institut d'Estadística de les Illes Balears (IBESTAT) ascendeix a un total de 21,9 milions d'€ a l'any 2003 dels quals el 99,3% s'obtenen de la caça i el 0,7% restant de la fusta i de la llenya. Per tant, s'evidencia l'escassa contribució dels aprofitaments de la fusta i la llenya en la producció forestal total i la important aportació de l'activitat cinegètica (Pla de Desenvolupament Rural de les Illes Balears 2007 – 2013, pàg. 43).

¹⁷⁸ A les Illes Balears existeixen un total de 213 espècies protegides, 157 de les quals corresponen a espècies de fauna i 56 a espècies de flora. L'illa de Mallorca és la que presenta una major nombre d'aquestes espècies, amb un 89% del conjunt d'espècies protegides a les Illes Balears. La segueixen Menorca amb un 69%, Eivissa amb un 59%, Cabrera amb un 51% i Formentera amb un 49%. Destaca la relació d'aquestes espècies amb el desenvolupament rural, ja que la majoria d'elles depenen significativament de les bones pràctiques que s'adoptin en activitats ramaderes, cinegètiques, agrícoles i

En conjunt, el binomi caça i desenvolupament rural, amb totes les implicacions agràries, ambientals o recreatives és un excel·lent camp de treball per al geògraf no sols per l'àmplia formació derivada d'aquesta disciplina i per les tècniques que utilitza sinó també per la capacitat de la persona formada en geografia de formar part d'equip multidisciplinars.

Per finalitzar, és molt important no caure en tendències essencialment mercantils o amb un fons estrictament econòmic. Les finalitats econòmiques de la caça no han de ser el fi justificatiu de l'activitat, malgrat en els darrers temps sembla que aquest és el principal cavall de batalla per defensar o per raonar certs aspectes de la pràctica venatòria. És un camí erroni. La caça, o millor dit, el vertader caçador s'ha de moure per interessos més intangibles, menys immersos dins circuits capitalistes, menys quantitius, menys materialistes i amb un major component qualitatiu. S'ha de cercar la qualitat de l'entorn, el ple contacte amb la natura, l'exploració de les tradicions i els costums locals. El turisme cinegètic i altres fórmules de la caça actual són propenses a dur implícites serioses amenaces, ja no sols per a l'activitat sinó també per a l'entorn, amb el risc de perjudicar el territori i la dinàmica social. En primer lloc, s'ha d'entendre la caça com una activitat natural, condicionada tant pels factors ambientals com per l'activitat humana, que ha de ser en tot moment respectuosa. No es pot pretendre sempre guanyar a la natura, no es pot pretendre sempre caçar un excel·lent trofeu o aconseguir la quota màxima de captures permesa d'una determinada espècie de caça menor. La caça no és això ni és així. La mercantilització de caça, concepte entès com una iniciativa empresarial que ofereix serveis cinegètics, pot provocar greus desequilibris socioambientals en el territori, a més de devaluar la més profunda essència de la caça en favor de finalitats merament econòmiques. Algunes de les amenaces subjacents a les explotacions cinegètiques són la proliferació de tancats cinegètics o malles perimetrals que assegurin els bons resultats de les caceres però que ecològicament afecten negativament la biologia de les peces de caça i devaluen la qualitat del paisatge, i com no, l'acció de caça. Altres conseqüències negatives poden ser la implantació de costums o modalitats de caça foranies que erosionen les tradicions locals, l'excessiva tecnificació tant de la pràctica com de la gestió cinegètica que per una banda resta emoció a la caça i per l'altra no contribueix al desenvolupament local, l'increment de la titularitat forana dels vedats comercials amb el consegüent desplaçament dels beneficis i escassa repercussió en l'entorn més proper, l'habilitació d'infraestructures i/o vies d'accés dins els vedats per fer més còmoda la cacera, cosa que resta mèrit a l'esforç del caçador, l'increment del furtivisme, sobretot pel que fa a caça major degut als elevats preus dels trofeus, i aflorament de conflictes amb els caçadors locals, sovint més modestes, que es senten seriosament perjudicats per l'arribada de caçadors foranis i per la conversió d'una activitat recreativa en una activitat comercial que en certa manera converteix el concepte de *res nullius* en *res privata*, amb tots els arguments a favor i en contra que això comporta.

forestals. Així, un 40% de les espècies protegides depenen significativament des les bones pràctiques ramaderes. També un 40% de les espècies depenen significativament d'unes bones pràctiques cinegètiques, mentre que un 31% depèn d'unes bones pràctiques agrícoles i un 31% són pròpies d'hàbitats humanitzats (pastures, cultius o àrees habitades). Finalment, un 25% té una estreta relació amb les bones pràctiques forestals. (Pla de Desenvolupament Rural de les Illes Balears 2007 – 2013, pàg. 67).

La caça recreativa i ociosa, d'elevat component social, molt important econòmicament però absent d'interessos mercantils directes, tal com les societats de caçadors, els propietaris que gestionen la caça de les seves finques o els grups de caçadors que lloguen un vedat de caça, s'ha de tenir molt en compte perquè agrupa el major gruix social i territorial, i du implícita els vessants més autèntics d'aquesta ancestral activitat que ha passat de generació en generació. El vertader èxit d'un pla de desenvolupament rural o de qualsevol projecte, proposta o estudi sobre la caça que requereixi la mà d'un professional passarà per tenir ben clars aquests valors. D'aquí es derivarà disposar d'un parc temàtic en caça, virtual, en certa manera folklòric, o d'un autèntic vedat de caça; sens dubte, dos conceptes ben distants.

9. Conclusió final: l'estat de la caça com a punt de partida d'una investigació geogràfica

La caça és una activitat que ha evolucionat paral·lelament amb l'espècie humana. Es tracta d'una evolució universal associada a múltiples facetes de la humanitat i del món creat. Arreu del que s'ha analitzat anteriorment, és indubtable l'existència de notables punts coincidents entre caça i geografia.

El nostre propòsit és estudiar el vessant geogràfic de la caça en l'àmbit territorial de les Illes Balears, principalment a l'illa de Mallorca, i desplegar i incrementar el marc conceptual de la geografia cinegètica.

La geografia cinegètica s'enquadra, entre la biogeografia, la geografia rural i la geografia de l'oci, i té com a objecte d'estudi els aspectes territorials i socials derivats de la pràctica de la caça, especialment la distribució i característiques dels terrenys de caça, les espècies, els practicants i els mitjans i modalitats utilitzades, així com els trets històrics, culturals, econòmics i ambientals vinculats.

Com a geògrafs, no ens hem de limitar només a l'elaboració d'un diagnòstic o foto fixa de la caça en un determinat territori sinó que la formació, els coneixements i els mitjans geogràfics ens han de permetre jugar un important paper en el camp de la planificació i l'ordenació del recurs i de l'activitat.

En el nostre cas, el territori d'estudi seran les Illes Balears. La primera fase de la tesi doctoral, consistirà en avaluar el nombre total de caçadors i de vedats de caça de les Illes Balears, i seguidament s'analitzaran aquestes distribucions en base a unitats territorials – administratives de menor ordre com són els municipis. A partir d'aquí s'intentarà establir una comarcalització, tant de vedats com de caçadors.

Simultàniament, s'estudiaran les espècies cinegètiques i caçables, les característiques i els hàbitats. Es treballarà en l'elaboració de cartografia de presència i d'abundància d'espècies cinegètiques (censos).

La segona fase de la tesi, s'iniciarà amb enquestes, qüestionaris i fonts orals seran fonamentals per obtenir major informació per completar dades obtingudes en la fase anterior. Es pretén així realitzar una mostra del conjunt dels caçadors insulars per tal d'estudiar el perfil i les característiques dels caçadors insulars: lloc de residència, lloc de caça, modalitats de caça practicades, despesa anual en caça,... Així mateix, es tractarà l'organització social del col·lectiu de caçadors, amb especial atenció a l'organització, funcionament i característiques de les societats de caçadors de les illes.

La tercera part de la tesi es centrarà en la *petjada* de la caça sobre el territori, és a dir, s'estudiarà com els espais de caça són modelats en funció de la pràctica cinegètica; en alguns casos, les infraestructures de pedra en sec enriqueixen el valor patrimonial de l'entorn i en d'altres es produeixen millores paisatgístiques. No obstant això, també la caça es susceptible de provocar impactes ambientals que poden degradar la qualitat paisatgística.

La quarta fase tindrà com a propòsit l'elaboració d'un mapa d'espais de caça de l'illa Mallorca en base a tota la informació i dades obtingudes fins aleshores. Aquest mapa no pretén ser només un document cartogràfic teòric sinó que té la vocació de ser el marc de referència per a l'aplicació de mesures d'ordenació i planificació de l'activitat cinegètica, com és el cas dels plans tècnics de caça.

Finalment, la cinquena i darrera part del treball consistirà en el disseny d'un model de gestió cinegètica i de caça sostenible en l'espai i en el temps, amb una aproximació a les noves tendències de futur de la caça a les Illes atenent a l'evolució social, econòmica i ambiental observada.

En definitiva, aquesta proposta de tesi doctoral sobre la caça a les Illes Balears des de l'òptica geogràfica té la pretensió d'ésser un estudi – diagnòstic del conjunt de l'activitat però, a més, es proposa fixar unes bases de gestió, planificació i ordenació dels espais de cinegètics que permetin millorar la qualitat de les espècies i dels hàbitats, recuperar el paisatge tradicional dels espais rurals, reivindicar el paper d'antics oficis vinculats a les activitats agrícoles, ramaderes, forestals i cinegètiques, fomentar la cultura de la caça en sentit ampli i impulsar iniciatives lligades a l'activitat cinegètica que contribueixin a preservar els valors ambientals i patrimonials dels entorns no urbans.

La proposta a desenvolupar no és tasca senzilla, però la voluntat és ferma.

10. Bibliografia consultada

- “Best Practices in Sustainable Hunting” A: *Guide to Best Practices From Around the World*. CIC Technical Series Publication, 1, 2008.
- <<El rupit i l’ullet de Bou>>. A: P.P de los Sagrados Corazones. *Revista Lluch*. Núm. 95. Palma: desembre de 1928.
- <<Altres animals selvatges (gatzells, cabirols y cabres)>>. A: P.P de los Sagrados Corazones. *Revista Lluch*. Núm. 86. Palma: març de 1928.
- <<El cero y los ceraters>>. A: P.P de los Sagrados Corazones. *Revista Lluch*. Núm. 85. Palma: febrer de 1928.
- <<El cuni de camp>>. A: P.P de los Sagrados Corazones. *Revista Lluch*. Núm. 88. Palma: maig de 1928.
- <<El cuni de casa>>. A: P.P de los Sagrados Corazones. *Revista Lluch*. Núm. 89. Palma: juny de 1928.
- <<El falcó>>. A: P.P de los Sagrados Corazones. *Revista Lluch*. Núm. 92. Palma: setembre de 1928.
- <<El porc singlar>> A: P.P de los Sagrados Corazones. *Revista Lluch*. Núm. 84. Palma: gener de 1928).
- <<El tort>> A: P.P de los Sagrados Corazones. *Revista Lluch*. Núm. 94. Palma: novembre de 1928.
- <<Marts i genetes>>. A: P.P de los Sagrados Corazones. *Revista Lluch*. Núm. 90. Palma: juliol de 1928.
- <<Perdius i cegues>>. A: P.P de los Sagrados Corazones. *Revista Lluch*. Núm. 93. Palma: octubre de 1928.
- <<Rates i ratolins>>. A: P.P de los Sagrados Corazones. *Revista Lluch*. Núm. 91. Palma: agost de 1928).
- AGUILÓ RIBAS, JOSEP A.; CASTELLÓ MAS, MATEU; SEGUÍ CAMPANER, BARTOMEU; BARCELÓ ADROVER, ANTONI; GARCÍA AMENGUAL, ÀNGEL I VIDAL FUERÍS, JAVIER. “Caça i pedra en sec a Mallorca”. A: *V Trobada d’estudi per a la preservació del patrimoni de pedra en sec als Països Catalans*. En premsa.
- AGUSTÍN ÁLVAREZ NAVARRO. *Legislación de caza, pesca y uso de armas*. Barcelona: Hijo de Domingo Casanova, s.a., 1915
- ALCOVER, J.A. “<<Dia D, Hora H>>: El començament de la transformació ecològica antròpica dels sistemes naturals de les Balears”. A: Mayol, J; Muntaner, Ll; Rullan, O (Ed.). *Homenatge a Bartomeu Barceló i Pons, Geògraf*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2010.
- ALOMAR CANYELLES, GUILLEM; FERRER GARCÍA, ISABEL; GRIMALT GELABERT, MIQUEL; REYNÉS TRIAS, ANTONI I RODRÍGUEZ GOMILA, ISABEL. *La Pedra en sec. Materials, eines i tècniques tradicionals a les illes mediterrànies*. Palermo : Leader Ulixes s.c.a.r.l., 2002.
- ALOMAR CANYELLES, GUILLEM; ORDINAS MARCÉ, GABRIEL; PONS NAVARRETE, MIQUEL I REYNÉS TRIAS, ANTONI. “Aprofitament dels recursos”. A: Ordinas Marcé, Gabriel i Reynés Trias (Coord.). *Sa Dragonera. Parc Natural*. Palma: Consell Insular de Mallorca, FODESMA, 1996.
- ALVARADO CORRALES, EDUARDO. “Socioeconomía de la caza. El ejemplo extremeño”. A: Fuentes Zamora, Antonio; Pajuelo de la Malla, Luís y Sánchez Rubio, Ignacio (Coord.). *Manual de ordenación y gestión cinegética*. Badajoz: IFEB, 1991.
- ALVARADO CORRALES, EDUARDO. <<Fuentes agrarias actuales para el estudio del monte >> A: Norba. *Revista de Geografía*, núm. 5, 1984.

- ANDREU GALMÉS, JAUME. “*Estudio y catalogación de barraques i casetes de pedra en seco en Petra (Mallorca)*”. A: I Congreso nacional de arquitectura rural en piedra seca: zahora, nº38. Albacete: Diputación Provincial de Albacete, 2001.
- ANDREU GALMÉS, JAUME. *Arquitectura tradicional de les Balears*. Pollença: El Gall, 2008.
- ANGLADA, MIQUEL. *Records per un somriure*. Menorca: Edicions Nura, 1980.
- ANGUERA SANSÓ, B. *Races autòctones de les Illes Balears*. Palma: Conselleria d’Agricultura i Pesca. Govern de les Illes Balears, 2003.
- ANTICH ADROVER, F i SALOM SANCHO, J. M. *De terres de marina a la parròquia de s’Horta*. Pollença: El Gall Editor, 2003.
- ARMESTO LÓPEZ, X. A. <<Notas teóricas en torno al concepto de postproductivismo agrario>> A: *Investigaciones Geográficas*, nº 36, 2005.
- BAJO CUADRADO, FROILÁN. *La Caza en Asturias. Análisis del aprovechamiento geográfico de un recurso natural*. Tesi doctoral inèdita. Universitat d’Oviedo, 2005.
- BAJO CUADRADO, FROILÁN. *La caza en Asturias. Anàlisis geogràfic del aprovechamiento de un recurso natural*. Tesis doctoral. Universidad de Oviedo, 2005.
- BARCELÓ ADROVER, ANTONI. “Activitat cinegètica i desenvolupament rural”. A: Blázquez, Macià; Cors, Martí; González, Jesús M. i Seguí, Miquel (Coord.). *Geografía y territorio. El papel del geógrafo en la escala local*. Palma: UIB, 2002.
- BARCELÓ ADROVER, ANTONI. *La caça a Mallorca*. Mallorca: Conselleria de Medi Ambient del Govern de les Illes Balears, 2009.
- —. “Abans de la Societat de Caçadors”. A: Barceló Adrover, Antoni i Seguí Campaner, Bartomeu (edit.). *Societat de Caçadors de s’Horta, 25 anys*. Caça i Medi Natural, 2006.
- —. “Medi físic i paisatge del vedat de la Societat de Caçadors de s’Horta”. A: Barceló Adrover, Antoni i Seguí Campaner, Bartomeu (edit.). *Societat de Caçadors de s’Horta, 25 anys*. Caça i Medi Natural, 2006.
- BARCELÓ ADROVER, ANTONI; SEGUÍ CAMPANER, BARTOMEU (editors). *Societat de Caçadors de s’Horta. 25 anys*. Caça i medi natural. 2006.
- —. Aspectes socioeconòmics i territorials en les associacions d’àmbit cinegètic: El cas de la Societat de Caçadors de s’Horta (I). Calonge: Revista Dies i Coses, núm. 95, 2003.
- —. Aspectes socioeconòmics i territorials en les associacions d’àmbit cinegètic: El cas de la Societat de Caçadors de s’Horta (II). Calonge: Revista Dies i Coses, núm. 96, 2003.
- —. Aspectes socioeconòmics i territorials en les associacions d’àmbit cinegètic: El cas de la Societat de Caçadors de s’Horta (III). Calonge: Revista Dies i Coses, núm. 97, 2003.
- —. Aspectes socioeconòmics i territorials en les associacions d’àmbit cinegètic: El cas de la Societat de Caçadors de s’Horta (I). Calonge: Revista Dies i Coses, núm. 98, 2004.
- BARCELÓ, A. *Aspectes socioeconòmics i territorials de la Societat de Caçadors de s’Horta*. II Jornades d’Estudis Locals de Felanitx. Felanitx: 2002. Inèdit.
- BARCELÓ, A.; CASTELLÓ, M.; MAS MIR, A.; OLIVER, M. I SEGUÍ, B. “La caça i les estratègies de desenvolupament rural i de conservació ambiental”. A: Guillem

- X. Pons(edit.). *IV Jornades de Medi Ambient de les Illes Balears*. Palma: Societat d'Història Natural de les Balears, 2004.
- BARROWS, HARLAN H << La geografía como ecología humana >> A: Gómez Mendoza, Josefina; Muñoz Jiménez, Julio i Ortega Cantero, Nicolás. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.
 - BAULIG, HENRI << ¿Es una ciencia la geografía? >> A: Gómez Mendoza, Josefina; Muñoz Jiménez, Julio i Ortega Cantero, Nicolás. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.
 - BERNABEU CAÑETE, RODOLFO. *La caza en Castilla-la Mancha y sus estrategias de desarrollo*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla – La Mancha, 2002.
 - Bernad Danzberger, Jorge. <<La caza: un elemento esencial en el desarrollo rural>>. A: Lamo de Espinosa, Jaime (coord.): *El nuevo sistema agroalimentario en una crisis global*. Cajamar Caja Rural, Sociedad Cooperativa de Crédito, Colección Mediterráneo económico, núm. 15, 2009.
 - BOBEK, HANS I SCHMITHÜSEN, JOSEF << El paisaje en el sistema lógico de la geografía >> A: Gómez Mendoza, Josefina; Muñoz Jiménez, Julio i Ortega Cantero, Nicolás. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.
 - BONET, ANTONI. *Menorca pagesa II*. Maó: Editorial Menorca, 1998.
 - BONET, ANTONI. *Menorca pagesa*. Maó: Editorial Menorca, 1988.
 - BORRÀS, MIQUEL ÀNGEL; MONTROYA, MIGUEL; COLOM, HUMBERT; CAPELLÀ, LLORENÇ I NICOLAU, JAUME. <<Vuelve la caza>>. *Brisas*, núm.168.
 - BOSCH i BALAGUER, TOMÀS. *Foravila: animals i plantes*. Manacor: Gràfiques Muntaner, 2005.
 - BOZA, MOISÉS D. *El trampeo y demás artes tradicionales en la Península Ibérica*. Barcelona: Editorial Hispano Europea, SA, 2002.
 - BRUNET ESTARELLES, PERE JOAN. *La Comuna de Bunyola, biografia d'un bosc*. Palma: Ajuntament de Bunyola amb la col·laboració de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports, 1991.
 - BRUNHES, J. *Geografía humana*. Edición abreviada por Mme. M. Jean-Brunhes Delamarre i Pierre Deffontaines. Barcelona: Editorial Juventud, 1964.
 - BRUNHES, J. *Geografía humana*. Edición abreviada por Mme. M. Jean-Brunhes Delamarre i Pierre Deffontaines. Barcelona: Editorial Juventud, 1964.
 - BRUNHES, JEAN << El carácter propio y el carácter complejo de los hechos de geografía humana >> A: Gómez Mendoza, Josefina; Muñoz Jiménez, Julio i Ortega Cantero, Nicolás. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.
 - CABARRUS, J.T. *El mejor perro de muestra*. Barcelona: Manuel Sauri Ed, 1882.
 - CALVIÑO ANDREU, CELSO. << La fauna terrestre de la possessió de Sa Torre >> A: Calviño Andreu, Celso (dir. i coord). *Sa Torre, possessió de sa Marina de Lluçmajor*. Lluçmajor: Fundació Miquel Llabrés Feliu, 2010.
 - CALVIÑO ANDREU, CELSO. << S'Estanyol i el seu entorn >> A: AAVV. *Pregons de les festes socials del Club Nàutic de s'Estanyol de Migjorn*. Lluçmajor: Ajuntament de Lluçmajor, 2004.
 - CALVIÑO, C. I CLAR, J. *Les barraques de Lluçmajor, una arquitectura popular*. Palma: Consell de Mallorca, 1999.
 - CALVIÑO, CELSO i CLAR, JOAN. *Les barraques de Lluçmajor, una arquitectura popular*. Palma: El Gall Editor, 1999.

- CALVIÑO, CELSO; JAUME, FRANC i JAUME, JOAN. “D’ofici...garriguer (i II). Miquel Cantallops Ballester”. Lluçmajor de pinte en ample, núm. 156, maig 1995.
- CALVIÑO, CELSO; JAUME, FRANC i JAUME, JOAN. “D’ofici...garriguer. Miquel Cantallops Ballester”. Lluçmajor de pinte en ample, núm. 155, abril 1995.
- Capel Horacio. *Filosofia y ciencia en la Geografía contemporánea*. Barcelona: Barcanova, 1988.
- CARDELL SEGUÍ, FRANCESC. *Turisme cinegètic com a dinamitzador de l’economia rural mallorquina*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 2006.
- CECILIA GÓMEZ, J. A. Y MARTÍNEZ GARRIDO, E.: *Manchas de caza mayor*. Madrid: El Viso, 1986.
- CHABOT, AUGUSTE JEAN FRANÇOIS, COMTE DE, B. 1825. *La chasse à travers les âges: histoire anecdotique de la chasse chez les peuples anciens et en France depuis la conquête des Gaules jusqu’à nos jours*. Paris: Baudouin, 1979.
- CHAPMAN, A I BUCK, W. J. *La España agreste. La Caza*. Ediciones Giner, 2010.
- CHAPMAN, A I BUCK, W. J. *La España inexplorada*. Sevilla: Junta de Andalucía, Consejería de Obras Públicas i Transportes, 1989.
- COLOM, HUMBERT. <<Los últimos alimañeros de Mallorca>>. Brisas, núm. 163.
- COLOM, HUMBERT. <<Bernadí de Muntanya” toda una vida junto a las cabras en la Serra Nord>>. Brisas, núm. 198.
- COLOM, HUMBERT. <<Cerrojazo a una floja temporada de caza>>. Brisas, núm. 303.
- COLOM, HUMBERT. <<Filats, la gran pasión de los abuelos de la Sierra>>. Brisas, núm. 290.
- COLOM, HUMBERT. <<La caza, última gran tradición del medio rural>>. Brisas, núm. 214.
- CONSELLERIA D’AGRICULTURA I PESCA. Programa de Desarrollo Rural de las Illes Balears 2007-2013.
- D’ESTE, MARGARET. *With a camera in Majorca*. London: Putnam, 1907.
- DAMIÀ DURAN, JAUME. <<Concepte manacorí dels corbs i genetes de Jaume Damià>> A: Ferrer Febrer, Antoni i Salas Burguera, Magdalena (coord.). *Manacor: tradició i modernitat. IV Jornades d’estudis Locals de Manacor*. Manacor: Ajuntament de Manacor, 2007.
- DE ANDRÉS, LUCÍA. *Cabra salvaje balear, Misterio resuelto*. Hunters, Cazadores sin Fronteras Núm. 38, 2000.
- DE ARGULLOL, JOSÉ. *La caza bajo el punto de vista histórico, filosófico e higiénico*. Barcelona: Imprenta Barcelonesa, 1884.
- DE MARTONNE, EMMANUEL. *Tratado de geografía física. Biogeografía. Tomo III*. Traducción de Rafael Candel Vila y Joaquína Comas de Candel. Barcelona: Editorial Juventud, 1975.
- DEFFONTAINES, P. *L’homme et la forêt*. France: Gallimard, 1969.
- DEFFONTAINES, P. *L’homme et l’hiver au Canada*. Paris: Gallimard, 1957.
- DELALIX, ANNE MARY. *El podenco ibicenco*. Barcelona: Editorial De Vecchi, SA, 1987.
- DELIBES, JUAN. Podencos ibicencos. Una hermosa tradición de caza. Trofeo núm. 228, 1989.
- DELIBES, M. “ El fin de la perdiz roja silvestre” A: *Obras completas v. El cazador*. Barcelona: Ediciones Destino, 2009.

- DELIBES, M. "Obras completas v. El cazador." Barcelona: Ediciones Destino, 2009.
- DELIBES, MIGUEL. *Un deporte de caballeros*. Barcelona: Destino, 1993.
- ELENA ROSSELLÓ, MIQUEL i CAMBEROQUE, CHARLES. *Ca eivissenc: l'alternativa*. Palma: Sa Nostra, Caixa de Balears, 1987.
- ESTALELLA, RAMON. *El Boc balear. Pureza mediterránea*. Hunters, cazadores sin Fronteras, Núm.132.
- ESTARELLAS, ANDREU. <<Olivos y almazaras de Mallorca>>. A. MASCARÓ PASARIUS, JOSEP (Coord.). *Historia de Mallorca*, Tomo VII. Palma de Mallorca: Esago, 1978.
- ESTRABÓ. *Geografía*. Vol. 1, Libres I-II. Introducció general de J. García Blanco; traducció i notes de J.L. García Ramón y J. García Blanco. Madrid: Editorial Gredos, 1991.
- EUROPARC – ESPAÑA. *Planificar para gestionar los espacios naturales protegidos*. Madrid: Fundación Interuniversitaria Fernando González Bernáldez para los espacios naturales, 2008.
- FALCONER PERELLÓ, J., PAYERAS CAPELLA, LL., RAMIS, D. I SEGUÍ, B. *Aspectos arqueológicos de la cabra mallorquina. Origen, estado poblacional y estrategia de futuro*. V Congreso de la Sociedad Española para los Recursos Genéticos animales. III Congreso Ibérico sobre Recursos Genéticos Animales. SERGA i SPREGA. Madrid 18, 19 i 20 de setembre de 2002.
- FALCONER PERELLÓ, J., PAYERAS CAPELLA, LL., I SEGUÍ, B. *Definición del patrón morfológico de la cabra de raza mallorquina*. V Congreso de la Sociedad Española para los Recursos Genéticos animales. III Congreso Ibérico sobre Recursos Genéticos Animales. SERGA i SPREGA. Madrid 18, 19 i 20 de setembre de 2002.
- FERNANDEZ DE CAÑETE Y MARTÍNEZ, JOSÉ. *Guia de la caza en España* (2 tomos). Publicaciones del Ministerio de Información y Turismo, 1969.
- FERNÁNDEZ GARCÍA, F. <<La caza en Asturias>> A: : GÓMEZ DE BENITO, CRISTÓBAL (Dir.). *Agricultura y Sociedad*, núm. 58, Enero – Marzo 1991. Madrid: MAPA, 1991.
- FERNÁNDEZ GARCÍA, F. <<Las sociedades de cazadores en Asturias. Un ejemplo de las estrategias para la defensa del espacio rural de la invasión urbana>>. A: *Revista Ería*, núm. 10, 1986.
- FERNÁNDEZ, J. *El hombre de los Picos de Europa. Pedro Pidal, Marquès de Villaviciosa: Fundador de los Parques Nacionales*. Organismo Autónomo Parques Nacionales, 1999.
- FONS, JOAN (autor); BARCELÓ, ANTONI (editor). *Cuina de caça. Receptes d'avui*. Caça i Medi Natural, 2007.
- G.G.; SEGURA, MIQUEL; CAPELLÀ, LLORENÇ i COLOM, HUMBERT. <<Abierta la veda para una caza más responsable>>. *Brisas*, núm. 337.
- GARCÍA PASTOR, JESUS. *Rutes amagades de Mallorca*. Palma: Jesús García, 1964-1980.
- GARRIGÓS MONERRIS, JOSÉ IGNACIO. *Pierre-Gillaume-Frédérich-Le Play (1806 – 1882): Biografía intelectual, metodología e investigaciones sociológicas*. Tesis de doctorado. Universidad de alicante, Facultad de Económicas, 2001.
- GÓMEZ MENDOZA, JOSEFINA Y LÓPEZ ONTIVEROS, ANTONIO. <<Montes y caza>>A: Gil Olcina, Antonio y Gómez Mendoza, Josefina (Coord.). *Geografía de España*. Barcelona: Editorial Ariel, 2001.

- GÓMEZ MENDOZA, JOSEFINA; MUÑOZ JIMÉNEZ, JULIO I ORTEGA CANTERO, NICOLÁS. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.
- GÓMEZ-TOLDRA, SALVADOR. *El nuevo libro del podenco ibicenco*. Barcelona: Tikal, 197?.
- GÓMEZ-TOLDRA, SALVADOR. *El podenco ibicenco*. Barcelona: Editorial De Vecchi, SA, 1976.
- GONZÁLEZ PELLEJERO, R. *La actividad cinegética en la España Contemporànea: transformaciones sociales y espaciales de un recurso natural*. Tesis doctoral. Departamento de geografía, urbanismo y ordenación del territorio. Universidad de Cantàbria, 1993.
- GONZÁLEZ PELLEJERO, RAQUEL. *La actividad cinegética en la España contemporànea. Transformaciones sociales y espaciales de un recurso natural*. Tesi doctoral. Universidad de Cantàbria: Departamento de geografía, urbanismo y ordenación del territorio, 1993.
- GONZÁLEZ PELLEJERO, RAQUEL. *La actividad cinegética en la España contemporànea. Transformaciones sociales y espaciales de un recurso natural*. Tesi doctoral. Universidad de Cantàbria: Departamento de geografía, urbanismo y ordenación del territorio, 1993.
- GUERRERO AYUSO, Víctor M. *Cazadores y pastores en la Mallorca prehistórica: desde los inicios al bronce final*. Palma: El Tall, 1997. (El Tall del Temps; 29).
- HARTSHORNE, RICHARD << La naturaleza de la geografía: conclusión>> A: Gómez Mendoza, Josefina; Muñoz Jiménez, Julio i Ortega Cantero, Nicolás. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.
- HETTNER, ALFRED << La naturaleza de la geografía y sus métodos >> A: Gómez Mendoza, Josefina; Muñoz Jiménez, Julio i Ortega Cantero, Nicolás. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.
- HUERTA RAMÍREZ, F. (Dir). *Enciclopedia de la Caza*. Vol. II. Editorial Argos Vergara, S.A. Barcelona, 1980.
- JUILLARD, ETTIENNE << La región: ensayo de definición >> A: Gómez Mendoza, Josefina; Muñoz Jiménez, Julio i Ortega Cantero, Nicolás. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.
- LEÓN, P.; MARÍAS, D. «El turismo cinegético.» *Abaco. Revista de cultura y ciencias sociales*, n. 54. 2007.
- LLABRÉS RAMIS, JOAN I VALLESPER SOLER, JORDI. *Els nostres arts i oficis d'antany IV*. Ciutat de Mallorca: Gràfiques Miramar, 1983.
- LLABRÉS RAMIS, JOAN I VALLESPER SOLER, JORDI. *Els nostres arts i oficis d'antany V*. Ciutat de Mallorca: Gràfiques Miramar, 1984.
- LÓPEZ ONTIVEROS, A (coord.). *Geografía de Andalucía*. Barcelona: Ariel Geografía, 2003.
- LÓPEZ ONTIVEROS, A. «Caza, actividad agraria y geografía en España» A: Documents d'Anàlisi Geogràfica. Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona. N. 24, 1994.
- LÓPEZ ONTIVEROS, A. «Importancia de la geografía cinegética en el contexto de la geografía agraria española» A: Gil Olcina, A. y Morales Gil, A. (ed.) *Medio siglo de cambios agrarios en España*. Alicante: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, Diputación Provincial de Alicante, 1993.
- LÓPEZ ONTIVEROS, A. Y VALLE BUENESTADO, B. (Dir.) *Caza y explotación cinegética en las provincias de Córdoba y Jaén*. Córdoba: Instituto Andaluz de Reforma Agraria, 1989.

- LÓPEZ ONTIVEROS, A. Y MULERO MENDIGORRI, A. «Recreación rural y Caza en España» A: López Ontiveros, A. y Molinero Hernando, F. La investigación hispano británica reciente en geografía rural: del campo tradicional a la transición postproductivista. Murcia: AGE, 1997.
- LÓPEZ ONTIVEROS, A. Y MULERO MENDIGORRI, A. «Síntesis de la investigación reciente sobre recreación rural en España (1960 – 1995)» A: Agricultura y Sociedad núm. 83. Madrid: MAPA, 1997.
- LÓPEZ ONTIVEROS, A; GARCÍA VERDUGO, F.J. << Geografía de la Caza en España >> A: GÓMEZ DE BENITO, CRISTÓBAL (Dir.). *Agricultura y Sociedad*, núm. 58, Enero – Marzo 1991. Madrid: MAPA, 1991.
- LÓPEZ ONTIVEROS, ANTONIO i MULERO MENDIGORRI, ALFONSO << Recreación rural y caza en España >> A: López Ontiveros, Antonio i Molinero Hernando, Fernando. *La investigación hispano-británica reciente en geografía rural: del campo tradicional a la transición postproductivista*. Primer simposium de geógrafos rurales británicos y españoles. Asociación de Geógrafos Españoles, 1997.
- LÓPEZ ONTIVEROS, ANTONIO. << La investigación sobre la actividad cinegética en España: Estado de la cuestión >> A: Asociación de Geógrafos Españoles. Grupo de trabajo de geografía rural. *VI coloquio de geografía rural. Ponencias*. Madrid: Universidad Autónoma, 1992.
- LÓPEZ ONTIVEROS, ANTONIO. <<La investigación sobre la actividad cinegética en España: estado de la cuestión>>A: AGE. *VI Coloquio de Geografía Rural, ponencias*. Madrid: UAM, 1992.
- LUCAS VIDAL, ANTONI MIQUEL. *Les activitats agràries, pesqueres i forestals a les Illes Balears*. Palma: Conselleria d’Agricultura i Pesca, 2002.
- MARÍ, BARTOLOMÉ. << Ibiza e islotes adyacentes. Observaciones de un farmacéutico >>. A: *Revista B) de la Real Academia de Farmacia*, 8. Barcelona, 1961.
- MARÍ, MARIÀ (Coor.). *Formentera en les teues mans*. Eivissa: GOB Formentera: GEN-GOB Eivissa, 2007.
- MARTÍNEZ GARRIDO, E.: *La caza en la provincia de Ciudad Real: su análisis geográfico como aprovechamiento reciente*. 3 vol. Universidad Autónoma de Madrid: Departamento de Geografía, 2000.
- MARTÍNEZ GARRIDO, E.: *Visiones territoriales del boom cinegético español, 1970 – 1989*. A: Boletín de la AGE, núm. 51, 2009.
- MARTÍNEZ GARRIDO, EMILIA << La geografía de la caza en Castilla-La Mancha>> A: Agricultura y Sociedad, núm. 58. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1991.
- MARTÍNEZ GARRIDO, EMILIA << Los cotos sociales de Castilla – La Mancha: evolución, gestión y explotación>> A: *Actas del VI coloquio de geografía rural*. Madrid: Universidad Autónoma, 1991.
- MARTÍNEZ GARRIDO, EMILIA. <<Propiedad y regímenes de tenencia en los cotos privados de Ciudad Real>>. A: *II Reunión de estudios regionales de Castilla – La Mancha*. Ciudad Real: Diputación de Ciudad Real, 1988.
- MARTINEZ, A., SEGUÍ, B., QUIROZ, J., I PAYERAS, L. *Caracterización genética de la cabra mallorquina con microsátélites*. VI Congreso Iberoamericano sobre la Conservación y Utilización de Recursos Zoogenéticos. Universidad Autónoma de Chiapas. San Cristóbal de Las Casas, Chiapas, Mexico, del 7 al 10 de Noviembre de 2005.

- MAS MIR, ANTONI; TOMÀS VAQUER, ANTONI; SEGUÍ CAMPANER, BARTOMEU; GALLEGRO CASTEJÓN, LUÍS, CASTELLÓ MAS, MATEU I OLIVER SERVERA, Miquel. *Formació de Caçadors. Manual per a cursos*. Mallorca: Consell de Mallorca, Oficina de la Caça, 2001.
- MATA OLMO, R I SANZ HERRÁIZ, C (Dir.). *Atlas de los paisajes de España*. Centro de publicaciones. Secretaria General Técnica. Ministerio de Medio Ambiente. 2004.
- MATEU GELABERT, ARNAU. << Associacionisme i medi ambient. 28 anys de la Societat de Caçadors sa Conillera >>. A: *Jornades d'Estudis Locals de Lloret de Vistalegre*, 2009.
- MAYOL SERRA, JOAN << Els valors ecològics de la Marina >> A: Mayol i Serra, Joan; Pons i Homar, Gabriel; Salvà Tomàs, Pere A.; Rullan i Salamanca, Onofre i Sbert, Miquel. *Sa Marina, una realitat per conèixer*. Ciutat de Mallorca: Obra Cultural Balear de Lluçmajor, 1988.
- MAYOL, JOAN I AGUILAR, R. "Evolució i distribució recent del nombre de caçadors a les Balears". A: *Treballs de geografia*, 40. Palma: Universitat, 1988.
- MAYOL, JOAN I AGUILÓ, COSME. *Els tords, aucells d'hivern*. Quaderns de natura, 12. Palma: Conselleria de Medi Ambient. Govern de les Illes Balears. Quaderns de natura, 2002.
- MAYOL, JOAN I VARELA, JUAN M. *Les terres de Baliar. Apunts de natura i de paisatge*. Palma: Sa Nostra, Caixa de Balears, 1998.
- MAYOL, JOAN. "La caça dels tords (Gen. Turdus) a les Balears: anàlisi de les captures d'aus anellades fins a 1975". A: *Treballs de geografia*, 35. Palma: Universitat, 1980.
- MAYOL, JOAN. "La caça dels tords (Gen. Turdus) a les Balears: anàlisi de les captures d'aus anellades fins a 1975". A: *Treballs de geografia*, 35. Palma: Universitat, 1980.
- MAYOL, JOAN. "La naturaleza balear". A: Azpilicueta, Luís y Martín, Ricardo (dir.editorial.) y Barceló Pons, Bartomeu (dir. Científica). *Cien años de la Historia de Balears*. Salvat, Caja de ahorros y Monte de Piedad de las Balears, 1982.
- MAYOL, JOAN. *Els aucells de les Balears*. Palma: Moll, 1978.
- MAYOL, JOAN. *Els aucells de les Balears*. Palma: Moll, 2003.
- MAYOL, JOAN. *Què punyetes és la biodiversitat?* Palma: Edicions Documenta Balear, 2008.
- MAYOL, JOAN. *Zorzales en las islas ¿redes o comercio?* Caza y Pesca, núm. 574, 1990.
- MAYOL, JOAN; VALLS, FERNANDO; ALORDA, MARIA I MUNTANER, JORDI. *La guàtlera, biologia i situació a les Illes Balears*. Estudis tècnics d'espècies cinegètiques, 1. Conselleria de Medi Ambient, Govern de les Illes Balears, 2004.
- MELCHOR TERRÓN, AGUSTÍN. *Los recursos cinegéticos de Extremadura*. Caceres: Universidad de Extremadura, 2003.
- METRA SEIS. *Estudio para la evaluación de la contribución de los aprovechamientos cinegéticos a los objetivos de la comunidad nacional*. Madrid: Agrupación Nacional de Producción y Aprovechamiento de Especies Cinegéticas, 1976.
- METRA SEIS. *Turismo cinegético en España*. Madrid: Secretaría General de Turismo, subdirección General de Infraestructura Turística, 1985.

- MILBOURNE, PAUL. (2003) Hunting ruralities: nature, society and culture in 'hunt countries' of England and Wales *Journal of Rural Studies*, Volume 19(2), 157-171.
- MILBOURNE, PAUL. 2003) The complexities of hunting in rural England and Wales *Sociologia Ruralis*, 43(3), 289-308.
- MINGO PEDROCHE, ANTONIO. *El boc, delicia mallorquina*. Mundo Cinegético, Núm. 13, 1995.
- MULERO MENDIGORRI, ALFONSO << Turismo y caza en España. Estado de la cuestión >> A: Agricultura y Sociedad, núm. 58. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1991.
- MULERO MENDIGORRI, ALFONSO. *Espacios rurales de ocio. Significado general y análisis en la Sierra Morena cordobesa*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1995.
- MULERO MENDIGORRI, ALFONSO. *Espacios rurales de ocio. Significado general y análisis en la Sierra Morena Cordobesa*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1995.
- NAREDO, J. M. y PARRA, F. (comps.). *Hacia una ciencia de los recursos naturales*. Madrid: Siglo xxi de España Editores, S.A, 1993
- NAREDO, J.M. *La economía en evolución. Historia y perspectivas de las categorías básicas del pensamiento económico*. Madrid: Siglo XXI de España Editores y Ministerio de Economía y Hacienda. Secretaría de Estado de Comercio, 1987.
- NICOLAU, JAUME. <<La caza mayor vuelve a Mallorca>>. Brisas, núm. 2.
- NICOLAU, JAUME; LAZARO, ENRIQUE; RAMIS, DAMIÀ. <<Hoy queda abierta la caza>>. Brisas, núm.116 Bis..
- OBIOL MENERO, EMILIO M. <<Geografía de la caza en el País Valenciano>> A: Agricultura y Sociedad núm. 84. Madrid: MAPA, 1997.
- ORDINAS GARAU, ANTONI I BINIMELIS SEBASTIÀ, JAUME. “La Comuna de Caimari. Usos i aprofitaments d’un espai forestal”. A: Picornell Cladera, Mateu (Dir). *Ordenació i gestió dels usos del territori*. Palma: INESE, 2007.
- ORDINAS GARAU, ANTONI. Geografía i Toponímia a les Illes Balears. La terminologia geogràfica en el noms de lloc. Mallorca: Editorial Moll, 2001.
- ORDINAS, A.; ORDINAS, G. I REYNÉS, A. *Es Tossals Verds, nom per nom*. Palma: Consell Insular de Mallorca, 1995.
- ORDINAS, A.; ORDINAS, G. I REYNÉS, A. *La caça de la salvatgina a Mallorca*. A: El Mirall, núm. 66. Palma: Obra Cultural Balear, 1994.
- ORDINAS, A.; ORDINAS, G. I REYNÉS, A. *Les lloses, un sistema de caça tradicional a Mallorca*. A: El Mirall, núm. 73. Palma: Obra Cultural Balear, 1995.
- ORTEGA Y GASSET, JOSÉ. *Prólogo a veinte años de caza mayor*. Edició del Banco Guipuzcoano, 1986.
- ORTEGA, TRINITAT; SEGUÍ, BARTOMEU; BARCELÓ, ANTONI; PONS, GUILLEM X.; BOVER, PERE; PALMER, MIQUEL I MANERA, JOAN. *Estudi alimentari del mart (Martes martes L.) a Andratx (Mallorca, Illes Balears)*. Palma: Bolletí Societat d’Història Natural de les Balears, 2002.
- OSTOS DE LA SERNA, FRANCISCO. *Rececho a una cabra balear*. Hunters, Cazadores sin Fronteras Núm. 38, 2000.
- OTERO, CARLOS. *Patrimonio natural y propiedad rural en España*. 2a edición. Exlibris Ediciones, SL, 2000.

- P. BARTOLOMÉ BAUZÀ, M.SS.CC. <<El tordo (continuación)>>. A: P.P de los Sagrados Corazones. *Revista Lluch*. Núm. 376. Palma: desembre de 1955.
- P. BARTOLOMÉ BAUZÀ, M.SS.CC. <<El tordo>>. A: P.P de los Sagrados Corazones. *Revista Lluch*. Núm. 375. Palma: novembre de 1955.
- PAYERAS, LLORENÇ I FALCONER, JAUME. *Ca mè mallorquí (2a edició, amplificada i revisada)*. Palma: Consell de Mallorca, Oficina de la Caça, 2004.
- PAYERAS, LLORENÇ I FALCONER, JAUME. *Ca mè mallorquí*. Palma: Consell de Mallorca, Oficina de la Caça, 2001.
- Payeras, Llorenç i Falconer, Jaume. *El ca mè*. Govern Balear, 1998.
- PAYERAS, LLORENÇ I FALCONER, JAUME. *El ca mè*. Govern Balear, Ajuntament d’Inca, 1996.++
- PAYERAS, LLORENÇ I FALCONER, JAUME. *El ca rater mallorquí (II edició amplificada i revisada)*. Mallorca: Oficina de la Caça del Consell de Mallorca i Club del Ca Rater Mallorquí, 2004.
- PAYERAS, LLORENÇ I FALCONER, JAUME. *El ca rater mallorquí*. Mallorca: Consell de Mallorca, Oficina de la Caça, 2002.
- PAYERAS, LLORENÇ I FALCONER, JAUME. *Races autòctones de les Illes Balears*. Palma de Mallorca: Conselleria d’Agricultura, Comerç i Indústria: Conselleria d’Educació, Cultura i Esports, 1998.
- PAYERAS, LLORENÇ I PONS, P. *Ca rater*. Races autòctones mallorquines, 1991.
- PÉREZ DE LAS HERAS, M. “Los recursos naturales como fuente de desarrollo turístico sostenible” A: *CISS Ecosostenible* (2008)
- PÉREZ, PLÀCID (sel. de textos). *Fora vila: ecologia, agricultura, natura, patrimoni i cultura popular de les Illes Balears*. Palma: Edicions de Turisme Cultural Illes Balears, 2002.
- PLANELLS, MARIANO. *Diccionario de secretos de Ibiza*. Barcelona: Ediciones Obelisco, 1982.
- PONS MUÑOZ, JOSÉ MARÍA. << La caza>> A: Rubió de Rispal, Margarirta. *Jardines de Dios. Menorca*. Barcelona: Angle Editorial, 2003.
- PONS MUÑOZ, JOSÉ MARÍA. *La caza en Menorca*. Menorca: Setmanaris i Revistes, 1995.
- PONS OLIVES, LUCÍA. *Sa madona menorquina*. Menorca: col·lectiu Folkloric de Ciutadella, 2004.
- PRAM. *Els animals domèstics de raça autòctona de Mallorca*. Palma: Sa Nostra, Caixa de Balears, 1988.
- RAMIS, DAMIÀ. <<Una jornada de caza >>. *Brisas*, núm. 82.
- RAMIS, DAMIÀ. << Adiós a una temporada con más penas que glorias>>. *Brisas* núm. 41.
- RAMIS, DAMIÀ. << Cazando con perros>>. *Brisas*, núm.39.
- RAMIS, DAMIÀ. << El tiro al vuelo, cuestión de experiencia>>. *Brisas*, núm.32.
- RAMIS, DAMIÀ. <<Con el otoño, llegaron los tordos >>. *Brisas*, núm. 80.
- RAMIS, DAMIÀ. <<El mejor amigo del cazador>>. *Brisas*, núm. 34.
- RAMIS, DAMIÀ. <<La pasión de la caza en Mallorca>>. *Brisas*, núm. 27.
- RATZEL, FRIEDERICH << El territorio, la sociedad y el Estado >> A: Gómez Mendoza, Josefina; Muñoz Jiménez, Julio i Ortega Cantero, Nicolás. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.
- RECLÚS, ELISÉE. *El hombre y la tierra*. Volum I. Versión española, por A. Lorenzo; bajo la revisión de Odón de Buen. Barcelona: Escuela Moderna, 1906 – 1909.

- RENGIFO, J.I. «Caza y turismo cinegético como instrumentos para la conservación de la naturaleza» *Anales de Geografía*, vol. 30, núm. 2. Universidad Complutense, 2010.
- RENGIFO, J.I. «La oferta de caza en España en el contexto del turismo cinegético internacional: las especies de caza mayor.» *Eria*, 78-79. Departamento de Geografía de la Universidad de Oviedo, 2008.
- RENGIFO, J.I. «Un segmento del turismo internacional en auge: el turismo de caza.» *Cuadernos de Turismo*, 22. Universidad de Murcia, 2008.
- REVISTA MIRAMAR. Núm. 10, any 2. *Plecs de Cultura Popular II: La caça*. Gener – febrer – març, 1992.
- RITTER, KARL << La organización del espacio en la superficie del globo y su función en el desarrollo histórico >> A: Gómez Mendoza, Josefina; Muñoz Jiménez, Julio i Ortega Cantero, Nicolás. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.
- ROSSELLÓ VERGER, VICENS MARIA .*Mallorca, el Sur y Sureste*. Palma de Mallorca: Cámara oficial de comercio, industria y navegación, 1964.
- ROTHIER, PHILIPPE. *xxx a Ibiza*. Ibiza: TEHP, 2003.
- RUBIÓ I TUDURÍ, NICOLAU MARIA. *Caça i acampada a la selva africana*. Edició bilingüe català – castellà. (traducció de l'original francès *Chasse et Camping dans la brousse africaine*). Barcelona: Safari Club International Catalunya Chapter, 2004.
- RUBIÓ I TUDURÍ, NICOLAU MARIA. *Caceres a l'àfrica tropical*. Barcelona: Columna de viatge, 2001.
- SACARÉS TABERNER, MIQUELA. “*Las construcciones de falsa cúpula de Llumajor*”. A: I Congreso nacional de arquitectura rural en piedra seca: zahora, nº38. Albacete: Diputación Provincial de Albacete, 2001.
- SAGRERA AZPILLAGA, JAVIER. *Ús i maneig de l'escopeta en la caça i el tir*. Mallorca: Govern de les Illes Balears, Conselleria de Medi Ambient, 2009.
- SAINZ I FUERTES, RAFAEL. *Historias de Mel. El Podenco Ibicenco*. Eivissa: Victor Books, 1998 (Eivissa: Edicions Can Sifre).
- SALAMANCA SALAMANCA, MIQUEL. “Els noms dels passos a la serra de Tramuntana”. A: Bassa i Martin, Ramon; Latorre Sánchez, Francesca i Planisi Gili, Hermínia (Coord). *XXI Jornada d'Antroponímia i toponímia*. Santa Maria del Camí (2008). Palma: UIB, 2009.
- SALVÀ TOMÀS, PERE A. << Sa Marina: formes històriques d'explotació de l'espai agrari >> A: Mayol i Serra, Joan; Pons i Homar, Gabriel; Salvà Tomàs, Pere A.; Rullan i Salamanca, Onofre i Sbert, Miquel. *Sa Marina, una realitat per conèixer*. Ciutat de Mallorca: Obra Cultural Balear de Llumajor, 1988.
- SÁNCHEZ GARRIDO, ROBERTO. <<Percepción medioambiental y actividad cinegética>> A: *Gazeta de Antropología*, núm 25. Universidad de Granada, 2009.
- SÁNCHEZ GARRIDO, ROBERTO. *Actividad humana y naturaleza. La práctica cinegética y los usos del medio natural. El caso del parque natural de la Sierra del Carrascal de la Font Roja*. Tesis doctoral. Universidad de Murcia, Departamento de Filosofía, Área de Antropología Social, 2007.
- SÁNCHEZ GARRIDO, ROBERTO. *La caza desde la antropología social y cultural: una aproximación al estado de la cuestión*. Universidad de Jaén: Revista de Antropología Experimental, 2009.

- SÁNCHEZ GARRIDO, ROBERTO. *Percepción medioambiental y actividad cinegética*. Universidad Nacional de Educación a Distancia, Centro Asociado de Elche (Alicante), 2009.
- SANCHO FUERTES, RAMON. *Medicina de la caza. Manual de prevención y primeros auxilios para cazadores*. Consell de Mallorca, Departament de Medi Ambient i Servei de Medicina de l'Esport, 2001.
- SANTANDREU, JOSEP. *En el último suspiro (I). El día de Pep*. (Hunters. Cazadores Sin Fronteras, Núm. 97)
- SANTANDREU, JOSEP. *En el último suspiro (II). El día de Pep*. (Hunters. Cazadores Sin Fronteras, Núm. 98)
- SANZ, ADOLFO. *Boc de récord*. Jara y Sedal, Núm.76. Marzo, 2008.
- SANZ, ADOLFO. *Camerún Sabana. Otra dimensión*. Revista Jara y Sedal. Núm. 64 . Marzo 2007.
- Sarmiento del Pueyo, Maria Eugenia. <<Bibliografía cinegética española>>. A. GÓMEZ DE BENITO, CRISTÓBAL (Dir.). *Agricultura y Sociedad*, núm. 58, Enero – Marzo 1991. Madrid: MAPA, 1991.
- SASTRE, JOAN, SASTRE, VICENS, RAYÓ, MIQUEL i TORRENS, SEBASTIÀ. GR 221. Ruta de Pedra en Sec. Serra de Tramuntana. Palma: Consell de Mallorca. Departament de Medi Ambient; Sant Lluís (Menorca): Triangle Postals, 2008.
- SAUER, CARL << La geografía cultural >> A: Gómez Mendoza, Josefina; Muñoz Jiménez, Julio i Ortega Cantero, Nicolás. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.
- SEGUÍ CAMPANER, BARTOMEU I SANTANDREU JAUME, JOSEP. *Seguimiento poblacional de los zorzales hivernantes en Baleares*. Trofeo núm. 343. 1998.
- SEGUÍ CAMPANER, BARTOMEU I SANTANDREU JAUME, JOSEP. *Seguimientos poblacionales*. Trofeo núm. 343. 1998.
- SEGUÍ CAMPANER, BARTOMEU. *Guia de la caça a les Illes Balears. Gestió cinegètica i formació del caçador*. Mallorca: Conselleria de Medi Ambient, Govern de les Illes Balears, 2000.
- SEGUÍ, B. I GÁLLEGO, L. *Charlas de caza*. Conselleria de Medi Ambient, Ordenació del Territori i Litoral i Universitat de les Illes Balears, 1998.
- SEGUÍ, B.; DOMÍNGUEZ, D.; BARCELÓ, A. I GOMILA, A. *Manual per a la preparació de l'examen d'armes de caça i tir*. Palma: Consell de Mallorca, 2002.
- SEGUÍ, B.; MAS, A.; BARCELÓ, A. I CASTELLÓ, M. *Els depredadors de Mallorca*. Consell de Mallorca, Oficina de la Caça, 2001.
- SEGUÍ, B.; PAYERAS, L. ; RAMIS, D. MARTÍNEZ, A.; DELGADO, J.V. i QUIROZ, J. *La cabra salvaje mallorquina: origen, genética, morfología, notas ecológicas e implicaciones taxonómicas*. Palma: Bulletí de la Societat d'Història Natural de Balears, num. 48, 2005.
- SEGUÍ, B.; PAYERAS, L. i RAMIS, D *Aspectos arqueológicos, morfológicos y genéticos de la cabra mallorquina*. Caza y Pesca, núm. 674, 2002.
- SEGUÍ, B.; PAYERAS, L.; MARTÍNEZ, A I DELGADO, J.V. <<La cabra mallorquina: origen morfología, genètica i primeres notes ecològiques. Implicacions per a la seva consideració normativa, gestió, conservació i aprofitament>>. A: Pons, G.X. (ed.). *IV Jornades de Medi Ambient de les Illes Balears*. Palma: Societat d'Història Natural de les Balears, 2004.
- SEGUÍ, BARTOMEU; BARCELÓ, ANTONI. «Cazas recuperadas de la extinción.» *Revista Trofeo*, 408: pàg. 38-40, 2004.

- SEGUÍ, BARTOMEU; BARCELÓ, ANTONI. *Zorzal, el atractivo de un ave olvidada*. Jara y Sedal, Núm. 14. Gener, 2003.
- SEGUÍ, BARTOMEU; OLIVER, MIQUEL I BARCELÓ, ANTONI. *Cabra Mallorquina. Su conservación a través de la caza*. Jara y Sedal, Núm. 18. Maig, 2003.
- SEGUÍ, BARTOMEU; SANTANDREU, PEP I TÒFOL MORANTA. *Tur del Dagestan*. Revista Jara y Sedal. Número 79. Juny 2008.
- SEGUÍ, BARTOMEU; SANTANDREU, PEP. *Caceria del Ibice del Tien Shan en Kirguizistán (I)*. Hunters. Cazadores Sin Fronteras, número 92.
- SEGUÍ, BARTOMEU; SANTANDREU, PEP. *Caceria del Ibice del Tien Shan en Kirguizistán (II)*. Hunters. Cazadores Sin Fronteras, número 93.
- SEGUÍ, BARTOMEU; SANTANDREU, PEP. *Caceria del Íbice del Tien Shan. Acto final*, (Hunters. Cazadores Sin Fronteras, Núm. 96).
- SEGURA, MIQUEL i VICENS, JOSEP. *Possessions de Mallorca*. Volum III. Ciutat de Mallorca: Edicions Teix, 1989.
- SERVEI DE CAÇA DE LA CONSELLERIA DE MEDI AMBIENT DEL GOVERN DE LES ILLES BALEARS. *Llei balear de caça i pesca fluvial*. Palma: Direcció General de Caça, Protecció d'Espècies i Educació Ambiental, 2006.
- SERVERA VILA, JOAN IGNASI. << L'argot dels caçadors de la contrada de Campos >> A: Massot i Muntaner, Josep (coord.) *Estudis de Llengua i literatura catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
- SOCIÉS FIOL, JOAN I SOCIETAT DE CAÇADORS DE MONTUÏRI. Sa Societat. Història de la Societat de Caçadors i de la Fira i mostra de sa Perdiu. Mallorca, 2004.
- SOLÉ I MASSIP, JORDI I BRETÓN SOLO DE ZALDÍVAR, VÍCTOR. *El paraíso poseído. La política española de parques naturales (1880 – 1935)*. Geocrítica, núm. 63. Barcelona: Càtedra de geografia humana. Facultat de Geografia e Historia. Universidad de Barcelona, 1986.
- SORRE, MAX << Los fundamentos biológicos de la geografía humana. Ensayo de una ecología del hombre: conclusión >> A: Gómez Mendoza, Josefina; Muñoz Jiménez, Julio i Ortega Cantero, Nicolás. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.
- SUÁREZ, JUAN. *Recechos en la Tramuntana*. Jara y Sedal, Núm. 57. Agosto, 2006.
- TERRÓN ALBARRÁN, M. “De la panorámica de la caza en Extremadura”. A: ORELLANA, C. (Dir.). *Los Libros de la caza Española*. Madrid: Editorial Orel, 1975.
- TROFEO (Madrid), núm. 402, 2003.
- TROLL, CARL << El paisaje geográfico y su investigación >> A: Gómez Mendoza, Josefina; Muñoz Jiménez, Julio i Ortega Cantero, Nicolás. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.
- UNWIN, TIM. *El lugar de la geografía*. Madrid: Càtedra, 1995.
- VALLBONA, JAUME (coord.). *Converses amb la nostra gent I*. Calonge: El Gall Editor, 2001.
- VALLBONA, JAUME (coord.). *Converses amb la nostra gent II*. Calonge: El Gall Editor, 2007.
- VAQUER, ANTONI. *Ca mè mallorquí, el perdiguero de Mallorca*. Revista Caza y Pesca, núm. 678
- VIDAL DE LA BLACHE, PAUL << Las divisiones fundamentales del territorio francés >> A: Gómez Mendoza, Josefina; Muñoz Jiménez, Julio i Ortega Cantero, Nicolás. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.

- VIDAL DE LA BLACHE, PAUL << Panorama de la geografia de Francia >> A: Gómez Mendoza, Josefina; Muñoz Jiménez, Julio i Ortega Cantero, Nicolás. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.
- VIVES VALLES, JUAN ANTONIO. *Introducción al estudio ecológico de la cabra doméstica asilvestrada (Capra hircus) y la cabra salvaje mallorquina (Capra aegagrus) en la Serra de Tramuntana (Mallorca)*. Trabajo Fin de Máster Juan Antonio Vives Vallés (Enginyer Agrònom). Tutores: Elena Baraza y Jorge Cassinello. Màster Universitari en Investigació Bàsica i Aplicada en Recursos Cinegètics. Ciudad Real: IREC, 2010.
- VON HUMBOLT << Cosmos. Ensanyo de una descripción física del mundo >> A: Gómez Mendoza, Josefina; Muñoz Jiménez, Julio i Ortega Cantero, Nicolás. *El pensamiento geográfico*. Madrid: Alianza editorial, 1982.
- WOODS, M. *Hunting: New Labour success or New Labour failure?. New Labour's Countryside: Rural Policy in Britain since 1997*, : 95-114 (2008)
- ZOIDO NARANJO, FLORENCIO. “Geografía y territorio. El papel del geógrafo a escala local”. A: Blázquez, Macià; Cors, Martí; González, Jesús M y Seguí, M (Coord.). *Geografía y territorio. El papel del geógrafo en la escala local*. Palma: UIB, 2002.

Legislació

- Decret 71/2004, de 9 de juliol, pel qual es declaren les espècies objecte de caça i pesca fluvial a les Illes Balears, i se n'estableixen les normes de protecció. *BOIB*, núm. 99 (17-07-2004), p. 4-6.
- Decret 91/2006, de 27 d'octubre, de regulació de poblacions caprines, d'ordenació de l'aprofitament cinegètic de la cabra salvatge mallorquina i de modificació dels plans tècnics. *BOIB*, núm. 157 (07-11-2006), p. 5-10.
- Decreto 506/1971, de 25 de marzo (agricultura), por el que se prueba el reglamento para la ejecución de la Ley de caza de 4 de abril de 1970. *Boletín Oficial de Estado*, núm. 76 (30/3/1971), p. 5108 – 5118.
- Ley 4/1989, de 27 de marzo, de Conservación de los Espacios Naturales y de la Flora y Fauna Silvestres. *BOE* núm. 74 de 28 de marzo de 1989, p. 8262 – 8269.
- Ley 1/1970, de 4 de abril, de Caza. *Boletín Oficial del Estado*, Núm. 82 (6-IV-1970), p. 5.348 - 5.356.
- Ley 42/2007, de 13 de diciembre, del Patrimonio Natural y de la Biodiversidad. *Boletín Oficial del Estado*, núm. 299 (14-XII-2007), p. 51.275 – 51.327.
- Ley orgánica 1/2007, de 28 de febrero, de reforma del Estatuto de Autonomía de las Illes. *BOE*, núm. 52 de 1 de marzo de 2007, p. 8703 – 8728.
- Ley orgánica 2/1983, de 25 de febrero, de Estatuto de Autonomía para las islas Baleares. *BOE*, núm. 51 de 1 de marzo de 1983, p. 5776 – 5783.
- Llei 5/2005, de 26 de maig, per a la conservació dels espais de rellevància ambiental (LECO). *BOIB*, núm. 85 de 4 de juny de 2005, p. 4-12.
- Llei 6/2006, de 12 d'abril, balear de caça i pesca fluvial. *BOIB*, núm. 61 de 27 d'abril de 2006, p. 4 – 23.
- Real Decreto 752/2010, de 4 de junio, por el que se aprueba el primer programa de desarrollo rural sostenible para el período 2010-2014 en aplicación de la Ley 45/2007, de 13 de diciembre, para el desarrollo sostenible del medio rural. *BOE*, núm. 142 de 11 de junio de 2010, p. 49441 – 49828.

Diccionaris i enciclopèdies

- Gran enciclopèdia de Mallorca, Promomallorca, SA, 1988.
- Enciclopèdia de Menorca, Obra Cultural de Menorca, 2007.
- Diccionari Català Valencià Balear <http://dcvb.iec.cat/>
- <http://www.diccionari.cat/>

Pàgines web

- <http://www.eeif.es/> [Consulta: febrer, 2011]
- <http://etudesrurales.revues.org/> [Consulta: novembre, 2010]
- http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_es.htm [Consulta: novembre, 2010]
- http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_es.htm [Consulta: novembre, 2010]
- <http://www.answers.com/topic/geography> [Consulta: desembre, 2010]
- http://europa.eu/legislation_summaries/environment/general_provisions/index.es.htm [Consulta: octubre, 2010]
- <http://users.aber.ac.uk/zzp/woodshome.htm> [Consulta: novembre, 2010]
- <http://www.cardiff.ac.uk/cplan/contactsandpeople/stafflist/m-r/milbourne-paul-professor-overview.html> [Consulta: novembre, 2010]
- <http://reddeparquesnacionales.mma.es/parques/index.htm> [Consulta: novembre, 2010]
- <http://www.museodelprado.es/> Consulta: març, 2011]